

M. T. B. COLLEGE, SURAT

Manuscript Library

No. ^{Vol.}
_{Vol.} 302

Title: *Grīhaya Samskara*
Mantra

Lathe

Incomplete
ગ્રંથસંસ્કાર મંજી:

:	:	:	Title
:	:	:	Author
:	:	:	Editor
:	:	:	Year, Vols.
:	:	:	Publisher
302	:	:	Remarks

302

रुगिन्नुतस्मात्। समातुयोनापारवाताः अतबहुप्रजा निर्भतिमाविवेश
 । द्यौर्मैपिताजनितानामिरत्रबंधर्ममाता पृथिवीमहीयं। उत्तानयोश्च
 म्वोऽर्यो निरंतरत्रापिता दुहितुर्गर्भमाधात्। पृथामित्वा परमंतं पृ
 थिव्याः पृथामियत्र भुवनस्य नाभिः। पृथामित्वा वृहो अश्वस्य रेतः पृ
 थामिवाचः परमं व्योम। इयं वेदिः परोऽमंतः पृथिव्याः अयं यज्ञो भुव
 नस्य नाभिः। अयं सोमो वृहोः अश्वस्य रेतो ब्रह्मायं वाचः परमं व्योम
 । ७ सप्तर्ध्वगर्भा भुवनस्य रेतो विहोः स्तिष्ठंति प्रादिशा विधर्मणि। ते धा
 तिभिर्मनसा ते विपश्चितः परिभुवः परिभवंति विश्वतः। न विजा
 नामि यदि वेदमस्मि निण्यः सन्नद्धो मनसा चरामि। यदा मागन्प्रथ
 मजात तस्यादिदा चो अश्रुवे भागमस्याः। अपाङ् प्राडेति स्वधया ण

भातेमत्येमित्येनासयोनिः। ताशश्वंताविषूचीनावियंतान्य। न्यंचि
 क्युर्ननिचिकुरन्य। सचोऽक्षरेपरमेव्योमन्यस्मिन्नेवाऽधिवि
 श्वेनिषेदुः। येस्तन्त्रवेदकिमवाकरिष्यतियस्तद्विदुस्तस्मैसमास
 ते। सूर्यवसाङ्गवताहिभ्रयाऽप्योवयंभगवंतःस्यामः। अधिर
 णमद्येविश्वदानोपिबभूधमुदकमाचरन्ती। र गौरीर्मिमायस
 लिलानितक्षत्येकपदीद्विपदीसाचतुष्पदी। अष्टापदानवपदी
 बभूवुषीमहस्त्राक्षरापरमेव्योमन्। तस्याः समुद्राऽधिविक्ष
 रंतितेनजीवन्तिप्रदिशश्चतस्रः। ततःक्षरत्यक्षरन्तद्विश्वमुपजी
 वति। शकमयंधूममारादपश्यंविषूचतापररुतावरेण। उक्षाणं

गद्यतिष्ठहरितंरथं। हर्यन्नुषसमर्चयःसूर्यंहर्यन्तरोचयः। विद्वो
 श्चिकित्वाहर्यश्ववर्धमइंद्रविश्वाऽभिश्रियः। घामिंद्रोहरि
 धायसंवप्यिवीहरिवर्षसं। आधारयद्यरितोर्भरिभोजनं
 ययोरंतर्हरिश्चरत्। जज्ञानोहरितोवृषाविश्वमाभातिरोच
 नं। हर्यश्वाहरितंधत्तआयुधमावज्रंबाह्वोहरिं। इंद्रोहर्यंतमर्ज
 नंवज्रश्रुक्नैरभीवत। अपावृणोधारिभिरद्भिःसुतमुद्राह
 रिभिराजत। आमंदैरिंद्रहरिभिर्याहिमयूररोमभिः। मात्वा
 केचिन्नियमन्विन्नपाशिनोतिधन्वेवताइंद्रहि। वज्रखादोवलंरु
 जःपुण्ड्रमोऽप्यामजः। स्वातारथस्यहयोर्भित्त्वरइंद्रोदव्हा

विदारुजः परांदधो। गंभीरादंडुदधोरिवक्रतुं पुष्पसिगाइव। प्रसूगो
 पायवसंधेनवोयथाहृदेकुल्याइवाशतः। आनसूजंरयिभरांश
 नप्रतिजानते। वृक्षंषट्कंफलमकावधनुहीइसंपारपावसु। स्व
 युरिदस्वराळसिस्मद्विष्टिः स्वयशस्तरः। सवावधानः। ओजसापुरु
 द्युतभवानः सश्रवस्तमः। २ प्रतेमहोविदयेशंसिषंहरीप्रतेवचेव
 नुषोहयतंसदं। धृतनयोहरिभिश्चारुसेवतज्ज्वाविशंतुहरिवर्ष
 संगिरः। हरिंहियोनिमभियेसमस्वरनहिन्यंतोहरादिव्ययथासदः।
 आयंष्टंतिहरिभिर्नधेनवइंद्रायशूषंहरिवंतमर्चत। सोऽस्य
 वज्रोहरितोयः। आयसोहरिर्निकामोहरिरागभस्त्योः। धूम्रासशि
 प्रोहरिमन्युसायकइंद्रेनिरूपाहरितामिमिक्षिरे। दिवि-केतु

रधिधायिहयतोविष्यचद्वज्राहरितोनरंघ्रा। तददहिहरिशिप्रो
 यः। आयसः सहस्रशोकाजभवधरिंभरः। त्वंत्वमहर्षयाउपस्तुतः
 पूर्वमिरिंद्रहरिकेशयज्वभिः। त्वंहर्यसितवविश्वमकथयव। म
 सामिराधोहरिजातहयतं। ३ तावज्जिणंमंदिनंस्तोम्यंमदइंद्र
 रथेवहतोहयताहरी। परूष्णसमे-वनानिहयतइंद्रायसोमाह
 रयोदधान्विरे। अंशकामायहरयोदधान्विरेस्त्रिशयहिचक्रर
 योहरीतरा। अर्वाद्रियोहरिभिर्जोषमीयतेसोऽस्यकामंहरि
 वंतमानशे। हरिश्मशारुहरिकेशः। आयसस्तूरस्येयेयोहरिपा
 अर्कतः। अर्वाद्रियोहरिभिर्वाजिनीवसरतिविश्वादुरितापा

शिषधरा। स्त्रवेवयस्य हरिणी विपेततः शिप्रेवा जाय हरिणीदविध्व
 तः। प्रयत्नते च मसे मरु जधरीपत्नामदस्य हर्यत स्याधसः। ३
 तस्मा सन्न हर्यत स्य पस्त्यो इरत्यो नवा जं हरिवां अचि क्रदत्। म
 हाविधिधिषणा हर्यदो जसा हृदयो दधिषे हर्यत श्विदा। ४
 आरोदसी हर्यमाणो महित्वानव्यं हर्यसि मन्मनु प्रियं। प्रपस्य म
 सर हर्यतं गौरा विष्कृधि हरये सूर्याय। आत्वा हर्यतं प्रयुजो जनानां
 रथे वहंत हर्यं तं मे सवि। शिशि प्रमिंद्र। पिबायथा प्रति भृतस्य
 मध्यो हर्यं न्यस्तं सधमादे दशोणिं। अपाः पूर्वेषां हरिवः सुतानां
 मथो इदं सवनं केवलं ते। नमस्ते सोमं मधमेतमिंद्र सत्रावृष

२२

२२

रा इं अर्पय भेषजे मे भिभिषक्तं सत्त्वाभिर्माषि जां शृणोमि। हवामभिर्ह
 वते यो हविर्भिरवस्तो मे भारु इंदिषीय। सद्दरः सहवो मानो अस्पैव
 भुः सुशिप्रो रारधन्मनायै। ५ उन्माममंद वषभो मरुत्वां वक्षीयसा
 वयसानाधमानं। घृणा वघ्नायामरपा अशाया विवासेयं रुद्रस्य सु
 म्नां कृ। स्यते रुद्रमवकाकु हस्तो यो अस्ति भेषजो न लाषः। अपभर्ता
 रपसो दैवस्याभीनुमा वषभ वक्षमीयाः प्रवभ्रवे वषभाय शिवती
 वेम होम हं। सु सुष्टुतिमीरयामि। नमस्या कल्मली किनं नमो भिर्ग
 णामसि त्वेषं रुद्रस्य नाम। स्थिरे भिरंगैः पुरुरूप उग्रो बभ्रुः शुक्रेभिः
 पिपिशो हिरण्यैः। ईशानादस्य भूवनस्य भूरैर्नवा उग्रोषद्रुद्रादस्य

र्योऽर्हन्विभर्षिसायकानिधन्वाहर्निष्कं यजतं विश्वरूपं। अर्हन्नि
 दंदयुसे विश्वमभ्यंनवा-म्रो जीयो रुद्र इत्युदस्ति। ६ स्तुतिश्रुतं गति
 स दं युवानं मृगन्नभीममुपहृत्तुमुमुग्रं। मृळाजरित्रे रुद्रस्तवानो
 न्यंते अस्मन्निवपंतु सेनाः। कमाराश्च त्पितरं वंदमानं प्रतिनानाम
 रुद्रोपयंतं। अरे दोतारं सत्यातिं गणीषे स्तुतस्त्वं भेषजारास्यस्मे।
 यावो भेषजामरुतः शुचीन्याशंतमारुषणो यामयो भु। यानि मनु
 रवणीतापितानस्ताशच योश्च रुद्रस्य वशिम्। परिणो हेती रुद्रस्य
 वज्याः परित्वेषस्य दुर्मतिर्महीगात्र। अवस्थिरामघव इत्यस्तु
 धमी दुस्तो कायतनयाय मृळा एवावभ्नो वृषभचो कितानयथा

२५

२५

देवनर्हणीषे नर्हमि। हवनश्रुनो रुद्रो बोधिबृहद्वदे मविदथे
 सवीराः। ७। इतिरतीयं तमुहुहियः खिषुः सधन्वायो विश्व
 स्पक्षयति भेषजस्य। यक्ष्वामहे सोमनसाय रुद्रं नमो भिदेवम
 सरुद्रवस्य। इमारुद्राय स्थिरधन्वने गिरः क्षिप्रं वेदे वायस्य
 धाव्रे। अथाव्हाय सहमानाय वेधसेति गमायुधाय भरताश्रणो
 तुनः। सहिक्षयेण क्षम्य जन्मनः साम्राज्येन दिव्यस्य चेतति। अ
 वन्नवेतीरुपनोदुरश्चरानमीवोरुद्रजासु नोभव। याते दिव्यदव
 सृष्टा दिवस्य रिस्मया चरति परिसारणकुनः। सहस्रैते स्वपिवा
 तभेषजामानस्ताकेषु तनये पुरीरिषः। मानो वधी रुद्रमापरादा

मातेभूमप्रमितौहाकिवस्य।-मानोभजबहिषिजीवशंसेयूयंपा
 तः॥ ८ इदं वतुषं तत्तानि वषोमर्गे-अन्य-राघपयज्यते। सो
 मारुद्राधारयेथामस्यं१ प्रवामि ह्योरमश्रुवतु। २ मेदमेस
 सरत्नादधानाशंनोभृतं द्विपदेशं वतुष्यदे। सोमारुद्राविरुह
 तं विषूचीममीवायानोगयमाविवेश-आरेबाधेथानि संतिप
 राचेरस्मैभद्रासोश्रवसानिसंतु। सोमारुद्रायवमेतान्यस्मेवि
 श्वातनूषुभेषजानिधत्तं।-अवस्यतं मुंचतं यनो-अस्तितनू
 पुबधं हतमेनो-अस्मत्। तिग्मायुधोतिग्महेतीकशेवोसोमा
 रुद्राविरुहस्रुळतनः। प्रनोमंचतंवरुणस्यपाशाद्रोपायतनः

२६

२६

समनस्यमाना। १ इदं तु सोमारोद्रं। नमोमहज्यो नमो-अर्भके
 भ्यो नमोयुवभ्यो नम-आशिनेभ्यः। यजामदेवान्यदिशकृवाम
 माज्यायसः शंसमावक्षिदेवाः। १ ममत्तुनः पारिज्मावसहामि
 मत्तवातो-अपां वषण्वानाशिशतममिंद्रापर्वतायुवंनः स्तनो
 विश्वेवरिवस्यंतु देवाः। २ कथाते-प्रग्रेषुचयंत-आर्योददा
 शुर्वोजेमिराशुषाणाः। ३ भेयत्तोकेतनयेदधानासतस्यसा
 मन्त्रणयंत देवाः। ३ यज्ञेनयज्ञमयजंत देवास्तानिधर्माणिप्र
 थमायासन्। तेहनाकंमहिमानः सचेतयत्रपूर्वेसाध्याः संति
 देवाः॥ ४ पराशुभ्रा-अयासोयव्यासाधारणप्रवमरुतोमि

मिक्षः। नरादसीः अपनुदंतघोराः जूषंतवधंसरमायदेवाः ५
 लेशयइंदुतोशतमः प्रणेतारः कस्यचिदतायोः। तेषुणो मरुतो म
 ल्यंतु येस्मापुष्णो रागातूर्यंतीवदेवाः ६ उभाशंसानर्यामाम
 विष्णामनेमाम्भूतीः मवसासचेतां। भरिचिदर्यः सदास्तरायपा
 मदंतइषयेमदेवाः ७ उतनईमरुतो वधसेनाः सद्रोदसी सम
 नसः सदंतु। एषदश्वासोवनयो नरयारिशादसो मित्रयुजोन
 देवाः ८ तवस्यामपुरुवीरस्य शर्मनुरुशंसस्य वरुणप्रणेतः। य
 यंनः पुत्रः मदितेरदब्धाः अभिक्षमध्वं कृत्वा यदेवाः ९ दिवश्चि
 दातेरुचयंतरोका उषो विभाती रनुभासि पू १० अपो यदु

अउशधग्वनेषु होतुर्मईस्पपनयंतदेवाः १० शंसामहामिंद्रयस्मि
 न्निश्वाः मा रूहयः सोमपाः काममव्यन। यस्तु क्रतुं धिषणे वि
 प्वतसंधनं वृत्राणां जनयंतदेवाः ११ त्रिरुत्तमा दूणशरोचना
 नित्रयोराजं त्यस्य वीराः। सतावान इषिरा दूळभासस्त्रि
 रादिवो विदये संतु देवाः १२ नापा भरतनवोतीरषामानिः शस्ता
 सभवो यज्ञेऽस्मिन्। समिंद्रेण मदयसं मरुद्भिः सराजभीर
 लधेया यदेवाः १३ अप्रतीतो जयति संधनानि प्रतिजन्मान्पु
 तया सजन्मा। अवस्य वेयो वारिवः हृणोति ब्रह्मणे राजा तमव
 ति देवाः १४ को वस्त्राता वसवः रूताघावा भरतीः मदिते त्रासीयां

नः। सहीयसो वरुण मित्रमतीको बोध्वरेवरिवोधातिदेवाः १५
 त्वमपोयदवेतुर्वशाया रमयः सुदधाः पारदृ। उग्रमया तमव
 होहकुत्सं संहयद्वा मश नारत देवाः १६ मूधनिदिबो-अरति
 पृथिव्या वैश्वानरमृत-आजातमग्निं। कविं सन्नाजमतिथिं ज
 नानामासन्नापात्रजनयंत देवाः १७ नाभियज्ञानां सदनं रया
 णो महामाहावमभिसन्नवन्त। वैश्वानरं रथ्यमध्वराणां यज्ञ
 स्य केतुं जनयंत देवाः १८ ते नो रायो धर्मतो वाजवतो दातारो भू
 तनृवतः पुरुक्षोः। दशस्यंतो दिव्याः पार्थिवा सो गो जात-अप्याम
 ळता च देवाः १९ ये केवज्जामहि नो-अहिमाया दिवो जशिरे-अ

पांसधस्ते-असम-अमिषये विश्वमायः क्षपडस्त्रावरिवस्यंतु
 देवाः २०-अस्मे रुद्रा मेरुना पर्वता सो वत्र हस्ते भरहूतो स जोषाः।
 यः शंसते सुवते धायि पज्जं इंद्रज्येष्ठा-अस्मा-अवतु देवाः २१
 परिप्रधन्वे शाय सोमस्वा इमि-त्राय पूष्टे भगाय। इंद्रस्ते सोमस
 तस्य पेयाः कृत्वे दक्षाय विश्वे च देवाः २२ प्रयाजान्मे-अनुया
 जांश्च केवलान् नृजस्वतं हविषो दत्तभागं। घृतं चापो पुरुषं चो
 षधानामग्नेश्च दीर्घमायुरस्तु देवाः २३ तेभिर्ददेत् रुद्रा पोस्या
 नियोभिरोक्षद् वत्र हस्ये त्याय वज्री। ये कर्मणः क्रियमाणस्य म
 रुतते कर्म मृदजायंत देवाः २४-अनृक्षरास्तजवः संतुपंथा

येभिः सखायोयंति नो वरेयं । समर्यमासं भगो नो निनीयात्संजा
 स्यत्येस्यममस्तदेवाः । २५ गृभ्णामितेसौ भगत्वाय हस्तं मयाप
 त्याजरदक्षिर्यथासः । भगो अर्यमासवितापुरंधिर्मघंत्वा दुर्गा
 हंपत्ययदेवाः । २६ समस्मिन्जायमानं आसतया उतेमवर्धन
 घः । स्वर्गुत्ताः । मह्यत्वा पुरुरवोरणा यावर्धयंदस्युहत्यायदेवाः ।
 २७ ब्रह्मचारी चरातिवैविषद्विषः स देवानां भवत्येकमंगं । तेन जा
 यामन्वविंदहस्यतिः सोमेन नीतां ऊहं । न देवाः । २८ सद्योजा
 तो व्यमिमीत यज्ञमग्निदेवानां भवत्युरोगाः । अस्य होतुः प्रदिश्य
 तस्य वाचि स्वाहा कृतहविरदंतु देवाः । २९ इदं तेषां सनवित्तमिंद

२२

पिबासो ममेनाशतक्रतो । पूर्णः । आहावो मदिरस्य मध्वोयं विश्व
 दमिहयंति देवाः । ३० इति त्रिंशद्देवाः । वळित्यातद्वपुषेवर्गः । ११ रु
 षभं मासमानानां सपत्नानां विषासहिं । हंतारं शत्रूणां कृधिविरा
 जं गोपतिं गवा । अभिष्ठिताः । अत्रेवेवो ॥ अहमस्मि सपत्नहे इ इवा
 रिष्ठोऽक्षतः । अधः सपत्ना मे पदोरि मे सर्वे अभिष्ठिताः । अत्रेवे
 वोपिनद्यामुभेऽमर्त्नी इव ज्यया । वाचस्य ते निषेधे मा मय्या मदध
 रं वदान् । अभिभूरहमागमं विश्वकर्मण धाम्ना । आवश्चितमा
 वो व्रतमावो हंसमिति ददे । योगक्षेमं वः प्रादाया हं भूया समुत्तम
 आवो मर्यादा नमक्रमे ॥ अधस्य दान्म उद्धतमं दूका इवोदकान्मं दू

काउदकादिवा॥१॥ आत्वाहार्षमंतरेधिध्रुवस्तिष्ठाविवाचलिः।
 विशस्त्वा सर्वावोष्टं तमात्रा इमाधिभ्रशत॥ इमंमि॥ इह वैधि
 मापच्योष्ठाः पर्वतश्वाविवाचलिः॥ इह इवेह ध्रुवस्तिष्ठाहरा इमु
 धारय॥ इमंमिंद्रो जदीधर ध्रुवं ध्रुवेण हविषा। तस्मै सोमो अधि
 ब्रवत्तस्मा उब्रह्मणस्पतिः। ध्रुवाद्यौ ध्रुवा एषिवा ध्रुवासः पर्व
 ता इमे। ध्रुवं विश्वमिदं जगद्भुवो राजा विशामय॥ ध्रुवं ते राजा
 ब्रह्मणो ध्रुवं देवो ब्रह्मस्पतिः। ध्रुवं तं इंद्रश्चाग्निश्चरा ध्रुवधारयता ध्रु
 वं। ध्रुवं ध्रुवेण हविषा मि सोमं मृशामसि। अथोत इंद्रः केवली
 ३० विशो बलिहृतस्करत्॥ २॥ परायिकाणे विकरे गिरिगच्छसदा

३०

शस्पते। अयं वां परिषिध्यते सोम इंद्रा ब्रह्मस्पती। चारुर्मदाय पातये
 १॥ आन इंद्रा ब्रह्मस्पता गृहमिंद्रश्च गच्छतं। सोमपा सोमपातये। अस्मै
 इंद्रा ब्रह्मस्पता रयिंधत्तं शतमिन्नं। अश्वावंतं सहास्त्रिणं। इंद्रा ब्रह्म
 स्पता वयं सृते गार्भिर्हवामहे। अस्य सोमस्य पातये। सोममिंद्रा ब्रह्म
 हस्पती पिबतं दाशुषो गृहे। मादयेथां तदो कसा। १ यस्तस्ते भस
 हसा बिज्मो अंतान् ब्रह्मस्पतिस्त्रिषधस्योरवेण। तं प्रत्नास स्रषयो
 दाध्यानाः पुरो विप्रादधिरेमद्रजिह्वं। धनेतयः सप्रकेतं मदंतो ब्रह्म
 स्पते अभियेनस्ततस्त्रे। एषंतं सप्रमदब्धमूर्खं ब्रह्मस्पते रक्षता द
 स्पयोनिं। ब्रह्मस्पते या परमा परावदत मात सतस्य शो निषेडः। तु

भ्रंरवाताः प्रवताः प्रदिदुग्धामध्वश्चोतंसभितोविरष्णं। ब्रह्म
 स्पतिः प्रथमं जायमानो महो ज्योतिषः परमेव्यो मनः। सप्तास्यस्त
 विजातो रवेण विसप्त रश्मिरधमत्तमांसि। ससहभाससक
 तागणेन वल्लंरुरोजफल्निगं रवेण। ब्रह्मस्पतिरुस्त्रियाहव्यसू
 दः कति क्रुदद्वावशंती रुदाजत। २ एवापित्रे विश्वदेवाय ब्रह्मे
 यज्ञैर्विधेम नमसाहविभिः। ब्रह्मस्पते सुप्रजा वारवंतो वयं स्या
 मपतयो रयाणां। स इद्रा जा प्रतिजन्यानि विश्वाशुष्मेण तस्मा
 वभिवायेण। ब्रह्मस्पतियः सुभृतं बिभर्ति वल्नायति वंदते पू
 र्वभाजं। स इक्ष्वेतिसुधितः सोकसिस्वेतस्मा इक्ष्वापि च ते विश्व

दानी। तस्मै विशस्वयमेवानवतेयस्मिन् ब्रह्माराजनि पूर्व एति
 । अप्रतीतो जयति संधनानि प्रतिजन्या न्युतया स जन्या। प्रव
 स्पवेयो वरिक्ः घृणोति ब्रह्मणे राजा तम वंति देवाः इन्द्रश्च सोम
 पिबत ब्रह्मस्पते स्मिन्पद्मे मंदसाना वृषण्वसू। आवां विशाखि
 दवः स्वाभुवोस्मे रयि सर्ववारं नियच्छतं। ब्रह्मस्पत इन्द्रवर्धतं नः
 सवासावां सुमतिर्भूत्वस्मे अविष्टंधियो जिगृतं पुरंधीर्जजस्त
 मये विनुषामराताः। ३ इति ब्रह्मस्पतिस्तुतं। अग्निः सप्तिवा
 जं भरददात्यग्निर्वीरं श्रुत्यं कर्मनिष्ठा। अग्नीरोदसी विवरत्स
 मं जनग्निर्नारी वारकुक्षिं पुरंधिं। अग्नेरमसः समिदस्तु भद्रा

चिर्महरोदसी-माविवेश।-अग्निरेकं चोदयत्समत्तुर्वग्निरवत्राणि द
 यते पूरुणि।-अग्निर्हसं जरतः कर्णमावाग्निरङ्गो निरदहज्जरुयं।
 अग्निरत्रिंशर्म उरुष्यदंतरग्निर्मेधं प्रजया सजत्सं। अग्निर्दशिवि
 णं वारपेश-अग्निर्संधियः सहस्रासनोति।-अग्निर्दिविहव्यमातता
 नाग्नेर्धामानि विभृता पुरुत्रा।-अग्निमक्ये सषयो विद्वयं ते ग्निं न
 रो यामनिवाधितासः। अग्निं वयो-अंतरिक्षे पतंतो ग्निः सहस्राप
 रियातिगोनां।-अग्निं विशद्वृते मानुषीर्या-अग्निं मनुषो नहुषो
 विजाताः।-अग्निर्गोधवेषु पथ्या मुतुस्याग्नेर्गव्यं प्रतिघृत-आनिष
 ता-अग्नये ब्रह्म स भवस्तं तक्षरग्निमहामवोचामास वृत्तिः।-अ

३४

३४

ग्रे प्रावजरितारं यविष्ठाग्ने महि इविणमायजस्व।१ इति-अग्निसू
 क्तं। भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थि
 रैरङ्गैस्तुष्टुवांसः स्तनूभिर्व्यशेम देवहितं यदायुः।१ पुनः पुनर्जा
 यमाना पुराणी समानं वर्णमभिभुङ्ममाना। श्वघ्नी वहन्तुर्विज
 आमिनानां मर्तस्य देवी जरयंत्यायुः।२ इविणो दा इविणसस्तर
 स्प इविणो दाः सनरस्य प्रयंसत। इविणो दा वीरवती मिषन्तो इवि
 णो दा रासते दार्घमायुः।३ उदाध्वं जीवो-असूत-आगादपप्रागा
 तम-आज्योतिरेति।-आरेक्यया यातवे सूर्याया गन्मयत्र प्रति
 रंत-आयुः।४ दक्षिणावता मिदिमानि चित्रा दक्षिणावतां दि

वतिजायमानो ह्येकेतुरुषसामेत्यग्रं भागं देवेभ्यो विदधात्याय
 अचं इमास्तिरते दीर्घमायुः १५ विद्यं नयापततीदविद्योद्भूतं
 तीमेऽमप्याकास्यानि जानिहोऽप्रयो नर्यः स्रजातः प्रोर्वशातिर
 तदीर्घमायुः १६ उच्चादिविदक्षिणावतोऽसुर्येऽश्वदाः स
 हतेसूर्येण । हिरण्यदाऽमृतत्वं भजंते वा सोदाः सोमप्रतिरतः आ
 युः १७ इत्ययुः पदांतसूक्तं । अथ सोभाग्यसूक्तं निरव्यते ।
 हिं हृण्वती वसुपत्नी वसूनां वसमिच्छेती मनसाभ्यागात् । उहा
 मश्विभ्यां पयोऽमघ्रेयसावर्धतां महते सोभगाय १८ समिध
 स्य श्रयमाणः पुरस्ताद्वसुवन्वानोऽमजरं सुवीरं । आरेऽमस

३६

३६

दमति बाधमान उष्टयस्व महते सोभगाय १२ वनस्पतेशतवल्गो
 विरोहसहस्रवल्गो विवयुरुहेम । पंचामयं स्वधितिस्तेजमानः
 प्रणिनाय महते सोभगाय १३ इंदुर्देवानामुपसरव्यमायत्सहस्र
 धारः पवते मदाय । नृभिस्तवानोऽमनुधाम पूर्वमगन्ति इमह
 ते सोभगाय १४ अस्यपि वक्षुमतः प्रस्त्रितस्ये इ सोमस्य वरमा
 सुतस्य । स्वस्तिदामनसामादस्वार्वाचीनो रेवते सोभगाय १५
 घृतादुर्लुप्तं मधुमस्रवर्णं धनं जयंधरुणं धारयिषु । सणक्स
 पत्नादधरांश्च हृण्वदारोहमां महते सोभगाय १६ अथ गाभाधान
 मंत्रः । विष्णुर्गोनिं कल्पयत त्वष्टारूपाणि पिशतु । आसिंचतु प्रजा

पतिर्धातागर्भं दधातुते। गर्भधेहि सिनीवालि गर्भधेहि सरस्वति। ग
 भंतेऽश्विनौ देवा वाधतां पुष्करस्त्रजा। हिरण्ययीऽमरणीयं निर्मयतो
 ऽश्विना। तंते गर्भं हवामहे दशमे मासि सूतवे। नेजमेष परापतसु
 पुत्रः पुनरापत। ऽस्यैमे पत्रकामाये गर्भमाधेहि यः पुमान्। ययेयं
 पृथिवी मध्कताना गर्भमादधे। एवंतं गर्भमाधेहि दशमे मासि सू
 तवे। विष्णोः श्रेष्ठेन रूपेणास्यां नार्यां गवीन्यां। पुमांसं पुत्रं नाधेहि द
 शमे मासि सूतवे। प्रजापते०। ६ ऽपनः शोशुचदधमग्रे शुशुग्ध्या
 रयि। ऽपनः शोशुचदधं। सुक्षेत्रिया सुगातुया वसूया च यजाम
 हे। ऽपनः०। प्रयद्रं दिष्ट एषां प्रास्माका मश्वस्तरयः। ऽपनः०। प्रय

३७

३७

तेऽग्नेस्तरयो जायेम हि प्रते वयं। ऽपनः०। प्रयदग्नेः सहस्वतो वि
 श्वतो येति भानवः। ऽपनः०। त्वं हि विश्वतो मुखं विश्वतः परिभू
 रसि। ऽपनः०। द्विषो नो विश्वतो मखातिना वेवपारयः। ऽपनः०।
 मनः सिंधुमिव नावयाति पर्षास्वस्तये। अपनः०। १ वधेन दस्यं प्र
 हि चातयस्व वयः कृण्वानस्तन्वे इ स्वाये। पिपर्षियत्सहसस्पुत्र
 देवान्त्सो अग्ने पाहि नृतमवाजतेऽस्मान्। वयं तेऽग्न उक्थ्यैर्विधे
 मवयंहव्यैः पावकमद्रशोचे। ऽस्यै रयिं विश्वारं समिन्वास्मे वि
 श्वानिद्रविणानि धेहि। ऽस्माकमग्नेऽध्वरं जुषस्व सहसः सूनो
 त्रिषधस्त्रहव्यं। वयं देवेषु मकृतस्यामशर्मणानस्त्रिवरूपेन पा

हि। विश्वानिनो दुर्गहा जातवेदः सिंधूधन्नावा दुरितातिपथिः। अ
 ग्रेऽग्निवन्तमसा गृणानोरस्माकं बोध्यवितातनूनाः। यस्त्वा हृदा
 कीरिणामन्यमानो मर्त्यं मर्त्यो जो हवीमि। जातवेदो यशोऽस्माक
 धो हि प्रजाभिरग्रेऽमृतत्वमश्याः। यस्मै त्वं सुकृते जातवेदे उक्तो
 कमग्रे हृणवस्यो नः। अश्विनं सपुत्रिणं वारवंतं गोमंतं रयिनं शतं
 स्वस्ति। अग्निस्तु विश्ववस्तमंतं विब्रह्माणमुत्तमं। अतूतं श्रावय
 त्यतिपुत्रं ददाति दाशुषे। अग्निर्ददाति सत्यं ति सा सा ह्यो यधानमि।
 अग्निरत्यं रघुष्यदं जेतारमपराजितं। सूर्यो नो दिवस्यातुवातोऽग्नं
 तरिक्षात्। इति सूक्तं पूर्वं निरूप्यते। सचा। ५ उदीर्घातः पतिवती

३८

३८

घेऽषा विश्वा सं नमसागी निरीके। अन्यामिध पितृषदं व्यक्तां स
 ते भागे जनुषा तस्य विधिः। उदीर्घातो विश्वा वसो नमसे क्वामहे
 वा। अन्यामिध प्रफव्यं सं जायां पत्या सृजायाः फलिनीर्याः अय
 लाः अपुष्पायाश्च पुष्पिणीः। ब्रह्मस्यति प्रसृतास्तानो मुंचं ब्रह्मसः
 । इति गर्भाधानमंत्राः। पुंसवने दूर्वारमनिक्षेपणे मंत्रद्वयं
 तदिदं। आते गर्भो यो निमैतु पुमान्चाण इवैषुधिः। मा वारो जा
 यतां पुत्रस्ते दशमास्यः। अग्निरैतु प्रयमो देवतां नो सो स्पै प्रजा
 मुंचत मृत्युपाशात्। तदयं राजा वरुणो नु मन्यतां ययेयं स्त्री
 पौत्रमघं नरो दात्। यत्ते सुसीमे सी हृदये हितवतः प्रजापतो

मयेहं नांतद्विद्वांसमाहं पौत्रमघं निया मिति । ३ अनेन भार्या
याः हृदयस्य शनिः । इति पुंसवनोपयुक्तमंत्राः । अथ नवलोभन
मंत्राः । तत्र सहस्रशोर्बोतिषोऽशर्चस्य सूक्तमुपयुक्तं तल्लिखि
तं प्राक् । हिरण्यगर्भः समवर्तता ये भूतस्य जातः पतिरेकं
आसीत् । सदाधारपृथिवी घामते मां कस्मै देवाय हविषा विधे
म । यः आत्मदा बलदायस्य विश्वउपासते प्रशिषं यस्य देवाः ।
यस्य ष्ठा घामतं यस्य मृत्युः कस्मै । यः प्राणतो निमिषतो महि
त्वैक इद्रा जा जगतो बभूव । य ईशोऽस्य द्विपदश्चतुष्पदः कस्मै ।
यस्यैमेहि मवंतो महित्वायस्य समुद्रसया सह । यस्यैमाः

३२

३२

प्रदिशो यस्य बाहु कस्मै । येन द्यौरुग्रापृथिवी च दृक् । येन स्वस्तीभि
तं येन नाकः । योऽन्तरिक्षे रजसो विमानः कस्मै । १ यं क्रंदसीऽप्र
वसा तं स्तभाने अभ्यैक्षेतां मनसारे जमाने । यत्राधिसूर उदि
तो विभाति कस्मै । आपो ह्यद्वहती विश्वमायनं गर्भं दधाना ज
नयंती रग्निं । ततो देवानां समवर्तता सुरैकः कस्मै । यश्चिदापो
महिना पर्यपश्यद्दक्षं दधाना जनयंती र्यज्ञं । यो देवेष्वधि देव एक
आसीत् कस्मै । मानो हिंसी जनितायः पृथिव्या यो वादिवं सत्यध
र्मा जजान । यश्चापश्चंद्रां ब्रह्ती जजान कस्मै । प्रजापतेन ब्रह्मा
न्यन्यो विश्वा जातानि परिता बभूव । यत्कामास्ते जहुमस्ते नो

अस्तवयंस्यामपतयोरयीणां॥ २ एताः षष्ठशोताः षट् होमोपयुक्ताः॥
 आयुष्यं वचस्पर्शस्योषमौद्रिदं॥ इदं हिरण्यं वचस्वजेनायावि
 शतादिमां॥ ३ अथैवाजिपतनाषाट् सभासाहधनं जयं॥ सर्वाः स
 मग्राः सधयो हिरण्येस्मिन्समाहिताः॥ शुनमहं हिरण्यस्वपितुर्मा
 ने वज्रग्रभ॥ तेन मां सूर्यं च मकरं पूरुषु प्रियं॥ संम्राजं चाविरा
 जं चाभिष्टिर्याच मे ध्रुवा॥ लक्ष्मीराष्ट्रस्य यामुखे तयामासि द्रुमं
 सृजा॥ अग्नेः प्रजातं परियधिरण्यममृतं जज्ञे॥ अधिमर्त्येषु॥ यत्
 न द्वेद स इदेन दहति जरा मृत्युर्भवति यो बिभर्ति॥ यद्वेद राजा व
 रुणो यदुदेवी सरस्वती॥ इदं यद्वत्तहा वेद तन्मे वचसं॥ आयुषे॥

४०

४०

न त इक्षोसि न पिशाचाश्चरंति देवानामोजः प्रथमजं ह्ये ३ तत् ॥
 यो बिभर्ति दाक्षायणा हिरण्यं स देवेषु रुणुते दीर्घमायुः समनुष्ये
 पु रुणुते दीर्घमायुः॥ यदा बध्नां दाक्षायणा हिरण्यं शतानी काय
 सु मनस्यमाना॥ तन्न आबध्नामिशतशारदाया युष्माजरदक्षि
 र्यथा सत्॥ घृता दुर्लुप्तं मधुमस्तु वणं धनं जयं धरुणं धारयिषु
 ॥ क्षणक्लपत्नादधरांश्च कृण्वदारोह मां महते सौभगाय॥ प्रियं
 मा कुरु देवेषु प्रियं राजसुमा कुरु॥ प्रियं विश्वेषु गौं प्रेषु मायि धेहि
 रुचारु च॥ अग्निर्येन विराजति सूर्यो येन विराजति॥ विराज्येन
 विराजति तेनास्मा ब्रह्मणस्पते विराजसमिधं कुरु॥ एतच्च

समावर्तने अथत्रापि आयुष्यमिति सूक्तेन मणिकंठे मुच्यते
 त्रतत्वादुपयुक्तं। अथाग्निराशिषः अग्नेः पूर्वे भ्रातरोऽर्थमे
 तं रथीवाध्यानमन्वावरावुः। तस्माद्वियावरुणद्वंद्वरमायंगौरोनक्ष
 प्रोरविजेज्यायाः। कुर्मस्तः आयुरजरं यदग्रे यथायुक्ते जातवे
 दो नरिष्याः। अथावहासि सुमनस्पमानो भागं देवेभ्यो हविषः
 सूजातः। प्रयाजान्मेऽनुयाजांश्च केवलान् जस्वन्तो हविषो द
 त्तमैर्भागं। धत्तं चां पां पुरुषं चोषधानामग्रे श्वदीर्घमायुरसूदे
 वाः। तव प्रयाजाऽनुयाजाश्च केवलान् ऊर्जस्वन्तो हविषः संतु
 भागाः। तवाग्रे यज्ञोऽयमस्तु सर्वः सुभ्यं नमतां प्रादिशश्च त

स्वः। १ एताः सर्वप्रहोमांतेऽग्नेन शिर्वादायाः पद्यन्ते। अथ सी
 मन्तो न्रयते मन्त्राः धाता ददातु दाशुषे प्राची जीवा तमक्षितं।
 वयं देवस्य धीमहि सुमतिर्वीजिनीवति स्वाहा। धाता प्रजानां
 मुतराय ईशे धाते दं विश्वं भुवनं जजान। धाता कृशीरनिमिषा
 भिचक्षे धात्र इष्टव्यं धत्तवज्जुहोत। इति स कर्द्वयं। शकामहं
 सहवांसु हृता हुवैष्टणो तु नः सुभगा बोधतुत्मना। सा व्यत्पः
 स्रज्या छिद्यमानया ददातु वीरं शतदायमुक्थ्यं। यास्ते राके सु
 मतयः सुपेश सोयाभिर्ददासि दाशुषे वसूनि। तामिनीं अद्य
 सुमना उपागहि सहस्रपोषं सुभगे रराणा। नेजमेषेति तिस्रः। ३

प्रजापतेः शतिसीमंतोन्नयनमंत्राः। अथ जातकर्ममंत्राः। प्रतेद
 दामिमधुनो घृतस्य वेदसावित्रा प्रसूतिर्मद्योनाः। आयुष्मानु प्रा
 देवताभिः शतं जीवशरदो लोकेऽस्मिन्। मेधांते देवः सविता मे
 धां देवी सरस्वती। मेधांतेऽश्विनौ देवा वाधतां पुष्करस्रजा।
 अपश्मा भव परशुर्भव हिरण्यमस्ततं भव। वेदो वै पुत्रनामासि स
 जीवशरदः शतं। इन्द्रश्रेष्ठानि। अस्मै प्रयं धिमघवन्त जीषिन्ति
 इरायो विश्ववारस्य भूरेः। अस्मै शतं शरदो जीवसेधाः अस्मै वीरा
 न्छवत इन्द्रशिप्रिन्। इमां कुमारो जरांधयतु दीर्घमायुः प्रजीव
 से। अस्मै स्तन प्रयं जानामाकर्वचो यशो बलं। तमर्वतं न सा

४२

४२

नसिमरुषन्तदिवः शिशुं। मर्मज्यंते दिवे दिवे। बोधघन्मा हरिभ्यां
 कुमारः साहदेव्यः। अछान हूत उदरं। उत्तमाय जता हरी कुमा
 रात्साहदेव्यात्। प्रयता सद्यः माददे। एषवां देवा वश्विना कुमा
 रः साहदेव्यः। दीर्घायुरस्तु सोमकः। तं युवं देवा वश्विना कुमारं
 साहदेव्यं। दीर्घायुषं हृणोत न। एतां ते वनामकरणेऽपशि
 ष्यः। निष्क्रमणे स्वस्ति नो मिमीत इत्यं करोपणं। तत्प्रतिरथ सूक्त
 जाप्यं। तच्च क्षुदेव हितमिति सूर्यावलोकनं। अन्नपतेन्नस्पनो
 धे घनमीव स्पशुषिणः। प्रप्रदातारं तारिष उजं नो धेहि द्विपदे
 चतुष्पदे। इत्यन्नप्राशनं। अचौलमंत्राः। अग्रजायूंषि पवस

आसुवोर्जनिषंवनः। आरेबाधस्वडुछुनाः। अग्निर्त्तपिः पवमानः पा
 चजन्मः पुरोहितः। तमामहे महागया। अग्ने पवस्व स्वपाः प्रसेवचः
 सुवार्यैः दधइयिं मयिपोषं। प्रजापते। १ उल्लेनवाय उदकेनेहाति
 इत्फदकं। अदितिः केशान्वपत्वा पउदंतवर्चसे। ओषधेः त्रायस्वेन।
 स्वधिते मे न हिंसीः। येनावपत्सविताक्षरेण सोमस्य राज्ञो वरुणस्य
 विद्वान्। तेन ब्रह्माणो वपते दमस्या युष्मान् जरदष्टिर्यथा सत्। १
 प्रच्छिद्य प्रच्छिद्य प्राण ग्रान्छमी पणैः सह मात्रे प्रयच्छति तानान इहे गो
 मये निदधाति। येन धाता ब्रह्मस्य ते रग्रे रिंदस्य चायुषे वपत्। तेन
 तः आयुषे वपामि सुश्लोक्या यस्वस्तये। २ येन भूयश्चराभ्यां ज्योश्च

च पश्याति सूर्यं। तेन तः आयुषे वपामि सुश्लोक्या यस्वस्तये। २ य
 क्षरेण मर्चयता सपेशसावप्तावपामि केशान्। छिंदि शिरो मा स्यायुः
 प्रसोषीः। इति चोक्तोक्ताः। अथोपनयनविवाहादौ नवग्रहमखा
 वश्या कत्वा संवादो लिख्यते। ओंगणानां त्वागणपतिं हवामहे क
 विं कवीनाम् पमश्रवस्तमं। ज्येष्ठराजं ब्रह्मणो ब्रह्मणस्य तः मानः शृ
 ण्वन्मूतिभिः सीदसादनं। १ जज्ञानं सप्तमातरो वै धामशासतश्चिये।
 अयं ध्रुवो रयीणो चिकेत यत्। २ जातवेदसे सुनवाम सोममराती
 यतो निदधाति वेदः। मनः पर्षदति दुर्गाणि विश्वानावेव सिंधुं दुरि
 तात्पयिः। ३ क्षेत्रस्य पतिना वयं हितेनेव जयामसि। गामश्च पोष

४४ चित्वासनो मृच्छातीक्ष्णो ॥ ४ ॥ भानोः शंभु हुताशनो हिमकरः स्या यो विभ्र
 जन्मनः सेनानीः खनी जनार्दन हराज्ञास्ये इ पूज्य वस्यतुः ॥ के इ वे इ
 पुत्रो मजे भृगुपते कालौ जनिर्भोस्करे रकादे रधि देवता प्रति तथा
 गार्ग्यादिभिः कीर्तिताः ॥ १ ॥ इति ज्योतिषनिबन्धे ॥ सवितारं रुद्रं प्र
 ग्निं १ सोमं उमां २ अथ २ अंगारकं स्कंदं भूमिं ३ बुधं नारायणं विष्णुं
 ४ ब्रह्मस्यति ब्रह्मणस्यति इन्द्रं ५ शुक्रेन्द्रं इन्द्राणी ६ शनियमं प्रजा
 पतिं ७ राहुं काळं सर्पां ८ केतुं चित्रं ब्रह्माणं ९ इत्यनुक्रमः ॥ आरुहे
 नरजसा वर्तमानो निवेशय नमस्तं मर्त्यं च ॥ हिरण्ययो न सवितारथे
 ना देवो याति भुवनानि पश्यन् ॥ १ ॥ अंबकं यजामहे सुगंधिं पुष्टिव
 धनं ॥ उर्वारुकमिव बंधनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥ २ ॥ अग्निं हतं

वणामहे होतारं विश्ववेदसं ॥ अस्य यज्ञस्य स्रक्केतुं ॥ ३ ॥ आप्यायस्व
 समेतु ते विश्वतः सोमवक्ष्ये ॥ भवा वा जस्य संगथे ४ गौरि मिमायस
 क्षित्वा नितक्षत्येकपदा द्विपदा सा चतुष्पदा ॥ अष्टापदानवपदा
 बभूवुषी सहस्राक्षरा परमेज्यो मनु ५ अक्षमे सोमो अब्रवीदंत
 विश्वानि भेषजा ॥ अग्निं च विश्वशं भुवमापश्च विश्वभेषजाः ६
 अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत्सतिः पृथिव्या अयं ॥ अपां रेतांसि जिन्वति ॥
 ७ यदक्रंदः प्रथमं जायमान उद्यत्समुद्रा इत वा पुरा षात् ॥ श्येन
 स्पपक्षा हरिणस्य बाहू उपस्तृत्य महिजातं ते ८ अर्वन् ॥ ९ ॥ स्योनाप
 थि विभवान्क्षरानिवेशना ॥ यद्यनः शर्मस प्रथः १२ उद्ध्वध्वं

समनसः सखायः समग्रिमिध्वं बहवः सनीळाः दधि-क्रामग्रिमु
 षसंच देवीमिंद्रावतो वसे निहयेवः १० विष्णोर्नुकं वार्याणि प्रवोचं
 यः पार्थिवानि विममेरजांसि ॥ यो-मस्कभाय दुत्तरं सधस्व वि
 चक्रं माणस्त्रो धोरुगायः ११ इदं विष्णुर्विवक्रमे त्रेधानि दधेप
 दं ॥ समूहं मस्य पांसुरे १२ बहस्पते-अतियदयो-महद्विम
 द्विभाति क्रतुमज्जनेषु ॥ यद्दीदय एव स शतप्रजाततदस्माक
 इविणंधो हि चित्रं १३ ब्रह्मणस्पते त्वमस्य यं तां सूक्तस्य बोधित
 नयंच जिन्वा ॥ विश्वंतद् इदं यदवति देवा बहद्वे म विदधे स वीराः
 १४ इदं श्रेष्ठानि इविणानि धो हि चित्तिं दक्षस्य स भगत्वमसौ ॥

४५

४५

पोषं रयीणामरिष्टं तनूनो स्वाग्रानं वाचः सुदिनत्वमहं १५ शुक्रः
 शुशुक्लं ॥ उषो नजारः पप्रासमाचीदिवो न ज्योतिः १६ इदं देवा विश्व
 तस्य रिहवामहे जनेभ्यः ॥ मस्माकमस्तु केवलः १७ इदं शणीमा
 सना रिषु स भगमहमश्रवं ॥ न घस्या-अपरंच न जर सामर
 ते पतिर्विश्वस्मादिदं उत्तरः १८ शमेग्रिरग्निभिः कर छत्रस्तप
 तु सूर्यः ॥ शंवातो वाचरपा-अपस्विधः १९ यमाय सोमं सनुत यमा
 यजुहुता हविः ॥ यमं हय द्यौ गच्छत्यग्निदूतो-अरं हतः २० प्रजापते
 २१ कयानश्चित्र-आभुवदूती सदा वधः सखा ॥ कया शचिष्ठया व
 ता ॥ २२ मोषुणः परापरानि र्सीति दुर्हणा वधीत् ॥ पदाष्टत्सया सह

२३-आयंगोः पृश्निरक्रमादसदन्मातरं पुरः। पितरं च प्रयत्स्वः। २४ के
 तुं कृण्वन्न केतवे पेशो मया अपेशसे। समुषद्विर जायथाः। २५ उ
 षो वा जं हिवं स्वयं श्वित्रो मानुषे जने। तेना वहसकृतो अध्वरा उ
 पयेत्वा गणंति वरुयः। २६ ब्रह्म ज जान प्रथमं पुरस्तादिसामतः
 स्रष्टुं चोवेन आवः। सवाधिया उपमाः मस्य विद्याः सतश्च योनि
 मसतश्च विवः। २७ इंद्रं वो विश्वतः। १ अग्निदूतं २ यमाय सामं ३
 मोषुणः परापरा। ४ त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वां देवस्य हे को वयासि
 सीक्षाः। यजिष्ठो वह्नितमः शो शुचानो विश्वा द्वेषांसि प्रमुमुग्ध्य
 स्मत्। ५ तव वायवतस्य ते त्वष्टुर्जमातरं द्रुत। अवां स्यादणी महः। ६

४६

४७

सोमो धेनुं सोमो अर्वतमा शुं सोमो वारं कर्मण्यं ददाति। सादन्यं वि
 दध्यं सभेयं पितृश्रवणं यो ददाशदस्मै। ७ तमीशानं जगतस्तस्य
 षस्पतिं धियं जित्वमवसेहमहेवयं। पूषानो यथा वदे सामसद्व
 धेरक्षिता पायुरदब्धस्वस्तये। ८ सोमं राजाने मवसे त्रिं गीर्निर्हवा
 महः। आदित्या न्विहं सूर्यं ब्रह्माणं च ब्रह्मस्पतिं। ९ अग्निः स्विष्टक
 रं कृत्वा। पूर्णाहुतिं कुर्यात्। अथाभिषेकमंत्राः। समुद्रज्येष्ठाः सलि
 लस्य मध्यात् पुनानायेत्यनि विशमानाः। १० इंदो यावज्जीव्य भोर
 रादताः आपो देवीरिहमा मवंतु। या आपो हिव्या उत वा स्रवंति स्व
 नित्रिमा उत वा या स्वयं जाः। समुद्रार्थायाः शुचयः पावकास्ताः आ

पो०। यासां राजावरुणो याति मध्ये सत्या नृतेः प्रवपश्यं नृनानां। मधुश्च
 तः शुचयो याः पावकास्ताः आपो०। यासुराजावरुणो यासु सोमो विश्वे
 देवा यासू र्जमदंति। वैश्वानरो यास्वग्निः प्रविष्टस्ताः आपो०। त्रायं ता
 मिह देवास्त्रायतां मरुतां गणः। त्रायं तां विश्वाभूतानि यथा यमर
 पाः प्रसंतः। आप इद्वा उभे षजीरापोऽमी वचातनीः। आपः सर्वस्य
 भेषजीस्तास्ते कृण्वंतु भेषजं। हस्ताभ्यां दशशारवाभ्यां जिह्वावाचः
 पुरोगवी। अनामयितुभ्यां वाताभ्यां त्वोपस्पृशामसि। इमा आपः
 शिवतमा इमाः सर्वस्य भेषजी। इमारा दूस्पवर्धनी रिमारा दूभृता
 मृताः। यामिरिंद्रमभ्यर्षिं च त्रजापतिः सोमं राजानं वरुणं यमं म

तुं। तामिरिंद्रमभ्यर्षिं चामित्वा महं राज्ञां त्वमधिराजो भवेह। महं
 तं त्वामहीनां संम्राजं चर्षणीनां। देवा जनप्रजा जनद्रुद्रा जनिप्र
 जा जनत्र। देवस्य त्वामवितुः प्रसवे श्विनोर्बाहुभ्यां पूह्यो हस्ताभ्या
 मग्रे स्तेजसा सूर्यस्य वर्चसं द्रुस्येन्द्रियेणाभिर्षिंचामि। बल्लाय श्रि
 ये यशस्ते मेन्नाघाय। तद्यं योरावृणीमहे गातुं यज्ञाय गातुं यज्ञप
 तये देवा स्वस्ति रस्तनः स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। उध्वं जिगातु भेषजं।
 शन्नोऽमस्तु द्विपदेशं चतुष्पदे। ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः
 पृथिव्यै नमो ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्य तये नमो विश्वे
 महते करोमि। ॐ ब्रह्म भूर्भुवस्वः। शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥३॥ अथ

शांतिस्तुक्तानि आनोभद्रः क्रतवोयंतु विश्वतोदव्यासोऽप्र
 पराताम उद्भिदः देवानो यथा सदमिद्वधेऽसन्त प्रायुवोरक्षि
 तारो दिवे दिवे देवानां भद्राः समतिर्ज्ञयतां देवानोरतिरभि
 नो निवर्ततां देवानां सरव्यमुष्मेदिमा वयं देवानं आयः प्रतिरंतु जी
 वसे। तान् पूर्वयानि विदाहू महेवयं भगं मित्रमदिति दक्षमस्त्रिधं।
 अर्यमणं वरुणं सोममश्विना सरस्वतीनः स भगमयस्करत। त
 न्नो वातो मयो भुवा तु भेषजं तन्माता पृथिवी तत्पिता द्यौः। तद्वा वाणः
 सोमस्ततो मयो भवस्तदश्विना शृणुतं धिष्या युवं। तमीशानं ज

४८

गतस्तस्य षस्यतिं धियं जित्वमवसेहू महेवयं। पूषानो यथा वेद
 सामसद्वधेरक्षिता पायुरदव्यः स्वस्तये। स्वस्ति न इन्द्रो वृधश्र
 वा स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यं अरिष्टनेमिः स्व
 स्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। पृषदश्वा मरुतः पृथिमा तरः शुभं या
 वानो विदधे षुजगमयः। अग्निजिह्वा मनवः सूरश्चक्षसो विश्वे नो
 देवाः प्रवसागमन्निह। भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः भद्रं पश्येमा
 क्षमिष्यं जत्राः। स्थिरै रङ्गैस्तुष्टुवांसस्तनूभिर्व्यशेम देवहितं यदा
 युः। शतमिन्द्रशरदोऽमंति देवा यत्रानश्चक्राजरसंतनूनां। पुत्रा सो
 यत्र पितरो भवंति मानो मध्या रारिषता युगं तोः। अदितिर्घोरदि

तिरंतरिक्षमदितिर्माता सपिता सपुत्रः । विश्वेदेवाः प्रदितिः
 पंचजनाः प्रदितिर्जातिमादितिर्जनित्वं । २ जातवेदसे ।
 कथानश्चित्रा ०३ स्वस्तिनो मिमीतामश्विना भगः स्व
 स्तिदेव्यदिति रनवैणः । स्वस्ति पूषाः प्रसूरो दधातुनः स्व
 स्तिघावा एषिव । सुचेतुन । स्वस्तये वायुमुप ब्रवामहे सोमं
 स्वस्ति भुवनस्य यस्यतिः । ब्रह्मस्य तिसर्वगणं स्वस्तये स्वस्त
 यः प्रादित्या सो भवंतु नः । विश्वेदेवा नो मघा स्वस्तये वश्वान
 रो वसु रग्निः स्वस्तये । देवा अवं त्व भवः स्वस्तये स्वस्तिनो रु
 द्र पातं हसः । स्वस्ति मित्रावरुणा स्वस्ति पथ्ये रे वति । स्वस्ति

४२

न इन्द्राग्निश्च स्वस्तिनो अदिते ह्यधि । स्वस्ति पंथा मनुचरे मस्त
 र्या चंद्रमसा विव । पुनर्ददताम् ता जानता संगमे महि । ३ स्वस्त्य
 यनं ताक्ष्यं मरिष्टने मिं मह इतं वायुसं देवता नो । अमरुद्रा मिं
 सरवं समस्तं ब्रह्म शो नावमि वारुहेम । अंहो मुचमां गिर संग
 यं च स्वस्त्या त्रेयं मनसा च ताक्ष्यं । प्रयत पाणिः शरणं प्रपद्ये स्व
 स्ति संवाधे भयं नो मस्त । ४ शन्न इन्द्राग्नी भवतामवो मिः शन्नः
 इन्द्रावरुणा शत हव्या । शमिंद्रा सोमा सुविता यशं योः शन्न इन्द्रा पूष
 णा वाजसातो । शन्नो भगः शमनः शं सो मस्तु शन्नः पुरंधिः शमुसं
 तु रायः । शन्नः सत्यस्य सुयमस्य शंसः शं नो अयमा पुरुजातो अ

स्तु। शंनो धाता शमु धर्ता नो अस्तु शंन उरुची भवतु स्वधाभिः। शंरो द
 सी बहती शंनो अग्निः शंनो देवानां सहवानि संतु। शंनो अग्निर्ज्योतिर
 नीको अस्तु शन्तो मित्रावरुणा वश्विनाशं। शंनः स कृतां स कृतानि
 सत शन्त इषिरो अभिवातु वातः। शन्तं ओषधीर्वन्ति नो भवन्तु स्त्रशंनो
 रजसस्पतिरस्तु जिह्वुः॥१॥ शंन इंदो वसुभिर्देवो अस्तु शमादित्ये
 भिर्वरुणः स शंसः। शंनो रुद्रो रुद्रेभिर्जन्ताषः शंनः स्वश्यामिरिह
 शृणोतु। शंनः सोमो भवतु ब्रह्म शंनः शंनो ग्रावाणः शमु संतु यज्ञाः
 । शंनः स्वरूपा मितयो भवन्तु शंनः प्रस्व १ शंन्वस्तु वेदिः। शंनः सूर्य
 उरुचक्षा उदेतु शंनश्चतस्रः प्रदिशो भवन्तु। शन्तः पर्वता ध्रुवयो

५०

भवन्तु शंनः सिंधवैः वः शमु संत्वापः। शंनो अदितिर्भवतु व्रतेभिः
 शंनो भवन्तु मरुतः स्वर्काः। शंनो विष्णुः शमु पूषानो अस्तु शन्तो भ
 वित्रं शम्बस्तु वायुः। शंनो देवः सविता त्रायमाणः शंनो भवन्तु
 षसो विभातीः। शन्तः पर्जन्यो भवतु प्रजाभ्यः शंनः क्षेत्रस्य पतिर
 स्तु शंभुः॥२॥ शंनो देवा विश्वदेवा भवन्तु शंसरस्वती सहधाभिर
 स्तु। शमभिषाचः शमुरातिषाचः शंनो दिव्याः पार्थिवाः शंनो अ
 प्यः। शंनः सत्यपतयो भवन्तु शंनो अर्वतः शम संतु गावः। शंन
 सभवः स कृतः सहस्ता शंनो भवन्तु पितरो हवेषु। शंनो अज
 एकपादेवो अस्तु शंनो हिर्बुध्न्य १ शंसमुद्रः। शंनो अयानपात्ये

रुद्रस्तु शंनः पश्चिर्भवतु देव गोपा । आदित्यारुद्रावसवो अरुषं
 ते दं ब्रह्म क्रियमाणं नवीयः । शृण्वंतु नो दिव्याः पार्थिवा सो गो
 जाता उत ये यज्ञियासः । ये देवानां यज्ञिया यज्ञियानां मनोर्यज
 त्राः प्रमता सतज्ञाः । ते नो रासंता मुरुगाय मद्ययूयं पातः ॥
 ३ शंवतीः पारयंत्ये ते तं पृच्छेति वचो युजा । अभ्यारंतं यमा के
 तुं य एवेदमिति ब्रवन् । भासा केतुं परिरुक्तं भारती ब्रह्मवर्ध
 नीः । संजानानामहमाता य एवेदमिति ब्रवन् । इन्द्रस्तु किं विभुं
 प्रभुं भानुनेयं सरस्वती । येन सूर्यमरोचयद्येने मेरोदसी उभे
 । ऊषस्वाग्नेः मंगिरः काण्वं मे ध्याति धिं । मा त्वा सोमस्य बर्च

हस्तस्य मधुमत्तमः । त्वमग्नेः मंगिरः शोचस्व देव वीतमः । मा शं
 तमशं तमाभिरभिष्टिभिः शंतिस्वस्तिमकुर्वत । शंनः कनिब्रुद
 देवः पर्जन्योऽभि वर्षतु । शंनो द्यावा पृथिवी शं प्रजाभ्यः शं नरधि
 द्विपदेशं चतुष्पदे ॥ १ ॥ रक्षो हणं वाजिनमाजिघर्षि मित्रं प्रथि
 ष्ममुपयामिशर्मा । शिशानोऽग्निः क्रतुभिः समिधः स नो दिवास
 रिषः पातु नक्तं । मयो दंष्ट्रोऽमर्चिषा यातु धानानुपस्य शजात वेदः
 समिधः । माजिघ्वा मरुदेवां न भस्व क्रव्यादो वृक्यपिधः स स्वा
 सन् । उभो भया विभ्रुपधे हि दंष्ट्रा हिंस्त्रः शिशानो वरंच । उतांतरि
 क्षे परियाहि राजं जंभैः संधेद्यमियातु धानान् । यज्ञैरिषूः संनम

मानो-अग्रेवाचाशल्या-अशनिभिर्दिहानः। तानिर्विध्यहृदयेयातु
 धाना-अतीचोबाहु-प्रतिभङ्ग-धेषा।-अग्रेवचयातुधानस्यभि
 धिहिंस्त्राशनिहंरसाहंत्वेन। प्रपर्वाणिजातवेदः शृणाहि क्रव्या
 क्रविष्टुर्विचिनौतुवक्त्रा॥१॥ यत्रेदानीं पश्यसि जातवेदस्ति
 श्रुतमग्रउतवाचरंतं। यद्वांतरिक्षेपयिभिः पतंतं तमस्ताविध्य
 शर्वाशिशानः। उतालब्धं स्पृणुहि जातवेदः-आलेभानादृष्टि
 मिर्यातुधानात्।-अग्रेपूर्वोनिजहि शोशुचान-आमादः। क्षाक्ष्वं
 कास्तमदंत्वेनीः। इहप्रब्रूहि यतमः सो-अग्रेयोयातुधानो यद्
 दं कृणोति। तमारभस्व समिधाय विष्णुवक्षसः श्वक्षुषेरंधये

नातीक्ष्णनाग्रेवक्षुषारक्षयज्ञं प्रांचं वसुभ्यः प्रणयप्रचेतः।
 हिंस्त्रं रक्षां स्पमिशोशुचानं मात्वादभन्यातस्याग्रेपृष्णीहं
 धानान्वक्षः। नवक्षारक्षः परिपश्य विक्षुतस्य त्रीणि प्र
 ति शृणीष्यता। तस्याग्रेपृष्णीहंरसाशृणाहि त्रेधा मूलयातु
 धानस्य वक्षः। २ त्रिर्यातुधानः प्रसितं तत्तत्तं यो-अग्रे-अ
 न्तेन हंति। तमर्चिषस्पृजयं जातवेदः समक्षमेनं गणते
 निवृं ग्धि। तदग्रेवक्षुः प्रतिधोहि रेभेशफारुजं येन पश्य
 सियातुधानं।-अथर्ववज्र्योतिषादैव्येन सत्यंधूर्वं तमचि
 तम्योष। यदग्रेअयमिथुनाशपातो यद्वाचस्तथं जनयंत

रेभा-मन्योर्मनसः शरव्या ३ जायते यातया विध्यहृदये यातु
 धानान् । पराश्रणी हितपसा यातु धानान् पराश्रणी हितपसा
 श्रणी हि । पराचिषा मूरदेवान् श्रणी हि परासूतृ ह्योऽप्रभि
 शोशुचानः । पराद्यदेवा वृजिनं श्रणं तु प्रत्यगेनं शपथायं
 तु तृष्टाः । वाचास्तेनं शरव स छंतु मर्म निश्वस्ये तु प्रसितिं
 यातु धानः । ३ यः पौरुषेयेण क्रविषा समक्ते योऽप्रश्वेनप
 शुना यातु धानः । यो अघ्माया भरति क्षारमग्रे तेषां शीर्षा
 णि हरसा पिवश्च । संवत्सरीणं पये उस्त्रिया यास्तस्य माशा
 द्या तु धानो नृवक्षः । पीयूषमग्रे यतु मस्ति तृप्सा तं प्रत्यं

५३

चमर्चिषा विध्यमर्मन् । विषंगवां यातु धानाः पिवंत्वा वृश्चं
 तामदितये दुरेवाः । परैर्नान्देवः सविता ददातु पराभागमो
 षधीनां जयंतां । सनादग्रे मृणसिया तु धानां नृवारक्षां सिष्ट
 तनामृजिग्यः । अनुदह सहस्रं नृव्या दोमाते हे सा मुक्षत
 देव्यायाः । त्वन्तोऽग्रे अधरा दुदक्ता त्वं पश्चादुतरक्षात्पुरस्ता
 त् । प्रतिते तेऽमजरा सस्तपिष्ठाः प्रघशं संशोशुचतो दहतु ॥
 ४॥ पश्चात्पुरस्तादधरा दुदक्ता क्वविः काव्येन परिपाहिराज
 न् । सखे सखा यमजरो जरि मोग्रे मर्ताः प्रमर्त्यस्त्वेनः । परि
 त्वाग्रे पुरं वयं विप्रं सह स्पधामहि । धृषद्वर्णं दिवे हंतारं भंगु

रावताः। विषेण भंगुरावतः प्रतिष्परक्षसादह। अग्रेति गेन शो
 चिषातपुरग्राभिर्शशिभिः। प्रत्यग्रेमिथुनादहयातुधाना किमी
 दिनाः। सत्वाशिशामिजागृह्यदब्धविप्रमन्मभिः। प्रत्यग्रेहरसा
 हरः शृणीहिविश्वतः प्रति। यातुधानस्य रक्षसो बलं विरुजवीर्यं
 ॥५॥ माशुः शिशानो वषभो नभो मोघना घनः क्षोभणः चर्षणा
 ना। संक्रंदनो निमिषेण कवीरः शतसेना अजयसाकर्मिन्द्रः। संक्रं
 दनेना निमिषेण जिष्णुना युक्तेण दुश्चवनेन धृष्टुना। तदिद्रेण
 जयततत्सहध्वं युधोनर इषुहस्तेन वृक्षा। स इषुहस्तेः सनिषं
 जिभिर्वशी संस्त्रष्टासयुध इद्रागणेन। संस्त्रष्टाजि सोमपाबूहु

शर्धू १ अधन्वा प्रतिहिताभिरस्ता। बहस्पतेपरिदीयारथेन रक्षोहा
 मित्रोऽपबाधमानः। प्रभंजत्सेनाः प्रमृणो युधाजयन्तस्माकमे
 ध्यवितारयानां। बलविज्ञायः स्वविरः प्रवीरः सहस्वान्वाजीस
 हमान उग्रः। अभिवारोऽभिसत्वासहो जा जैत्रमिन्द्ररथमातिष्ठ
 गोवित्। गोत्रमिदं गोविदं वज्रबाहुं जयंतमजमप्रमृणंतमोजसा
 । इमं सजीताः अनुवीरयध्वमिन्द्रं सखायोऽनुसंरभब्धं। १ अभि
 गोत्राणि सहसा गहमानो दयो वीरः शतमं पुरिन्द्रः। दुश्चवनेन
 एतनाषाळकध्योऽस्माकं सेना अवतु प्रकृत्स। इन्द्रोऽनेता बह
 स्पतिर्दक्षिणायज्ञः पुररतु सोमः। देवसेनानामभिजंतीनां जयं

श्रीसविता ब्रह्मस्यतिः शतायुषा हविषे मं पुनर्दुः। आहार्षेत्वा विदंत्वा पुन
 रागाः पुनर्नवः। सर्वो गसर्वं ते वक्षः सर्वमायुश्च ते विदं। १ त्वमृषुवा
 जिनंदेव जूतं सहावानंत रुतार रथाना। अरिष्टनेमि पृतना जमा
 शुं स्वस्तये ताक्ष्यमिहा हुवेम। इंद्रे स्पे वराति माजो हुवाताः स्वस्तये
 नावमिवारुहेम। उवन्न पृथ्वी बहुले गभारे मावामे तो मा परेतोरि
 षाम। सद्यश्चिद्यः शवसा पंच वृष्टीः सूर्यश्च ज्योतिषा पस्ततान। स
 हस्त्रसाः शतसाः प्रस्यरं हि नस्मावरं ते युवति न शय्यी। २ महित्रीणा
 मवोक्तु द्यक्षं मित्रस्यार्यमणः। इराधर्षं वरुणस्य। न हितेषा ममाच
 ननाध्वसवारणेषु। ईशोरि पुरद्य शंसः। यस्मै पुत्रा सोऽमदितेः प्र

५६

५६

जीवसे मर्त्याय। ज्योतिर्यद्यंत्यजस्त्रं। ३ इति अन्नसूक्तानि शांतिस्त
 क्तानि। अथ रात्रि सूक्तं निरव्यते। रात्री व्यख्यदायती पुरुत्रा देव्या
 क्षमिः। विश्वा अधिश्चि यो धितः। ओर्व प्रा अमर्त्या निवतो देवू। इतः
 । ज्योतिषा बाधते तमः। निरुस्वसारमस्वतोष संदेव्या यती। अपे
 हा सते तमः। सानो अद्ययस्या वयं नितेया मन्त्रविक्षमहि। वक्षे नव
 सति वयः। निग्रामा सोऽमविक्षत निपदं तो निपक्षिणः। निश्येना
 सः श्चिदर्थिनः। यावया वृक्या। वृकं यवयस्ते नमूयै। अथानः सुत
 राभव। उपमापेपि शतमः। वृक्षं व्यक्तम। स्थित। उपसणे वयातय। उ
 पतेगा इवाकरं वृणा। प्रडहित दिवः। रात्रिस्तोमं न जिग्युषे। १ आरात्रि

पाचिर्वरजः पितरः प्रायाधामभिः । दिवः सदां सिब्रहतीवितिष्ठसः ॥
 त्वेषं वर्तते तमः । ये ते रात्री नृचक्षसो यक्ता सोतवतिर्नवः ॥ अशतिः
 संत्वष्टा उतो ते सप्त सप्तती । रात्री प्रपद्ये जननीं सर्वभूतनिवेशिनीं ।
 भद्रां भगवतीं कृष्णां विश्वस्य जगतो दिशां । संवेशिनीं संयामिनीं गृ
 हनक्षत्रमालिनीं । प्रपन्नो हं शिवां रात्रीं भद्रे पारमसी महिभद्रे पा
 रमशामद्यो नमः । तामग्निवर्णां तपसा ज्वलन्तीं वैरोचनीं कर्मफल
 पुज्ज्वां । दुर्गे देवी शरणमहं प्रपद्ये सुतरसितरसे नमो नमः । दुर्गे
 दुर्गे पुस्त्यानेषु शन्नो देवी रमिष्टये । इमं दुर्गस्ति वं पुण्यं रात्री रात्री
 सदा पठेत् । दुर्गेषु विषमेद्योरे संग्रामे रिपुसंकटे । अग्निचोरनि

पातेषु सर्वग्रहनिवारणे । सर्वग्रहनिवारण्यो नमः । दुर्गेषु विषमे
 पुत्वं संग्रामेषु वनेषु च । मोहयित्वा प्रपद्यंते तेषां मे अभयं कुरु
 तेषां मे अभयं कुर्वे नमः । केशिनी सर्वतां भूतानां पंचमातुजना
 मुता । सामां समो देदिशां देवी सर्वतः परिरक्षतु सर्वतः परिरक्ष
 त्वां नमः । हिमस्यत्वा जरायुणा शाले परिव्ययामसि । उत हृदोहि
 नो भुवोऽग्निर्ददातु भेषजं । शिशीत हृदोहि नो भुवोऽग्निर्ददातु भेष
 जं । अंतिकामग्निमजरद्वदिः शिशुरागमत् । अजातपुत्रपक्षा
 या हृदयं मम हूयते । विपुलं मनं बद्धा काशं चरजातवेदः कामा
 यामांश्चरक्षपुत्रांश्च शरणमभूतव । पिंगाक्षलोहितग्रीव

रुक्मवर्णनिमोक्तते। यस्मां द्विपहयस्योनां सागरस्योर्मयो यथा
 । इन्द्रः शस्त्रं ददातु वरुणमभिषिचतु। शत्रुवो निधनं याति जय
 स्त्वं ब्रह्मतेजसा। कपिलजरी सर्वभक्षं वाग्निं प्रत्यक्षदेवतं। वरु
 णं च वशां मय मे मम पुत्रांश्च रक्षतु मम पुत्रांश्च रक्षत्योन्नमः। या
 वदादित्यस्तपतियवद्वा जतिचंद्रमाः। यावद्वा युः कृवा जतिताव
 जीव जया जयोन्नमः। एतां वैश्वानरो सर्वदेवं नमोस्तुते। पिशांग
 भृष्टिर्मभृणं पिशाचिमिंद्रसंमृण। सर्वरक्षो। नैव हय। रक्षाणां
 अग्रेतवरक्षणे भारारक्षाणः सुमखप्रीणानः। प्रतिष्फुरविरुज
 वी इहो जहिरक्षो महिचिद्रावधानं। उलूकयातुं शुशुलूकया

तुं जहिरुक्मयातु मुतकोकयातुं। सुपर्णयातु मुतगृध्रयातुं दृषदेव प्रम
 णरक्ष इन्द्र। मानोरक्षोऽमिनिद्र्यातुमावतामयो छतुमिथुनाया
 किमादिना। एथिवीनः पार्थिवात्पात्वं हसोतरिक्षां दिव्यात्पात्वं स्मा
 न्। इन्द्रजहिपुमां संयातु धानमुतस्त्रियं मायया शाशदाना। विद्या
 वा सोमूरदेवाभ्यं तुमाते देशं सूर्यमुच्चरंतं। प्रतिवक्ष्वविचक्ष्वे
 द्रश्च सोम जागृतं। रक्षोभ्यो वधमस्य तमशानियातु मद्रः। यत इ
 द्रभयामहे ततो नोऽभयं कृधि। मघवन्ध्याग्धतव तन्न रुतिमिर्विदि
 षो विमृधो जहि। वं हिराधस्य ते राधसो महः क्षयस्यासि विधतः।
 तं वावयं मघवन्निंद्रगिर्वणः सुता वंतो हवामहे। इन्द्रस्य लुतवन्न

हापरस्यानोवरोण्यः। सनोरक्षिषश्चरमंसमध्यमंसपश्चात्पातुनः
 पुरः। त्वं नः पश्चादधरा इतरात्पुर इन्द्रनिपाहिविश्वतः। मारेः मुस्म
 ळ्णुहि देव्यं भयमारे हेतीरदेवीः। अद्याद्याश्वश्व इन्द्रास्वपरेच
 नः। विश्वाचनो जरिहृत्सत्यतेः महादिवान्तं चरक्षिषः। प्रसंगा
 श्वरोमघवातुवीमद्यः संमिश्रो वीर्ययकं। उभाते बाहू वृषणी शत
 क्रतो नियावज्जं मिमिक्षतुः। स्वप्रः स्वप्राधिकरणेः सर्वान्निघापया
 जमन्। आसूर्यमन्यान्स्वापयद्गू। ॐ हं जाग्रियादह। मजगरोना
 मसर्पः सर्पिरक्षिषो महान्। तस्मिन्निहसर्पः स्रुधितस्तेन त्वास्वाप
 यामसि। सर्पः सर्पोऽजगारः सर्पिरक्षिषो महान्। तस्य सर्पो सिंध

वस्तस्पगाधमशामहि। काळिको नाम सर्पो नवनागसहस्रबलः।
 यमुनद्रुदेसो जातो३ योनारायणवाहनः। यदिकाळिकदूतस्य यदि
 काः काळिका इयात्। जन्मभूमि मति क्रतो निर्विषो यातिकाळिकः
 । आयाहं द्रुपधिभिराळितेभिर्यज्ञमिमन्मोभागधेयं जूषस्वात् रश
 जं हुमातुल्येव योषाभागस्तेपेत्तद्वसेयावपामिव। यशस्करं बलं
 वंतं प्रभुत्वं तमेवराजाधिपतिर्बभूव। संकीर्णनागाश्वपतिर्नराणां स
 मंगल्यं सततं दीर्घमायुः। कर्कोटको नाम सर्पो दृष्टीविष उच्येत।
 तस्य सर्पस्य सर्पत्वं तस्मै सर्पे नमोस्तुते। नमो अस्तु सर्पेभ्यो ये केचप
 थिवीमनु। येऽन्तरिक्षे येऽदिवितेभ्यः सर्पेभ्यो नमः। माविभेन मरिष्य

सिपरित्वापामिसर्वतः। घनेनहन्निवश्विकमहंदंडेनागतं। आदित्यर
 यवेगेनविहोबहुबलेनच॥ गरुडपक्षनिपातेनभूमिगच्छमहाय
 शः। गरुडस्यजातमात्रेणस्त्रयोलोकाः प्रकंपितः। प्रकंपितामहीसर्वास
 शैलवनकानना। गगनंनष्टचंद्रार्कज्योतिषेनप्रकाशते। देवताभय
 भित्तातामारुतो न प्रवायतिमारुतो न प्रवायत्योनमः। भोसर्पभद्र
 भद्रंतेदूरंगच्छमहायशः। जन्मेजयसियज्ञांतेजास्तीकवचनंस्मर
 । आस्तीकवचनंश्रुत्वायःसर्पेननिवर्तते। शतधाभिद्योतेमूर्ध्निशि
 शरक्षफलंयथा। नमदायेनमः प्रातनमदायेनमोनिशि। नमो
 स्तुनमदेतुभ्यंत्राहिमांविषसर्पतः। योजरत्कारुणाजातोजरत्कन्या

६०

६०

महायशः। तस्यसर्पापभद्रंतेदूरंगच्छमहायशः। स्वस्त्ययनंताक्ष्यं
 इतिरात्रिसूक्तं॥ अर्चतप्रार्चतप्रियमेधासोऽमर्चत। अर्चंतुपुत्रका
 उत्तपुरंनधृष्ट्वर्चत। गंधद्वारांदुराधर्षो नित्यपुष्टांकराषिणो। ईश्व
 रोसर्वभूतानांतामिहोपद्वयेश्रियं। आयनेतेपरायणेद्वारोहंतु
 पुष्पिणीः। हृदाश्वपुंडरीकाणिसमुद्रस्यग्रहाइमे। अग्निस्तुविश्रवस्तु
 मंतुविब्रह्माणमुत्तमं। अतूतंश्रावयत्यतिपुत्रंददातिदाशुषे। यस्मै
 त्वंस्मृतंजातवेदउल्लोकमग्रेक्ष्णवःस्योनं। अश्विनंसपुत्रिणंवा
 रवंतंगेमंतरयिनशतेस्वस्ति। भोजंत्वामिदं वयंहुवेमदादिष्टुमिद्रा
 पोमिवाजान्। अविदुर्दृश्चित्रयानउतीक्ष्णवृषान्निद्रवस्यसोनः।

भोजजिग्युः सूरभियो निमये भोजजिग्युर्वध्वं यासुवासाः । भोजजि
 ग्युरंतः पेयं सुराया भोजजिग्युर्ये अहताः प्रयति । भोजया श्वं संमजं
 त्याशुं भोजया स्तेकन्या ३ शुभमाना । भोजस्येदं पुष्करणीववेशमपरि
 कृतं देवमाने वाचित्रं । भोजमश्वाः सुधुवाहो वहंति सुवृद्धो वर्तते द
 क्षिणायाः । भोजं देवा सो वता भरेषु भोजः शत्रूंस्तमना केषु जेता । स्तवि
 ष्यामि त्वामहं विश्वस्यामृतं भोजनं । अग्रे त्रातारममृतं मिथे ध्ययजि
 षं हव्यवाहन । स्वादुः पवस्व दिव्या यजन्मने स्वादुरिद्राय स्तं सहवीतु
 नाम्ने । स्वादुर्मित्राय वरुणाय वायवे बृहस्पतये मधुमां प्रदाभ्यः । उपा
 स्मे गायतानरः पवमाना ये देव । अभि देवा इयक्षते । अभिते मधुना

पयोधर्वाणो अशिश्नयुः । देवं देवाय देवयु । सनः पवस्व शं गवेशं जना
 यशमवर्तते । शं राजन् नोषधाभ्यः । बभ्रवे नुः स्वतव सेरुणाय दिवि स्पशे
 । सोमाय गायमवर्तते । हस्तच्युते भिरद्रिभिः स तं सोमं पुनीतन । मधावा
 धावा तामधु । अहं रुद्रे निवस्मि श्वराम्यहमादित्यै रुत विश्वदेवैः ।
 अहं मित्रावरुणो भावि भर्म्यहमिन्द्राय । अहं दधामि द्रविणं हविष्मते
 सुप्राव्यै मश्विनोभा । अहं सोममाहन संवि भर्म्यहं त्वष्टारमुत पूषण
 भगं । अहं दधामि द्रविणं हविष्मते सुप्राव्यै ३ यजमानाय सन्वते । अ
 हं राष्ट्री । संगमनी वसूना चिकितुषी प्रथमा यज्ञियानां । तां मा देवा व्यद
 धः पुरुत्रा भरिस्थात्रा भूर्यावेशयन्ती । मया सो अन्नमत्तियो विपश्यति

यः प्राणितियईष्टोत्पुत्तं। अमंतवोमांत उपक्षिप्यंति श्रुधिः श्रुतः श्रु
 धिवंतैव दामि। अहमेव स्वयमिदं वदामि जहं देवे निरुतमानुषेभिः।
 यंकामयेतंतमुग्रं कृणोमि तं ब्रह्माणंतमृषितं समेधां। १। अहं रुद्राय
 धनुरातनो मि ब्रह्म द्विषेशरवे हंत वा उ। अहं जनाय समंद कृणोम्यहं द्या
 वा पृथिवी आविवेश। अहं सुवे पितरमस्य मूर्धन्यममयो निरप्स्व। तः स
 मुद्रे। ततो वितिष्ठे भुवनानि विश्वोतामं घां वर्षणोप स्पशामि। अहमेव
 वात इव प्रवाम्यारमा भणा भुवनानि विश्वा। परो दिवा पर एता पृथिव्ये
 तावती महिना संबभूव। २। बलि त्यात द्वेषे धायि दर्शतं देवस्य भर्गः स
 ह सो यतो जनि। यदा मुपहृरते साधते मति संतस्य धेना अनयंत सस्र

६२

६२

तः। पक्षो वपुः पितु मा नित्यः माशये द्वितीयमा सप्तशिवा सुमा तृषु। तृ
 तीयमस्य वृषभस्य दोहमे दश प्रमति जनयंत योषणः। निर्यदं बुधा
 न्महिषस्य वर्षस ईशानासः शवसा कंत सूरयः। यदा मनु प्रदि वो मध्व
 आधवे गुहा संतं मातरि श्वाम धायति। प्रयत्नितुः परमा नीयते पर्याप
 क्षधो वीरुधो दं सरो हति। उभाय दस्य जनुषं यादि न्वत आदि घविष्ठो
 अभवद्गुणा शुचिः। आदिन्मा हरा विशद्या स्वा शुचिरहि स्य मान उर्वि
 या विवा वधे। अनुयत्पुर्वं अरुहत्सना जवौ नि नव्य साधवरा सुधाव
 ते। ३। केशं श्यं। त्रिकेशा विषं केशा विभर्ति रोदसी। केशा विश्वं स्वदश
 केशा दं त्योति रुच्यते। मुनयो वातशनाः पिशंगा वसते मला। वातसा

नुभ्राजियंति यद्देवासोऽविक्षतः। उन्मदितामोनेयेन वातांऽऽमातस्थि
 मावयं। शरीरेदस्माकं यूयं मर्तासोऽऽभिपश्यथ। अंतरिक्षेण पतति
 विश्वारूपा वचा कशत्रुः। मुनिर्देवस्य देवस्य सोऽकृत्याय सत्वाहितः। वात
 स्यात् श्वो वायोः सखा यो देवेषितो मुनिः। उभौ समुद्रा वाक्षेति यश्च पूर्व
 उता परः। अक्षरसांगंधर्वाणां मृगाणां चरणे चरन्। केशाकेतस्य वि
 दान् सखा स्वादुर्मदितमः। वायुरस्माऽऽपामंथत्यि नष्टिस्माकन न
 मा। केशा विषस्य पात्रेण यद्देवा पिबत्सह। ४ उत देवाऽऽमवाहिते दे
 वाऽऽन्नयथा पुनः। उता गश्च कृषं देवा देवा जीवयथा पुनः। द्वाविमौ वा
 तो वातऽऽसिंधोरा परावतः। दक्षं तेऽऽन्यऽऽवातु परान्यो वातुय

६२

६२

इपः। आवातवाहिभेषजं विवातवाहिय इपः। त्वंहि विश्वभेषजो दे
 वानंदूतऽईयसे। आत्वा गमं शंतातिमिरथोऽमरिष्टतातिमिः। दक्षं
 तेभ इमा भार्षे परायक्षं सुवामिते। त्रायंतामिह देवाः स्त्रायतां मरु
 तां गणः। त्रायंतां विश्वाभूतानि यथायमरपाऽमसत्। आपू इद्वा उ
 भेषजीरापोऽऽमा वचातनीः। आपः सर्वस्य भेषजीस्तास्ते कृण्वं
 तु भेषजं। हस्ताभ्यां दशशाखाभ्यां जिह्वा वाचः पुरोगवी। अनाम
 यित्नुभ्यां त्वाताभ्यां त्वोपस्पृशामसि। ५ बहस्पते प्रयमं वाचोऽऽ
 ग्रं यत्प्रैरतनाम धेयं दधानाः। येदषां श्रेष्ठं यदरिप्रमासीत्प्रेणात दे
 षां निहितं गुहाविः। सक्तुमिव तित उना पुनं तो यत्र धीरामनसा वा

चमक्रत। अत्रासखायः सख्यानि जानते भद्रैषां लक्ष्मीर्निहिताधि
वाचि। यज्ञेन वाचः पदवीयमायन्तामन्वविन्दन्तपिषु प्रविष्टा। तामा
भृत्या व्यदधुः पुरुत्रातां सप्तरेभाऽऽमिसन्त्रवन्ते। उत त्वः पश्यन्तद
दर्शवाचमुत त्वः शृण्वन्त शृणोत्येनां। उतो त्वस्मै तन्वं विसस्त्रे जाये
वपत्य उशती सुवासाः। उत त्वं सख्ये स्थिरपीतमाहूतैर्न हिन्वंत्यपि वा
जिनेषु। मधेन्वा चरति माययेषवाचं शुश्रुवां अफला मपुण्याः॥ ६॥ य
स्ति सा जस चिविदं सखायं न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति। यदं शृणोत्य
लकं शृणोति न हि प्रवेदं सक्तं तस्य यथा। मक्षन्वन्तः कर्णवन्तः सखा
यो मनोजवेष्ममावभ्रवुः। आदघ्रास उपकक्षास उत वे रुदाश्वस्त्रा

त्वा उलेददृशे। हृदा तेषु मानसो जवेषु यद्वा स्मृणाः संयजन्ते सखायः। अ
त्राह त्वं विजहुर्वेद्यामिरो ह ब्रह्माणो विचरन्त्युत्वे। इमे ये नावाङ्ग परश्चरन्ति
न ब्राह्मणसो न सक्ते कशासः। तरुते वाचमभिषद्य पापयासिरीस्तं तन्वं
तेऽप्रजज्ञयः। सर्वे न दंति यशसा गते न सभासा हेन सख्या सखायः।
किन्त्विषस्य त्पितुषणि द्योषामरं हितो भवति वाजिनाय। स चां त्वः पोष
मास्ते पुपुष्धान् गायन्तं लो गायति शक्नोति। ब्रह्मा लो वदति जात विद्यां य
ज्ञस्य मात्रां विमिमीत उत्वः॥ ७॥ ततः दक्षिणशान्तिं प्रहित्य वगम्यते। क
निक्रदज्जनुषं प्रब्रुवाण इयति वाचमरिते वनावां। समंगलश्च शकुने
भवासिमात्वा काचिदभिभाविष्या विदत्। मा त्वश्येन उदधीन्मा संप

णोमात्वाविददिषुमान्वीरो अस्ता। पित्र्यामनुप्रदिशंकनि क्रदत्समंग
 लोभद्रवादीवदेह। अवक्रंददक्षिणतो गृहाणां समंगलो भद्रवादीश
 कुंतो। मानस्तेन ईशतमाघशंसो बृहद्वदेमविदये सवीराः। १ प्रदक्षिणि
 दभिगणंतिकारवोवयोवदंत सतथाशकुंतयः। उभेवावोवदतिसा
 मगावगायत्रं च त्रैषु भंचानुराजति। उजातेवशकुने सामगायसिभ्र
 सपुत्र इव सवनेषु शंससि। वषेववाजी शिशुमतीरपीत्या सर्वतो नः श
 कुने भद्रमावद विश्वतो नः शकुने पुण्यमावद। आवदंस्त्वं शकुने भद्र
 मावद तूष्णीमासीनः समतिं चिकिधिनः। यदुत्पतं न्वदसि कर्करि
 र्यथा बृहद्व० २ भद्रं वद दक्षिणतो भद्रमुत्तरतो वद। भद्रपुरस्तान्नो

६५

६५

वद भद्रं पश्चात्कपिं जला। भद्रं वद पुत्रैर्भद्रं वद गृहेषु च। भद्रमस्माकं नो
 वद भद्रं नो जभये क्षधि। भद्रमधस्तान्नो वद भद्रमुपरिशान्नो वद। भद्रं प
 न्नं नो वद। सत्रं नो वद। नमो नो वद। नमो नो वद। नमो नो वद। नमो नो वद।

नृतानि विश्वसतेन मित्रावरुणा सचेये ॥ २ ॥ भद्रावस्त्रा समन्या ॥ ३ ॥ वसानो
 महात्कविर्निवचना निशंसन ॥ ४ ॥ आव-व्यस्वचम्योः पूयमानो विवक्षणे
 जागृविदेववीतौ ॥ ५ ॥ प्रसेनानीः शूरोऽग्रे रथानां गव्यं नेति हर्षते अ
 स्पसेना ॥ ६ ॥ भद्रा-क्ष्वन्निं हवा-त्सखिभ्य आसो मो वस्त्रारभसानिद
 तौ ॥ ७ ॥ वेदिषदे प्रियधामाय सवैद्यते धासि मि वप्रभरायो निमग्नये ॥
 वस्त्रेणेव वासयामन्मना शुचिं ज्योतीरयं शुक्रवर्णं तमोहनं ॥ ८ ॥ सतु व
 स्त्राण्यधपेशनानि वसानोऽग्निर्नाभा पृथिव्याः ॥ ९ ॥ मरुषो जातः पद इ
 ळायाः पुरोहितो राजन्यक्षी ह देवान् ॥ १० ॥ उभा उन्नतं तदिदं यथेवित
 न्वाये धियो वस्त्रापसेव ॥ सध्री चीनाया तवे प्रेमजीगः सुदिने वपक्षमा

६६

६६

तंसयेये ॥ ११ ॥ पुनानः कलशेषावस्त्राण्यरुषो हरिः ॥ परिगम्यान्ववतः ॥
 वसिष्ठा हिमियो ध्यवस्त्राण्यर्जुनपते ॥ सेमनोऽध्वरं यज ॥ १२ ॥ दिवश्चि
 दापूर्व्या जायमाना विजागृविर्विदये शस्यमाना ॥ भद्रावस्त्राण्यर्जुना
 वसाना सेयमस्मे मनजापि आधीः ॥ १३ ॥ वितन्वते धियोऽजस्माऽअपां
 सि वस्त्रा पुत्राय मातरो वयंति ॥ उपप्रक्षे रषणो मोदमाना दिवस्पथाव
 ध्वोयं त्यष्ट ॥ १४ ॥ इन्द्र ब्रह्म क्रियमाणं जूषस्व यातो शविष्ठनव्याऽअकर्म
 ॥ वस्त्रेव भद्रा सकृता वस्त्रयूरयं नधीरः स्वपाऽअतक्षम ॥ १५ ॥ एता
 न्वस्त्रप्रावणेशिष्ठाः पदंति ॥ १६ ॥ ॐ ये यज्ञेन दक्षिणया समक्ताऽइन्द्रस्य
 सख्यममृतत्वमानश ॥ तेभ्यो भद्रमंगिरसो वोऽअस्तु प्रतिगृह्णीत मा

नवंसुमेधः सः। यः उदाजान्पितरोगोमयंवस्वतेनाभिंदन्यरिवस
रेवत्वं। दीर्घायुत्वमंगिरसोवोऽस्तुप्रतिगृभी०। यज्ञतेनसूर्यम
रोहयदिव्यप्रथयन्यपिवा मातरंवि। सुप्राजास्त्वमंगिरसोवोऽ
स्तुप्रति०। जयंनभावादतिवल्लुवो गृहेदेवपुत्रासपयस्तच्छृणो
तन। सुब्रह्मण्यमंगिरसोवोऽस्तुप्रति०। विरूपास इदृषयस्त इकुंभा
रवेपसः। ते अंगिरसः सूनवस्ते अग्रेः परिजज्ञिरे। ये अग्रेः परिजज्ञि
रे विरूपासो दिवस्पतिः। नवग्वो नुदराग्वो अंगिरस्तमः सचा देवेषुमं
हते। इंद्रेण युजानिः सजंतवाद्यतो ब्रजं गोमंतमश्विनं। सहस्रं मे दद
तो अक्षकर्म्यः। श्रवो देवेषु कृतः। प्रनूनं जायतामयं मनुस्तोक्मेवरोह

तु। यः सहस्रं शताश्वं सद्यो दानाय मंहते। नतमश्रोति कश्चन दिव इव सा
न्वारभं। सावर्ण्यं स्पदक्षिणा विमिधुरिव पप्रथे। उत दासा परि विषे स्म
द्विष्टा गोपरीणसा। यदुस्तुर्वश्वमामहे। सहस्रदा ग्रामणी मारिषमनुः
सूर्येण स्पयतमानैतु दक्षिणा। सावर्णे देवाः प्रति रंत्वायु र्यस्मिन्नश्रोता
असनामवाजं। २ परावतो ये दिधिषंत आप्यं मनु प्राता सो जानिमा वि
वस्वतः। यया ते येन रुष्यस्पवर्हिषि देवाः आसते ते अधिब्रुवंतु नः। विश्वा
हिवो नमस्या निवंधाना मानि देवा उत याज्ञिया निवः। ये स्वजाता अदिते
रज्यस्पतिर्ये पृथिव्या स्ते म इह श्रुता हवः। ये न्यो मातामधमत्यिन्वते
पयः पापूषं द्यौरदिति रदिवर्हाः। उक्थ शुभान्दृषभ रान्त्वप्रसस्ताः आ

दित्यां अनुमदा स्वस्तये । नृवक्षसोऽग्निमिषं तो अर्हणा बह देवासोऽम
 मृतत्वमानशुः । ज्योतीरथाऽमहिमायाऽमनागसो दिवो वर्ष्माणिवसते स्व
 स्तये । संम्राजो ये स्रवधो यज्ञमाययुरपरिक्ता दधिरे दिवि क्षयं । ताः
 प्राविवासनमसा स्रवक्ति निर्महोऽप्यदित्या अदिति स्वस्तये । ३ कोव
 स्तोमं राधतियं जुजोष्य विश्वे देवासो मनुषो यतिष्ठत । कोवो ध्वरं तु वि
 जाता अरं करद्योनः पर्षदस्य हः स्वस्तये । येभ्यो होत्रां प्रथमामाये जेमनुः
 समिधाग्निर्मनसा सप्त होतृभिः । तप्यादित्या अभयं शर्मयच्छतस्रगा
 नः कर्तृकपथा स्वस्तये । यद्गशिरे भुवनस्य प्रचेतसो विश्वस्य स्थातु
 र्जगतश्च मंतवः । तेनः कृता दहता देनस स्पर्धया देवासः पितृता स्वस्त

६८

६८

ये । भरोष्विदं स्रवहं वामहे होमुचं स्रक्तं दैव्यं जनं । अग्निं मित्रं वरुणं
 सातये भगंधावा पृथिवी मरुतः स्वस्तये । स्रत्रामाणं पृथिवी धामने
 हसं स्रशर्माणमदितिं स्रप्रणीतिं । देवीनां वंस्वरित्रामनागसमस्र
 वंती मारुहेमा स्वस्तये । ४ विश्वे यजत्राऽग्निवो च तोतये त्रायध्व
 नोदुरे वायाऽग्नि कुतः । सत्ययावो देव हूत्या हुवे मश्नवतो देवा अव
 से स्वस्तये । अपामी वामप विश्वामना हुति मपारातिं दुर्विदत्रामघाय
 तः । ओरे देवा द्वेषोऽस्मक्यो तनोरुणः शर्मणस्य रि । यमादित्या
 यच्छता स्वस्तये । अरिष्टः समर्तो विश्व एधते प्रप्रजाभिर्जायते धर्म
 णस्य रि । यमादित्या सो नयथा स्रनीति निरति विश्वानि दुरिता स्व
 स्तये । यं देवासो वयवा जसा तोयं शूरसाता मरुतो हि ते धने । प्रात

र्यावाणं रथमिन्द्रसानसिमरिष्यंतमारुहेमास्वस्तये। स्वस्तिनः पथ्या
 सुधन्वसस्वस्त्य। सुवृजनेस्ववर्ति। स्वस्तिनः पुत्रकथेषु योनिषु
 स्वस्तिराये मरुतो दधातन। स्वस्तिरिधिप्रपथे श्रेष्ठारेकणस्वत्यमि
 यावाममेति। सानोऽममासोऽपरणे निपातुस्वावेशाभवतु देवगो
 पा। एवाकृतेः स्रुतुरवी वधद्वो विश्वजादित्या अदिते मनाषा। ई
 शाना सो नरोऽमर्त्येनास्ता विजतो दिव्योगयेन। ५ ते वदन् प्रथमा
 ब्रह्म किं त्विषे कूं पारः सलिलो मातरिश्वा। वीकुरु रास्तप उग्रो म
 यो भूरापो देवीः प्रथमजा सतेन। सोमो राजा प्रथमो ब्रह्मजा यो पु
 नः प्रायश्च दहणीयमानः। अन्वर्तितावरुणो मित्रः मासादग्निर्होता

६६

६६

हस्तगृह्यानिनाय। हस्तेनैव ग्राह्यमाधिरस्या ब्रह्मजायेयमिति चे
 दवोचन्। न दत्ताय प्रद्येत स्वरणपातपाराङ्गुपितं क्षत्रियस्य। देवा
 एतस्यामवदंत पूर्वसप्तमषयस्तपसेयेति षेदुः। भामाजाया ब्राह्मण
 स्यापनीता दुर्धा दधाति परमेव्यो मनः। ब्रह्मचारी चरति वेविषद्विषः
 स देवानां भवत्येकमंगं। तेन जायामन्वविददहस्यतिः सोमेन नीतां
 ऊर्जं न देवाः। पुनर्वै देवा जददुः पुनर्मनुष्या उत। राजानः सत्यं कृत्वा
 ना ब्रह्मजायां पुनर्ददुः। पुनर्दाय ब्रह्मजायां हवी देवैर्निक्लिषं।
 ऊर्जं पृथिव्यामत्कायोरुगायमुपासते। १ ब्रह्मस्य ते प्राक् क्लिखितं
 अयमौ जीवन्धन उपयुक्ताः। यवं वस्त्राणि। १ मित्रस्य चक्षुर्धरुणं

बलीयस्तेजोयशस्विस्त्वविरंसमिधं। अनाहनस्पंवसनंजरिदुप्ररि
 दंवाज्यजिनंदधेयं। यज्ञोपवीतंपरमंपवित्रंप्रजापतेर्यसहजंपु
 रस्तात्। आयुष्ममयंप्रतिमुंचशुभ्रंयज्ञोपवीतंबलमस्तुतेजः। त
 तःचौलोक्ताहवतमंत्राः। तत्सवितुर्वर्णीमहेवयंदेवस्यभोजनं।
 श्रेष्ठंसर्वधातमंतुरंभगस्यधामहि। देवस्यत्वास्तुत्रोक्ताः। युवास
 वासाःपरिवीतम्रागास्तुश्रेयांभवतिजायमानः। तधीरासःकव
 यउन्नयंतिस्वाध्यामनसादेवयंतः। अग्नयेसमिधमहार्घंब्रह्म
 जातवेदसे। तयात्वमग्नेवर्धस्वसमिधाब्रह्मणावयंस्वाहा। ॐ तत्स
 वितुर्वरेण्यंभगोदेवस्यधामहि। धियो यो नः प्रचोदयात्। अग्नये

सर्वंस्तुत्रेति। अथब्रह्मोदने। सदसस्पतिमद्भुतंप्रियमिंद्रस्यका
 म्यं। सनिंमेधामयासिधं। गायत्री। सविभ्यश्तिच। मेधाजने। मेधा
 मघमंगिरसो मेधांसप्तर्षयोददुः। मेधामिंद्रश्चाग्निश्चमेधांधाता
 ददातुते। मेधांतेवरुणोराजामेधांदेवीससैरस्वती। मेधांतेअश्वि
 नौदेवावाधतांपुष्करस्वजा। यामेधाअप्सरसगंधर्वेषुचयन्मनः।
 देवीयामानुषीमेधासामामाविशतादिमां यन्मेनोक्तंतद्रमतांशके
 यंयदनुब्रुवे। निशामतांनिशामयिमयिब्रतंसहेब्रतेषु। ह्रया ह्रणा
 संगमेमहि। शरीरंमेपुनर्ददवाग्नेमधमदुघां। अवधमहमसौ। स्त
 र्योब्रह्मणानीस्वःश्रुतंमेमाप्रहासीः॥१॥ यामेधांदेवगणाःपितरश्चो

पयं पञ्चासते। तयामामेधयामेमेधाविनंकुरु। मेधां देवी समनसो ज
 षाणं ईश प्रतिनो जषस्व। मध्यं मेधां वद मध्यं श्रियं वद मेधावाभ्या
 समजराजरिह्यु। सदसस्पतिमद्रुतं प्रियमिंद्रस्य काम्यं। सानि मेधा
 मया सिषं। मेधाव्यं सगणः सप्रवीरः श्रधामनाः सत्यमतिः सुशेवः
 । महायशाधारयिह्युः प्रवक्ताभ्यासमस्येह दयाप्रयोगे। नाशयि
 त्रीबलाशस्यारुशसोपधिकामसु। अथोततस्य यक्षमाणं पापारोध
 विनाशिनीं। इति मेधासूक्तं। ब्रह्मवक्ष्यताशतं श्रधामेधां वदे
 हि मे। वक्षाधिपनमस्तभ्यं अत्रुवं सन्निधो भव। सुश्रवः सुश्रवा अ
 सियथा त्वं सुश्रवः सुश्रवा अस्येवं मां सुश्रवः सोश्रवसं कुरु। यथा त्वं
 देवानां यज्ञस्य निधिपोस्येव महमनुष्याणां वेदस्य निधिपोभ्यासं

७२

७२

इति सूत्रोक्ताः। अथ संध्यावंदनोपयुक्ताः। आपो हि क्षामयो भुवस्तान ऊ
 र्जं दधातन। महैरणाय चक्षसे। यो वः शिवतमोरसस्तस्य भाजयते हनः
 । उशतारिवमातरः। तस्मा अरंगमामवो यस्य क्षया यजिन्वय। आपो
 जनयथा च नः। शं नो देवीरभिष्टय आपो भवंतु पीतये। शं योरभिस्त्रवं
 तु नः। ईशाना वार्याणां क्षयं तीश्वर्षणानां। अपो याचामि भेषजं। अश्वमे
 सोमो अश्ववा दंत विश्वानि भेषजा। अग्निं च विश्वशं भुवं। आपः पृणी
 त भेषजं वरुणं तन्वे अमम। स्योक्ते सूर्यं दशे। इदमापः प्रवहत यत्किं
 च इरितं मयि। यद्वाहमभिदुद्रोहयद्वशे पउतानृतं। आपो अद्या च वा
 रिषं रसेन समगमहि। पयस्वानग्र आगहितं मासं सृजवर्चसा। सस्र

षास्तदपसोदिवानक्तंचसस्त्रुषीः वरेण्यक्रतूरहमादेवारवसेरुवे। १
 मित्रोजनान्पातयतिब्रुवाणोमित्रोदाधारपृथिवीमुतद्यो। मित्रः कृष्ण
 रनिमिषामित्रैमित्रायहव्यंघृतवज्रहोत। प्रसमित्रमर्तोऽमस्त
 प्रयस्वान्यस्तः आदित्यशिक्षतिव्रतेन। नहंन्यतेनजीयतेत्वोतोनेनम
 होऽमश्रोत्यंतितोनदूरात्। अममीवासइळयामदंतोमितश्रवोवरि
 मन्तापृथिव्याः। आदित्यस्यव्रतमुपक्षिप्यंतोवयंमित्रस्यसूमतोऽस्य
 म। अयंमित्रोनमस्यः सुशेवोराजासूक्ष्मोऽमजनिष्टवेधाः। तस्यव
 यंसूमतोयज्ञियस्यापिभद्रसौमनसेस्याम। महाऽआदित्योनमसोपस
 द्योयातयज्जनोऽगणतेसूशेवः। तस्मात्तत्पुन्यंन्यतमायज्जुष्टमश्रौ

७२

७२

मित्रायहविराजहोत। २ मित्रस्यचर्षणाधृतोवोदेवस्यसानसि। घ
 म्नांचित्रश्रवस्तमं। अभियोमहिनादिवंमित्रोवभूवसप्रयाः। अभि
 श्रवोभिः पृथिवीमित्रायपंचयोमिरेजनाः अभिष्टिशवसे। सदेवान्वि
 श्वान्विभर्ति। मित्रोदेवेष्टायुषुजानायवृक्तवर्हिषे। इषइष्टव्रताः अ
 कः। २ तद्वोदिवोऽहितरोविभातीरुपब्रुवउषसोयज्ञकेतुः। वयंस्या
 मयशसौजनेषुतद्योश्चधत्तांपृथिवीचदेवाः। अंबकं१ जातवेदसे।
 उदुत्यंजातवेदसमित्यादि२ यच्चिधितेविशोयथाप्रदेववरुणव्रतं
 । मिनीमसिद्यविद्यविमानोवधायहन्वेजिहाकानस्पराधः। मा
 रुणानस्यमन्यवे। विमृळीकायतेमनोऽरथारश्वंनसंदितं। गार्भिर्वरु

णसीमहि। पराहिमे विमन्यवः पतंति वस्य इष्टये। वयो न वसती रूप।
 कदाक्षत्रश्रियं नरमावरुणं करामहे। मृळीका योरुचक्षसां१ तदिस
 मानमाशाते वेनं तान प्रयुच्छतः॥ धृतत्रतायदाशुषे। वेदायो वीनां पद
 मंतरिक्षेण पततां। वेदनावः समुद्रियः। वेदमा सो धृतत्रतो द्वादश
 प्रजावतः। वेदाय उपजायते। वेदवा तस्य वर्तनि मरुः र्षस्य बृहतः
 । वेदाये अध्यासते। निषसाद धृतत्रतो वरुणः पस्त्या ३ स्वा। सांम्रा
 ज्याय सक्तुः॥ २ वयमद्ये इत्यप्रेषावयं श्वो वोचे महिसमये। वयं
 पुरामहि च नोऽमनुद्युत्त न स भुक्षान रामनुष्यात्। इत्युपस्थानो
 पयुक्ताः॥ अथ श्रावणा कमेपियुक्ताः॥ सा वित्रै ब्रह्मणे श्राध्याये मे

७३

७३

धाये प्रज्ञाये धारणाये सदसस्पतये नुमतये छंदोभ्य सपिभ्यश्चेति
 । अथ दधिसक्तं न जुहोति। अग्निमीके पुरोहितं यज्ञस्य देवमृत्वि
 जं। होतारं रत्नधातमं॥ १ कुषुं भकस्तदब्रवीद्विरेः प्रवर्तमानकः। व
 श्विकस्यारसं विषमरसं व श्विकते विषं॥ २ त्वमये ह्यनिस्त्वमाशुशु
 क्षणिस्त्वमज्यस्त्वमश्मनस्य रि। त्वं वनेभ्यस्त्वमोषधाभ्यस्त्वं नृणां
 नृपते जायसे शुचिः॥ ३ आवदंस्त्वं शकुने भद्रमावदत् ह्यमासानः
 समतिं चिकिधिनः॥ ४ इत्यत न्वदसि कर्करि र्यथा बृहद्देम विदधे
 सवीराः॥ ४ सोमस्य मातवसं वक्ष्यग्रे वक्रिं च कर्ष्य विदधे यजध्वे।
 देवा इमं अष्टादशं जे अद्रिशमाये अग्रे तन्वं ऊषस्व॥ ५ गृणाना जम

दग्निना वोनावृतस्यसीदतं। पातं सोममृतावधा। ६ त्वं द्यये सदमि
 त्समन्यद्वो देवा सो देवमरतिन्येरिरइतिकृत्वान्येरिरे। अमर्त्यं य
 जतमर्त्येष्वा देवमा देवं जनत प्रचेतसं विश्वमा देवं जनत प्रचेतसं।
 ७ धामंते विश्वं भुवनमधि श्रितमंतः समुद्रे हृद्यो तरायुधि। अ
 पामनी के समिधेयः प्राभृतः स्तमश्याममधमंतं तरुमिं। ८ अबो
 ध्यग्निः समिधा जनानां प्रतिधेनुमिवायता मुषासं। यद्वा इव प्रव
 यामज्जिहानाः प्रभानवः सिस्त्रतेना कमच्छ। ९ गंतानो यज्ञं यज्ञि
 याः स्रशमिश्रोता हवमरक्षतवयामरुत। १० ज्येष्ठा सो न पर्वता सो वो
 मनियूयंतस्य प्रचेतसः स्यात दुर्द्धर्तवो निदः। ११ त्वं द्यये प्रथमो म

नोता स्याधियोऽभवो दस्महोता। त्वं सी वृषन्नरुणो दुर्द्धर्तुसहो वि
 श्वसौ सहसे सहध्वे। ११ योनः स्वो अरणो यश्चानिष्टो जिघांसति। दे
 वास्तं सर्वधूर्वंतु ब्रह्मवर्मममांतरं। १२ अग्निं नरो दीधितिभिररण्यो
 हस्तच्युती जनयंत प्रशस्तं। दूरे दृशंग्रहपतिमथयुं। १३ प्रतिवक्ष्व
 विचक्ष्वे इश्वसोम जागृते। रक्षोभ्यो वधमस्य तमशनिं यातुमश्रुः।
 १४ माचिदन्यद्विशंसत सखा योमारिषण्यत। इ इमिस्तोता वृषणं
 सचासते मुहुरुक्था चशंसत। १५ आग्नेया हि मरुत्सखारु इभिः सो
 मपातये। सोभया उपसृष्टिमादयस्व स्वणे रे। १६ स्वादिष्ठयाम

दिद्ययापवस्वसोमधारया। इन्द्रायपातवेसूतः। १७ यत्तेराजघृतं हं विस्ते
 नः सोमाभिरक्षतः। अराती वामनस्तारी मोचनः किंच नाम मादिन्द्रायेंदो
 परिस्त्रव। १८ अग्रे बहन्नुषसामूध्वोऽस्त्रान्निजगन्वांतमसो ज्योतिषा
 गात्। अग्निर्भानुनारुशतास्वंगमाजातो विश्वासप्रान्यप्राः। १९ समा
 नीवः प्राकृतिः समाना हृदयानिवः। समानमस्तु वो मनो यथावः स सहा
 सति। २० एतान् उपाकर्मोऽसर्जनयोः पुयुक्ताः। शाकळानां समानीव इत्यंतीः
 बाष्कळानां तु तद्योरावृणामहे अंतावित्यचः। एकत्र दधिसक्तू होम
 उपाकर्मणि। ३-सर्जने च सिद्धान्तेनेति ज्ञेयं। ३० अग्निमीळे पुरोहितं
 यज्ञस्य देवमृत्विजं। होतारं रत्नधातमं। अग्निः पूर्वमिर्षा विमिरा ज्यो

नूतनैरुत। स देवां एह वक्षति। अग्निना रयिमश्रवसो षमेव दिवेदि
 वे। यशसं वारवत्तमं। अग्रे यं यज्ञमध्वरं विश्वतः परिभूरसि। स इदे
 वेषु गच्छति। अग्निर्होता कविक्रतुः सत्यश्चित्रश्रवस्तमः। देवो देवेभिरा
 गमत्। १ यदंगदाशुषे त्वमग्ने भद्रं करिष्यसि। तवेतत्सत्यमंगिरः। ३
 पत्वाग्ने दिवेदिवे दोषा वस्तु द्वियावयं। नमो भरत एमसि। राजंतम
 ध्वराणो गोपामृतस्य दादिविं। वर्धमानं स्वेदमे। स नः पिते वसूतवे
 ये सृपाय नो भव। स च स्वानः स्वस्तये। २ वायवाया हि दर्शते मे सो
 मा अरं हताः। तेषां पाहि श्रद्धा हवं। वाय उक्थेभिर्जरंते त्वामछाज
 रितारः। स सूतसोमजहर्विदः। वायो तव प्रपंचती धेना जिगाति

दाशुषे। उरुवीसोमपीतये। इन्द्रवायू इमे सुता उपप्रयो निरागतं। इन्द्रो वा
 मुशंति हि। वायविं इन्द्रचेतय सुतानां वाजिनीवसू। ता वायात मुपद्रव
 त्। ३ वायविं इन्द्रसन्वतः प्रायात मुपनिष्कृतं। मक्ष्वी। त्याधियानरा। मि
 त्रं हुवे पूतदक्षं वरुणं च रिशादसे। धियं घृताचो साधंता। स तेन मित्रा
 वरुणा वता वधा वतस्य शा। क्रतुं ब्रह्म तमाशाये। कवीनो मित्रावरु
 णा तु विजाता उरुक्षया। दक्षं दधाते उपसं। ४ अश्विना यज्वरिषो
 इवत्याणी शुभस्पती। पुरुभुजा च नस्पतं। अश्विना पुरुदं ससानराशवा
 रयाधिया। धिष्या वनतंगिरः। दस्त्रायुवाकवः सुताना सत्या वक्रवर्हि
 षः। प्रायातं रुद्रवर्तनी। इन्द्राया हि चित्रभानो सुता इमे वायवः। अण्वी

७६

७६

मिस्तना पूतसः। इन्द्राया हि धिये पितो विप्रजृतः सुतावतः। उपब्रह्मा
 णि वाद्यतः। इन्द्राया हि क्रतुजान उपब्रह्माणि हरिवः। सुते दधिघ्न नश्च
 नः। ५ ओमा सश्वर्षणी धृतो विश्वे देवास जागत। दाश्वं सो दाशुषः सु
 तं। विश्वे देवासो अप्सुरः सुतमा गंततूर्णयः। उस्त्रा इव स्वसराणि। वि
 श्वे देवासो अस्त्रिधर हिमाया सोऽमहुहः। मेधं कृषंत वक्ष्यः। पावका
 नः सरस्वती वाजे मिवाजिनीवती। यज्ञं वष्टुधिया वसूः। चोदयित्री स्तु
 तानां चेतंती सुमतीनां। यज्ञं दधे सरस्वती। महोऽमर्णः सरस्वती प्रचेतय
 तिकेतुना। धियो विश्वा विराजति। ६ सरूपस्तु मृतये सुदधामिव गो
 डहे। ऊहमसि घविघवि। उपनः सवना गहि सोमस्य सोमपाः पिब। गो

दा इदेव तोमदः। अथा ते अंतमानां विद्यामस्तु मतीनां। मानोऽपतिरव्य
 आगहि। परोहि विग्रमस्तु तमिंद्रं पृच्छा विपश्चितं। यस्ते सखिभ्य आ
 वरं। उत्तब्रुवंतु नो निदो निरन्यतश्चिदा रत। दधाना इंद्र इवः। ७ उत्त
 नः सभगोऽपरिर्वोचेयुर्दस्म कृष्यः। स्यामो दिंद्रस्य शर्मणि। एमा शुभा
 शवे भरयत श्रियन्त मादनं। पतयन्मंदय सखं। अस्य पीत्वा शतक्रतो
 धनो वृत्राणामभवः। प्रावो वाजेषु वाजिनं। तंत्वा वाजेषु वाजिनं वाज
 यामः शतक्रतो। धनानामिंद्रसातये। यो रायो ३ वनिर्मुहान्त्स पारः स
 चतः सखा। तस्मा इंद्राय गायत। ८ आत्वेता निषादते इमं भिप्रगाय
 त। सखा यस्तोमकं वाहसः। पुरुतमं पुभूणामीशानं वार्याणो। इंद्रो

७७

७७

मे सचासते। सद्या नो योगः आभुव सखा ये स पुरंध्यो। गमद्वाजो भिरास
 नः। यस्य संस्तेन वृण्वते हरी समात्सु शत्रवः। तस्मा इंद्राय गायत। सुत
 पात्रे सता इमेषु च योयं तिवातयो। सोमा सो दध्या शिरः। ९ त्वंसुतस्य पा
 तये सद्यो वृद्धो अजायथाः। इंद्र ज्यैष्ठ्या यस्तु क्रतो। आत्वा विशंत्वा शवः
 सोमा स इंद्रगिर्वजः। शंते संतु प्रचेतसे। त्वंस्तोमाः प्रवीरधन्वा मुक्था
 शतक्रतो। त्वं वधंतु नो गिरः। अक्षितोतिः सनेदिमं वाजमिंद्रः सहस्रि
 णं। यस्मिन् विश्वानि यौ स्या। मानो मर्ता अभिद्रुहन्त नूनामिंद्रगिर्वजः
 इशानो यवया वधं। १० युंजंति ब्रध्नमरुषं चरंतं परितस्त्रुषः। ये चं
 ते रोचना दिवि। युंजंत्यस्य काम्या हरी विपक्षसारथे। शोणा घृक्षन्

वाहसा। केतुं हण्वन्नेकेतवेपेशोमर्याजपेशेसेर्याशसे। समुषद्विरजा
 यथाः। आदहस्वधामनुपुनर्गर्भत्वमेरिरे। दधानानामयज्ञियं। वीकु
 चिदारुजलुभिर्गुहाचिदिद्विभूमिः। अविंदउस्त्रियाःमनु। ११ देव
 यंतोयथामतिमद्याविदद्वसंगिरः। महामनूषतश्रुतं। इंद्रेणसंहिद
 क्षसेसंजग्मानोऽपविभ्युषा। मंदसमानवर्चसा। अनवद्यैरभिद्युभि
 मरवःसहस्वदर्वति। गणैरिंद्रस्यकाम्यैः। अतःपरिज्मन्नागहिदिवोवा
 रोचनादधि। समस्मिन्जतेजिरः। इतोवासातिमामहेदिवोवापाधि
 वादधि। इंद्रंमहोवारजसः। १२ इंद्रमिहायिनोबृहदिंद्रमर्केभिर
 किणः। इंद्रवाणारनूषत। इंद्रइधर्योःसचासामिश्रलः। आवचोयुजा। इं

७६

७६

द्रोवज्रीहिरण्ययः। इंद्रोदीर्घायचक्षसः। आसूर्यरोहयद्विवि। विजो
 निरद्रिमेरयत। इंद्रवाजेपुनोवसहस्त्रप्रधनेषुच। उग्रउयाभिरु
 तिभिः। इंद्रैवयंमहाधनइंद्रमर्भेहवामहे। युजंवन्नेषुवज्जिणं।
 १३ सतोवृषन्ममुंचरुंसात्रादावपीन्पावधि। अस्मभ्यमप्रतिश्रुतः
 । तंजेतुंजेयउत्तरेस्तोमाइंद्रस्पवज्जिणः। नविंधेऽमस्यसृष्टिं। वृषा
 यूयेववंसगः। कृषारियत्योजसा। ईशानोऽप्रतिश्रुतः। यत्कश्चवर्षणी
 नांवसूनामिरज्यति। इंद्रःपंचक्षितीनां। इंद्रोविश्वतस्पारिहवामहे
 जनेभ्यः। अस्माकमस्तकेवलः। १४ इंद्रसानसिरयिंसजित्वानंसदा
 सह। वर्षिषस्तयेभर। नियेनमुष्टिहत्सयानिवत्रारुणधामहे। त्वो

तोसो न्यवता । इन्द्रो तास आ वयं वज्रं घनाददीमहि । जयेमं स य
 धि स्पधः । वयं शूरेभिरस्त्यभिरिन्द्र त्वया यजा वयं । सा सद्या मरुत
 न्यतः । महा इन्द्रः परश्वनुमहिवमस्तु वज्रिणे । द्यौर्न प्रचिनाशवः
 १५ समो हे वाय जाशत नरस्तोकस्य सनितौ । विप्रा सो वाधियाय
 वः । यः कुक्षिः सोमपातमः समुद्र इव पिब्यते । उवरापो न का कुदः
 । एवाघस्य स्तनता विरप्ता गोमतीमहा । पक्षाशाखानदाशुषे । एवा
 हिते विभूतय ऊतय इन्द्रमावते । सद्यश्चि संतिदाशुषे । एवाघस्य
 काम्यास्तोम उक्थं वशं स्य । इन्द्राय सोमपातये १६ इन्द्रे हिमस्पध
 सो विश्वेभिः सोमपर्वभिः । महा इन्द्रो अभिष्टिरो जसो । एमेनं स जतासु

तेमंदिमिन्द्रायमंदिने । चक्रिं विश्वानि चक्रये । मत्स्वास्त्यशिप्रमं
 दिभिस्तोमेभिर्विश्वचर्षणे । स चैषु सवनेषा । अस्यमिन्द्र तेजि
 रः प्रतिला मुदहासत । अजोषा वृषभपति । संचोदय चित्रमर्वा
 ग्राध इन्द्रवरेण्ये । असदिते विभुप्रभु १७ अस्मात्सुतत्र चोदये
 इराये रभस्वतः । तुविद्यन्तयशस्वतः । संगोमदिन्द्राजवदसेप
 युश्रवो ब्रह्म । विश्वायुर्धेद्यक्षितं । अस्मेधे हि श्रवो ब्रह्मन् स ह
 स्तसातमं । इन्द्रतारयिना रिषः । वसोरिन्द्र वसुपतिं गाभिर्गणं त
 सग्मियं । होमगंतारमृतये । सुते सुतेन्यो कसे ब्रह्म हत एन्द्रि
 इन्द्राय श्रवमर्चति १८ गायंतित्वा गायत्रिणो चैत्यकर्मकिणः । ३

ज्ञानस्त्वाशतक्रतु उद्वंशमिव येमिरे । यत्सा नोः शानमारुह्य
 स्पष्टकल्पीतदिशोऽर्षे वेततियूथेन वष्टिरेजति । पुश्वाहिकेशि
 नाहरादषणाकक्षप्रा । अथान इन्द्रसोमपागिरामुपश्रुतिं वर ।
 एहिस्तोमां अभिस्वराभिगृणी धारुव । ब्रह्मचनो वसो स चेद्रयज्ञं
 ववर्धय । उक्थमिंद्राय शंस्यं वधनिपुरुनिः पिधे । शक्रो यथासुते
 पुणोरारणत्सरव्येषु च । तमित्सखित्व ईमहेतं रायेतं सुवीर्ये । सशक्र
 उत नः शकदिंद्रो वसुदयमानः । १२ सुविवृतं सुनिरजमिंद्रत्वादात
 मिद्यशः । गवामपव्रजं वधिष्णुधराधोऽमद्रिवः । न हित्वारोदसी
 उभे सद्यायमाणमिन्वतः । जेषः स्वर्वातीरपः संगं जस्मभ्यं धूनुहि

। अथ कर्णश्रुधीह वं नूचिद्विधिमिगेरः । इन्द्रस्तोममिमं मम कृधायु
 जाश्विदंतरं । विष्वाहिवा वृषन्तमं वा जेषु हवनश्रुतं । वृषंतमस्य हूमह
 रुतिसस्त्रसातमां । आतन इन्द्रकोशिकमंदसानः सुतं पिब । नव्यमायुः
 प्रसूतिरकृधी सहस्रसामृषिः । परित्वागिर्वणो गिर इमा भवंतु विश्वतः ।
 वधायुमनुवधयो जृष्ण भवंतु जृक्षयः । २० इन्द्रं विश्वा अवीरधन्समुद्र
 व्यचसंगिरः । रथा तमं रथानां वा जानां सप्ततिं पतिं । सख्येत इन्द्राजि
 नो मा भेम शवसते । त्वामभिप्रणोतु मो जेतारमपराजितं । पूर्वशरिंद्रस्य
 शतयो न विदस्यं तूतयः । यदा वाजस्य गोमतस्तोत्तभ्यो मंहते मघं ।
 पुरिं निदुर्गुवाकविरमितौ जा अजायत । इन्द्रो विश्वस्य कर्मणो धर्ता

वज्रीपुरुषतः। त्वं वलस्पगोमतोपावरदिवो विलं। त्वां देवा अविभ्युषस्त
 ज्यमाना स-आविषुः। तवाहं शररातिभिः प्रत्यायं सिंधुमावदन्। उपाति
 छतगिर्वणो विदुष्टे तस्य कारवः। मायाभिरिंद्रमायिनं त्वं शुभुमवातिरः।
 विदुष्टे तस्य मोधिरास्तेषां श्रवांस्युत्तिर। इंद्रमाशनमोजसाभिस्तोमा
 अन्तूषत। सहस्रं यस्परातय उत वा संतिभ्यसीः। २९ इत्येकवर्गः। श्रा
 वणां वेदाहिमारभंत उक्तं वा अनुवाकां ता उपयुज्यते श्राधादावपि उपयु
 ज्यते। अथोषधिस्तुतं। या-ओषधीः पूर्वाजाता देवेभ्यस्त्रियुगं पु
 रा। मनैनुवभ्रणामहं शतं धामानि सप्तच। शतं वो-अंबधामानि सहस्र
 मुत वो रुहः। अधा शतं क्रत्वो ययमिमं मे अगदं कृत। ओषधीः प्रतिमो

दध्वं पुष्पवतीः प्रसूवरीः। अश्वा इव सजित्वरा वरुधः पारयिहवः। ओ
 षधीरिति मातरस्तद्वै देवी रूपब्रुवे। सनेयमश्वं गां वा सजात्मानं तव पू
 रुष। अश्वत्थे वो निषदनं पणो वो वसतिष्कृता। गोभाज इत्किं लासय
 यत्सनवपपूरुषं। १ यत्रोषधीः समगमतरा जानः समिताविव। विप्रः
 स उच्यते निषग्रक्षोहामीव चातनः। अश्वावती सोमावती मूर्जयंता मु
 दोजसं। आविस्मि सर्वा ओषधी रस्मा अरिष्टतातये। उधुष्मा ओषधीनां
 गावो गोष्ठादिवेरते। धनं सनिष्यंतीनामात्मानं तव पूरुषं। इष्टिर्नाम
 वो माताथो ययं स्थितिष्कृतीः। सीराः पतत्रिणी स्थनय दामयति निष्कृष्य।
 अति विश्वाः परिष्ठास्ते न इव ब्रजमक्रमुः। ओषधा प्राचुच्यवुर्य किंच

तन्वोऽरपः२ यदिमावाजयन्नहमोषधीर्हस्तिआदये। आत्मायक्ष्मस्यन
 श्यतिपुराजीवर्गभोयथा। यस्योषधीः प्रसर्पथांगमंगपरुष्यरु। ततोय
 क्ष्मं विबाधध्वउग्रोमध्यमशारिव। साकंयक्ष्मप्रपतचाषेणकिकिदी
 विना। साकंवातस्यध्राज्यासाकंनश्यनिहाकया। अन्यावोअन्यामव
 चन्यान्यस्याउपावत। ताः सर्वाः संविदाना इदंमे प्रावतावचः। याः फल्नि
 नीर्याअफल्नाअपुण्यायाश्चपुष्पिणीः। ब्रह्मस्यतिप्रसूतास्तानोमंचवं
 हसः।३ मुंचंतुमाशपथ्या३दयोवरुण्यादुताअथोयमस्यपडूशास
 र्वस्मादेवकिंलिषात्राअवपतंतीरवदन्दिवाओषधयस्यरि। यंजी
 वमश्रवामहेनसरिष्यातिपूरुषः। याओषधीः सोमराज्ञीर्विचिता। य

८२

८२

थिवीमनु। ब्रह्मस्यतिप्रसूताअस्यैसंदत्तवीर्यामावोरिषत्स्वनितायस्यै
 चाहंस्वनामिवः। द्विपञ्चतुष्यदस्माकंसर्वमस्त्वनातुरं। याश्चेदमुपष्ट
 ण्वंतियाश्चदूतंनंपरागताः। सर्वाः संगत्यवीरुधोस्यै०। ओषधयः संवदंते
 सोमेनसहराज्ञां। यस्यैहृणोतिब्राह्मणस्तंराजन्यारयामसि। त्वमुत्तमास्यो
 षधेतववृक्षाउपस्तयः। उपस्तिरस्तुसोऽस्माकंयोअस्माहंअभिदासति।
 ४ अथपजंन्यसूक्तानि। तिस्रोवाचः प्रवदज्योतिरग्रायारतदुक्तेमधु
 दोघमृधः। सवत्संरुण्वनाभमोषधीनांसद्योजातोवृषभोरोरवाति।
 योवर्धनमोषधीनांयोअपांयोविश्वस्यजगतोदेवईशे। सत्रिधातु
 शरणंशर्मयंसत्रिवर्तुज्योतिस्वमिष्य। स्मै। स्तरारुत्वद्रवतिस्ततउत्तघ

धावशंतनंचक्रणः। पितुः पयः प्रतिगृह्णाति मातैः तेन पिता वर्धते ते
 न पुत्रः। यस्मिन्निश्वानि भुवनानि तस्वुस्ति स्रोधावस्त्रेधासस्करापः।
 त्रयः कोशास उपसेचना सोमध्वश्चोतं समितो विरपाः। इदं वचः पर्जन्या
 यस्वरा जेहदो जुस्त्वं तरंतं जुम जोषत्। मयो भुवो वष्टयः संत्वस्मै सपि
 प्यन्ना ओषधी देवगोषाः। सरेतो धावृषभः शश्वतीनां तस्मिन्नामा जगतस्त
 स्तुषश्वा तन्मरुतं पातु शतशारदा ययूयः॥१॥ पर्जन्या यप्रगायत दिवस्प
 त्रायमीळुषे। स नो यवसमिच्छतु। योगर्भमोषधानां गवां क्षणो त्यर्वेतां। प
 र्जन्यः पुरुषीणां। तस्मा इदास्ये हविर्जहोता मधुमत्तमं। इळानः संयतं क
 रत।२ संवसरं शश्याना ब्राह्मणा व्रतचारिणः। वाचं पर्जन्यजिन्वितां प्र
 संइका भवादिषुः। दिव्यान्नापो अभियदेन मायं दृतिं न शुक्लं सरसी शया

८२

८३

नं। गवामहनमायुर्वसिनीनां मइकानां वशुरन्नासमेति। यदामेनां उश
 तो अभ्यवर्षी रष्यावतः प्रावृष्यागतायां। अकृश्वत्ताक्षसा पितरं न पुत्रो
 अन्यो अन्यमुपवदंतमेति। अन्यो अन्यमनुगृह्णात्येनोरपां प्रसर्गे यद
 मंदिषातां। मंइको यदभिवष्टः कनिष्ठं पृश्निः संष्टु इह रितेन वाचं।
 यदेषामन्यो अन्यस्य वाचं शाक्तस्येव वदति शिक्षमाणः। सर्वतदेषास
 मध्येव पर्वयस्त्वाचो वदयनाध्यक्षः।३ गोमायुरेको अजमायुरे
 कः पृश्निरेको हरित एक एपां। समानं नाम बिभ्रतो विरूपाः पुरुत्रा
 वाचं पिपि शुर्वदंतः। ब्राह्मणा सो अतिरात्रे न सो मे सरो न पूर्णमनि
 तो वदंतः। संवसरस्य तदहः परिष्टयन्मंइकाः प्रावृषाणं बभूव। ब्राह्म

णासः सोमिनोवाच मक्रत ब्रह्म कृण्वंतः परिवत्स रणं । अध्वर्यवो धर्मि
 णः सिद्धिदाना आविर्भवन्ति गुह्यान केचित् । देवाहितं ऋगुपुद्गादशस्य भ
 तुं नरो न प्रमि तं ये ते । संवत्सरे प्रावृष्यागता यो तस्मा धर्मा अश्रुवते विम
 र्गः । गोमाय रदा दजमा पुरदा त्पशिरदा हरितो नो वसूनि । गवां मं इका
 ददतः शतानि सहस्रसावे प्रतिरंत मायुः । उपप्लवत मं इका वर्षमावदता
 दुरि । मध्ये रुदस्पलवस्य निगृह्य चतुरः पदः ॥ ४ ॥ अद्यावदतव संगीर्भि
 राभिस्तुहि पज्जन्यं नमसा विवासः । कनिक्कद द्वषभो जी रदान्नरे तो दधा
 त्योषधा षुगभं । विवृक्षान्न हं त्यत हंति रक्षसो विश्वं बिभाय भुवनं महा
 वधात् । उतानागा इषते वृक्ष्यावतो यत्पज्जन्यस्तनय हति दुष्कृतः । रथा

८४

८४

वकशया शवाः अभिक्षिपन्ना विर्दतान् कृणुते वष्पाः ३ अह । दूरासिंहस्य स्तन
 चा उदीरते यस्य ज्ञन्यः कृणुते वष्पाः १ नभः । प्रवाता वांति पतयन्ति विष्कत उदो
 षधा जिहते पिबते स्वः । इरा विश्वस्मै भुवनाय जायते यस्य ज्ञन्यः एषिवा
 रेतस्स वति । यस्य व्रते एषिवा नं नमाति यस्य व्रते शफव ज्जभुराति । य
 स्प व्रत जोषधा विश्वरूपाः सनः पज्जन्य महिशर्म यद्यु ॥ १ ॥ दिवो नो वृष्टिं
 मरुतो रराध्वं प्रपिबत वृक्षो जश्वस्पधाराः । अर्वाङ्गे तेन स्तनायितु नद्य
 पो निषिचन्न सरः पितानः । अमिक्कंदस्तनय गभर्मा धा उदन्वता परिदा
 यारयेन । दतिं सुकर्ष विषितन्यं चं समा भवतू दतानि पादाः । महांतका
 शक्रदवानि षिचस्पदं तां कुल्या विषिताः पुरस्तात् । घृतेन द्यावा एषिवा

व्युं धिस्तुप्रपाणं भवत्वध्याभ्यः। यत्पुनर्न्यकनिर्गदत्संस्तनय-हंसिदुष्क
 तः। प्रतादं विश्वं मोदते यत्किंच पृथिव्या माधि। अवषर्ष्वर्षमदुष्कृता
 या कर्धन्वा न्यसेत वाउ। अजीजन ओषधीर्भोजनाय कमुत प्रजाभ्यो वि
 दो मनाषां। २ बळिस्थापर्वतानां खिद्रं विभर्षि पृथिवि। प्रयाभूमिं प्रवत्
 तिमहाजिनोषिमहिनि। स्तोमासस्त्वाविचारिणि प्रतिष्ठोभंत्यक्तुभिः।
 प्रयावाजं न हेषंतं पेरुमस्यस्यर्जनि। ६०० हाचिद्यावनस्यतीक्ष्मया ददृष्यो
 जसा। यत्ते अभ्रस्य विद्यतो दिवो वर्षंति वृक्षयः। वर्षंतु ते विभाव रिदिवो
 अभ्रस्य विद्यतः। रोहंतु सर्वबीजा न्यवब्रह्मद्विषो जहि। ३ प्रसव-आपो
 महिमानमुत्तमं कारुर्वीचाति सदने विवस्वतः। प्रसप्तसप्तत्रेधा हि चक्र

मुः प्रसत्त्वरीणमति सिंधुरोजसा। प्रतेरदद्वरुणो यातवे पथः सिंधो
 यद्वाजोऽभ्य इव स्त्वं। भूम्या अधिप्रवतायासि सानुनाय देवेषाम
 ग्रजगतामिरज्यसि। दिवि स्व नो यत ते भूम्यो पर्यंतं तं शुभमुदियति
 भानुना। अभ्रादिव प्रस्तनयंति वृक्षयः सिंधुर्यदेति वृषभोनरोरुवतः।
 अमिता सिंधो शिशुमि न मातरो वाश्रा अर्षंति पयसे वधेन वः। राजे
 व युध्वानयसि त्वमिति चो यदा। सामग्रं प्रवतामि न क्षसि। इमं मे गं
 गेयमुने सरस्वति श्रुतुं द्विस्तोमं स च तापरुक्ष्या। असि क्रयामरुद
 धे वितस्तया जीकाये शृणु ह्यसूषो मया। ४ सितासिते सरिते य
 त्रसंगयेत तत्राफुता सो दिवि मुत्पतंति। ये वै तन्वां। विस्वजंति धा

रास्तेजनासो अमृतत्वं भजंते । एते सूक्तत्रयं श्रावणा कर्मोपयुज्य
 ते । अथ गोदान समावर्तमानं न त्रा । चोक्तोक्तेषु होमः केशशब्देशम
 श्रुशब्दः । एवं तस्मान्नेमामिति । युवं वस्त्राणि । अश्मनस्ते जोसीत्या
 धाः सूत्रोक्ताः । आयुष्यमिति सूक्तं लिखितं प्राक् । ममाग्रे इति दश
 भिः समिधोमः । ममाग्रेव चो विहवेष्टस्तवयं च धानास्तन्वपुषेमा । म
 धं नमंतां प्रदिशश्च तस्त्वया ध्येक्षणं तना जयेम । मम देवा विहवे
 संतु सर्व इन्द्रवंतो मरुतो विष्णुरग्निः । ममांतरिक्षं मुरुलो न कमस्तम
 धं वातः पवतां कामे जास्मि । मयि देवा इविणमायं जंतां मया शीरस्त
 मयि देव हतिः । दैव्या होतारो वनुषंत पूर्वे रिष्टा स्याम तन्वा सुवीराः । म

८६

८६

धं यजंतु ममयानि हव्याकृतिः सत्या मनसो मे अस्तु । एतो मानि गांकतम
 चनाहं विश्वे देवा सोऽग्निवो चतानः । देवाः षळुवश्चरुनः कृणोत विश्वे दे
 वा स इह वीर्यध्वं । माहास्महि प्रजया मातनूभिर्मरिधाम द्विषते सोमरा
 जन् । अये मन्युं प्रतिनुदन्परेषामदध्योगोपाः परिपाहिनस्त्वं । प्रत्यं चो
 यंतु निशुतः पुनस्ते श्मेष्वाचितं प्रबुधां विनेशत् । धाता धातृ णां भुवनस्य
 यस्पतिर्देवं त्राता रमनिमातिषाहं । इमं यज्ञमश्विनो भाव हस्पतिर्देवाः
 पांतु यजमानं न्ययात् । उरुव्यचानो महिषः शर्मयं सदा स्मिन्हवै पुरुह
 तः पुरुक्षः । सनः प्रजायै हर्यश्वमळये इमानो राक्षसिषोमापरादाः । ये
 नः सपत्ना अपते भवं त्विंद्राग्निभ्यामववाधामहेतान् । वसवो रुद्रा जा

दित्या उपरिस्थ शमो ग्रं चेत्तारमधिराजमक्रुत् । अवोचमिंद्रममुतो हवा
महेयोगे जिधनजिदश्वजिद्यः । इमं नो यज्ञं विहवे जषस्वास्पकुम्भो
हरिवो मे दिनं त्वा । २ ननक्तं स्नायादित्यादयः सूत्रोक्तः । अथ मधुप
कोपियोगितः । अहं वर्षमसृजानां विधत्तामिव सूर्यः । इदं तमधिति
षानियोमाकश्वाभिदासति । इति विष्टरोपवेशने मंत्राः । विष्टरः पा
धमर्धमित्याद्यास्त्रिरुक्ता मंत्राः । अमृतोपस्तरणमसि । मित्रस्य त्वा च
क्षुषा प्रतीक्षे देवस्य त्वा । मधुवाता सतायते मधुक्षरं तिसिंधवः । मा
ध्वीर्नः संत्वोषधीः । मधुनक्तमुतोषसो मधुमत्यार्षि वंरजः । मधुद्यौ
रस्तनः पिता । मधुमां नो वनस्यतिर्मधुमा । अस्तसूर्यः । माध्वीर्गावो

८७

८७

भवंतु नः । इदं त्वमधुपकोपेक्षणे विनियुक्तं । वसवस्त्वेति पंच । विराज
इत्यादयः । अमृतापिधानमसि । सत्यं यशश्च श्रीर्मधिश्चाश्रयतां । हतो मे या
प्ता इत्येते सूत्रोक्ताः । मातारुद्राणां इति तावस्तनो स्वसादित्यानाममज
स्यनाभिः । प्रनुवोचं चिकितुषे जनायमागमनागमदिति वाधिष्ट । इति
जोरुसर्जने अथ वधूवरयोरुपयुज्यते वधूवर्गहप्रास्यर्थं सत्येनोक्त
मितासूक्तं पठंति शिष्टाः । समुद्र इति रेवासिनो द्विजा ग्याः । विहिसो तोरस
क्षतेत्यादिवर्गचतुष्टयं फलदाने पठंति । ॐ सत्येनोक्तमिताभूमिः सूर्य
णोत्तमिताद्योः । सतेनादित्यास्तिष्ठंति दिविसोमो अधिष्ठितः । सोमेना
दित्या बलिनः सोमेन पृथिवीमहा । अथो नक्षत्राणामेषामुपस्ते सोम

आहितः। सोमं मन्यते पपिवा न्यत्सं पिषं त्योषधिं। सोमं यै ब्रह्माणो वि
 दुर्न तस्या श्रातिकश्चनः। आद्यद्विधानेर्गुपितो बार्हतैः सोमरक्षितः। या
 ण्वामिष्टुं वंतिष्ठसिनते अश्रातिपार्थिवः। यत्वा देव प्रापि वंति ततः प्रा
 प्यायसे पुनः। वायुः सोमस्य रक्षिता समाना मासः। आकृतिः। १ रेभ्या
 सीदनु देयानां राशं सीन्यो चनी। सूर्याया भद्रमिदं सो गाय योति परि
 कृतं। चित्तिरा उपबर्हणं वक्षुरा अभ्यं जनं। द्यौर्भूमिः कोशः। आसीध
 दया सूर्यापतिं। स्तोमा आस प्रतिधयः कुरारं छंदो पशः। सूर्या
 या अश्विना वराग्निरासीत्युरोगवः। सोमो वधूकर भवदश्विना स्ता
 मुभा वरा। सूर्याय त्वत्पेशं संती मनसा सविता ददात्। मनो अस्या अ

८८

८८

न आसीद्यौरासीदुत छदिः। शुक्रावनद्वाहावास्तां यदया सूर्या गृहं। २
 सक्ता माभ्यामभिहितौ गवौ ते सामना वितः। श्रोत्रं ते चक्रेः आस्तां दिवि
 पंथाश्चराचरः। शुची ते चक्रेयात्या व्यानोऽमक्षः। आहतः। अनो मनस्म
 यं सूर्या रोहत्प्रयती पतिं। सूर्याया वहतुः प्रागात्सविता यमवा सृजत्
 । अघासूहन्पते गवोर्जन्योः पर्युद्यते। यदश्विना पृथुमाना वयातं
 त्रिचक्रेण वहतुं सूर्यायाः। विश्वे देवाः अनुत द्वा मजान न्युत्रः पितरा
 वरुणा तपूषा। यदयातं शुभस्पती वरेयं सूर्यामुप छेकं चक्रं वा मासी
 त्क देवा यत स्थयुः। ३ द्वे ते चक्रे सूर्ये ब्रह्माण सतु या विदुः। अथैकं
 चक्रं यद्गृहात ददात य इद्विदुः। सूर्यायै देवेभ्यो मित्राय वरुणाय चायै

भूतस्य प्रचेतस इदं तेभ्यो करन्तमः । पूर्वापरं चरतो माययेतौ शिशून् ।
 कंतौ परियातो अध्वरं । विश्वान्यन्यो भुवनाभिचक्षत तूँरन्यो विदध
 जायते पुनः । नवो नवो भवति जायमानो ह्यंकेतुरुषसामेत्यग्रं । भागं
 देवेभ्यो विदधात्यायन् प्रचंश्मास्तिरते दीर्घमायुः । स किं शुक्रं शल्मलिं
 विश्वरूपं हिरण्यवर्णं स्रष्टं स चक्रं । मारो ह सूर्येऽमृतस्य लोकं स्योनं प
 त्येव हतुं हणुध ॥ ४ ॥ उदीर्घातः पतिवती ह्ये ३ षा विश्वावसं नमसा गीर्भिरा
 के । अन्यामिच्छ पितृषदं व्यक्तं स ते भागो जनुषा तस्य विधिः । उदीर्घातो वि
 श्वावसो नमसे कामहेत्वा । अन्यामिच्छ प्रफर्ष्य । संजायो पत्या सृज । अन
 क्षरा क्रजवः संतु पंथा येभिः सखा यो यंति नो वरेयं । समर्थमा संभगो नो

नो निनाया संजास्य संस्रय मम स्रुदेवाः । प्रत्वा मुंचामि वरुणस्य पाशाद्येन त्वा
 बध्ना सविता स्रुशेवः । स तस्य योनौ स्रुतस्य लोके रिशं त्वा सह पत्या दधा
 मि । प्रेतो मंचामि नामुतः स्रुवधाममुतस्करं । यथेयमिंश्मीदूः स्रुप्र पुत्रा स्रुभ
 गा सति ॥ ५ ॥ पूषा चेतो नयतु हस्तं गृह्या श्विना त्वा प्रवहं तारयेन । गृहानाद्य
 गृहपती यथा सो वशिना त्वं विदधमा वदासि । इह प्रियं प्रजयाते समृध्यता
 मस्मिन्नाहे गार्हपत्या यजा गृहि । एना पत्या तन्यन्वं । संसृज स्वाधा जिब्री वि
 दधमा वदायः । नीललोहितं भवति कस्या सक्ति व्यज्यते । एधं ते अस्याज्ञा
 तयः पतिर्बध्नेषु बध्यते । परादे हि शामुल्यं ब्रह्मभ्यो विभजावस्रु । रुत्येषा पद
 ती भृत्या जाया विशते पतिं । अश्रीरात नृर्भवति रुशती पापयामुया । प

तिर्यद्ध्वोऽवाससास्वमंगमनिधिसते।६। येवध्वश्चंद्रवहतुं यक्ष्मायंति
जनादतु। पुनस्ताम्रजिपादेवानयंतुयतजागताः। माविदंयपरिपंचिनोय
आसीदंतिदंपता। स्रगेभिर्दुर्गमतीतामपशंत्वरतयः। समंगलारियंवधू
रिमांसमेतपश्यत। सौभाग्यमस्यैदत्वायाथास्तंविपरेतन। तस्मैतत्कदु
कमेतदपाश्वद्विषवन्तैतदत्तवे। सूर्यायोब्रह्माविद्यासइद्वाधूयमहंति।
आशसनंविशसनमथोऽधिधिकर्तनं। सूर्यायाः पश्यरूपाणितानिब्रह्मा
तुष्टुंधति। ७ गृभ्णामितेसौभगत्तौत्वायहस्तंमयापत्याजरदष्टिर्यथासः।
भगेअर्यमासवितापुरंधिर्मद्यंत्वादुर्गार्हपत्यायदेवः। तांपूषन्निवतमा
मेरयस्वयस्यांबीजंमनुष्याः३वपंति। यानउरुउशतीविश्रयातेयस्याम्

९०

९०

शंतःप्रहरामशेषं। तुभ्यमग्रेपर्यवहत्सूर्योवहतुनासह। पुनःपतिभ्योजी
योदाअग्रेप्रजयासह। पुनःपत्नीमग्निरदादायुषासहवर्चसा। दार्घ्यायु
रस्यायःपतिः। ज्ञाश्वातिशरदःशतं। सोमःप्रथमोविविदेगंधर्वोविविद
उत्तरः। तृतीयोअग्निश्चेपतिः। सूर्यायस्तेमनुष्यजाः। ८ सोमोदददंध्य
र्वायगंधर्वोदददग्रये। रयिंचपुत्रांश्चादादग्निर्मद्यमयोऽमां। इहैवस्त
मावियोष्टंविश्वमायुर्व्यश्रुतं। ॐ तौपुत्रैर्नष्टांमनिर्मोदमानौस्व
गृहे। ज्ञानःप्रजाजनयतुप्रजापतिराजरसायसमनत्कर्ममा। अदुर्म
गन्तीःप्रतिलोकमाविशशंतोभवद्विपदेशंचतुष्पदे। अघोरचक्ष
रपतिद्येधिशिवापशुभ्यःसमनाःसुवर्चाः। वीरसुर्देवकामास्योना

शंतो॥ इमां त्वमिंद्रमाहूः सपुत्रोऽसूभगोऽहं ॥ दशास्यां पुत्रानाधेहि
 पतिमेकादशं ह्यधि॥ सम्राज्ञीश्वशुरेभवसंम्राज्ञीश्वश्ववान्भवानना
 दरिसंम्राज्ञीभवसंम्राज्ञीअधि-वषु॥ समंजंतुविश्वेदेवाः समापोहद
 यानिनो॥ संमातरिश्वासंधातासमुदक्षीदधातुनौ॥ २ अविधवाभव
 वर्षाणिशतंसाग्रतुसूवत॥ तेजस्वीचयशस्वीचधर्मपत्नीपतिव्रता
 ॥ जनयद्वहुपुत्राणिमाचदुःखंनभेक्षचित्॥ भर्तातेसोमपानित्यंभ
 वेधर्मपरायणः॥ अष्टपुत्रभवत्वंचसूभगाचपतिव्रता॥ भर्तुश्चैवपि
 तुभ्रातुर्हृदयानंदनीसदा॥ इंद्रस्यतुयथेन्द्राणांश्राधरस्ययथाश्रिया॥
 ५१ शंकरस्ययथागौरातद्वर्तुर्पिभर्तरि॥ अत्रैर्यथानुसूयास्याद्वसिष्ठस्या

५१

प्वरंधती॥ कौशिकस्ययथासतीतथात्वमपिभर्तरि॥ भ्रूवैधिपोष्याम
 यिमध्वंवादाहूहस्यतिः॥ मयापत्याप्रजावतीसंजीवशरदःशतं॥ १
 प्रातयावाणारथ्येववीराजेवयमावरमासचेष्टे॥ मेनेइवतन्वा३शुभ
 मानेदंपतीवक्रतुविदाजनेषु॥ त्वमयमाभवसियत्कनीनांनामस्वधा
 वनगुह्यंविभर्षि॥ अंजंतिमित्रंस्फुधितंनगोभिर्यद्वंपतीसमनसाक
 णोधि॥ संगोभिरांगिरसो नक्षमाणोभगश्चेदयमणानिनाय॥ जने
 मित्रोनदंपतीअनक्तिवहस्यतेवाजयाशूरिवाजो॥ साविदन्यरिपं
 थिनोयजासीदंतिदंपती॥ सगोभिर्दुर्गमतीतामपद्रांत्वरातयः॥ समं
 गनीरित्यादिप्राक्लिखितं॥ उभावाभिंद्राग्रीआहुवध्याउभाराध

सः सहमादयध्ये। उभादाताराविषोरयीणामभावाजस्यसातयेऋवेका
 । अस्पप्रजावती गृहे सश्वंती दिवेदिवे। इळाधेनुमती मैदुहे। यादं पती
 समनसा सनुतजा च धावतः। देवासो नित्यया शिरा। इमो त्व० संम्राज्ञी
 ० समं जंतु० अविधवा० विहिसो तोरस्तक्षतनेद्रं देवममंसत। यत्रामद
 द्वाषाकयिरयः पुष्टेषु मसखा विश्वस्मादिंद्रउत्तरः। आयुषंतं वचं स्वं
 तं। अथोऽधिपतिं विशां। अस्याः पृथिव्याध्यक्षं। इममिंद्रवृषभं कृ
 णु। पूरुः पूषेणमद्यं। दीर्घायुत्वाय शतशरदाय। शतं शरभ्यजायुषे
 वचंसे। जीवा त्वै पुण्याया। एतेन वै देवा जैत्वा न वित्वा। यंकाममकामयंतं
 तमाप्नुवन्। यंकामं कामयेत्। तमेति नाप्नोति। पृथिवी सवर्चा युवतिः स

जोषाः। पौर्णमास्युदघाह्यौ भमाना। आप्याययंती इरितानि विश्वा। उरुं
 इहां यजमानाय यज्ञं। अपश्यंत्वा मनसा चेकितानंतपसो जातंतपसो
 विभूतं। इह प्रजामिहरयिं रराणः प्रजायस्व प्रजया पुत्रकाम। अपश्यं
 त्वामनसा दीध्यानां स्वायांत नृसंख्येना धमानां। उपमा मुच्चा युवति
 र्वभूयाः प्रजायस्व प्रजया पुत्रकामे। सहस्रमारव्या त्रेतद्या छतं प्रति
 गरित्रहते चैवासने श्वेतश्वा श्वतरारयो होतुः पुत्रकामा हाप्यारव्या
 पयेरं नृत्नभंतं ह पुत्राल्लभंतं ह पुत्रान्। इति दंपत्यो राशिषः। प्रसू
 ग्मंताधियसानस्य सक्षणिर्वरे निर्वरा० अभिषु प्रसीदतुः॥ अस्माक
 मिंद्र उभयं जजोषति यत्सोम्यस्याधसो बुबोधति। वींद्रया सिदिव्या

निरोचनाविपार्थिवानिरजसापुरुषुत। येत्वावहंति मुहुरध्वरा उपतेस
 वन्वंतुवग्ननांमराधसः। तदिन्मेछंसद्वपुषोवपुषरंपुत्रोयज्ज्ञानं पि
 त्रोरधीयति। जायापतिंवहतिवयुनासुमत्यंसइद्रोवहतुःपरिष्कृतः
 । तदिसधस्यमभिवास्तुदाधयागवोयद्यासन्वहतुंनधेनवः। माताय
 नमतुर्यथस्यपूर्व्याभिवाणस्यसप्तधातुरिज्जनः। प्रवोद्यारिरिचेदेव
 युष्यदमेकोयुशेभिर्यातितंर्वणिः। जरावायेधमतेषुदावनेपरिवरुमेभ्यः
 सिंचतामधः। इतिवरयमाणाननुमंत्रयेत्। अन्तरास्रजवः१ इत्या
 गच्छमानमनुमंत्रयेत्। अथोवरवध्वोः स्रक्वाइदमग्रेइत्यादिरवडा
 निषोऽशायुर्मन्त्राः षड्सौभागयेत्यंतादंपत्यंकिताश्चाशिर्वीदतयाःअ

विपठनीयेप्रागेवलिताः ऋक्वाइदमग्रेसामवास्तांसैवनामसगासा
 दमोनामसामसासावासकसामोपावदन्मिथुनंसंभवावप्रजात्याइति
 नैत्यब्रवीसामऽयायान्वाजतोमममहिमेतितेदेभ्रत्वोपावदतांतेन
 प्रतिचनसमवततास्तिस्त्रोभ्रत्वोपावदंस्तत्तिस्त्रभिःसमभवद्यत्तिस्त्रभिः
 समभवत्तस्मात्तिस्त्रभिस्तुवंतितिस्त्रभिरुद्रायंतितिस्त्रभिर्हिसामसंमितं
 तस्मादेकस्यबह्व्योजायाभवंतिनैकस्यैवहवःसहपतयोयद्वैतसाचा
 मश्चसमभवतांतसामाभवत्तसाम्नःसामत्वंसामभवतियएवंवेदयो
 वेभवतियश्चेतामश्नुतेससामन्भवत्सामन्यइतिहिनिंदंतितेवैपंचा
 न्यद्रुत्वाकल्येतामाहावश्चहिंकारश्चप्रस्तावश्चप्रथमाचसगुद्रा
 यश्चमथ्यमाचप्रतिहारश्चोत्तमाचनिधनंचवषट्कारश्चतेयसंचान्यद्रु

त्वापचान्मदूवाकल्पेतांतस्मादाहुः पांडूोयज्ञः पांडूः पशव इति यदुविश
 जंदशिनीमभिसमपद्येतांतस्मादाहुर्विराजियतो दशिन्यां प्रतिष्ठित इ
 त्यात्मावैस्तोत्रियः प्रजानुरूपः पत्नी धाय्या पशवः प्रगाथोग्रहाः सूक्ते
 सवाचपस्मिंश्च लोके मुष्मिंश्च प्रजया च पशुभिश्च गृहेषु वसति य ए
 वं वेद १ स्तोत्रियं शंसत्यात्मावैस्तोत्रियस्तं मध्यमया वाचा शंसत्या
 त्मानमेव तत्संस्कुरुते नुरूपं शंसति प्रजा वा अनुरूपः स उच्येत्तरामि
 वा नुरूपः शंसत्यः प्रजामेव तच्छ्रयसीमात्मनः कुरुते धाय्या शंसति
 पत्नी वै धाय्या सानी चैस्तरामि व धाय्या शंसत्यः प्रतिवादिनी हा
 स्प गृहेषु पत्नी भवति यत्रैवं विद्वान्नी चैस्तरां धाय्या शंसति प्रगा
 थं शंसति त्रैसस्वरवत्या वाचा शंसत्यः पशवो वैस्वरः पशवः प्रगा

यः पशूनामवरुध्या इदं स्पनुवीयाणि प्रवोचमिति सूक्तं शंसति तदा
 एतस्मिन्मिदं स्पसूक्तं निष्केवल्ये हेरण्यसूपमेतेन वै सूक्तेन हिरण्य
 सूपमभ्रां गिरस इदं स्पप्रियं धामोपागच्छत्स परमं लोकं मजयदुपं स्प
 प्रियं धाम गच्छति जयति परमं लोकं य एव वेद गृहा वै प्रतिष्ठा सूक्तं तत्प्रति
 स्थितं तमया वाचा शंसत्यं तस्माद्यद्यपि द्वंद्वं दूरं पशून् भूते गृहानेवैना
 नाजिगमिषति गृहा हि पशूनां प्रतिष्ठापयंति प्रतिष्ठापयंति २ यच्चावा
 वोद्यावा पृथिवी यं शंसति घावा पृथिवी वै प्रतिष्ठे इयमेवैह प्रतिष्ठा सावमु
 त्र तद्यद्यावा पृथिवी यं शंसति प्रतिष्ठयोरैवै न तत्प्रतिष्ठापयंति १ द्वं
 द्वं मिद्रेण देवताः शस्यंते द्वंद्वं वै मिथुनं तस्माद्वंद्वं मिथुनं प्रजायते प्र

जस्यै प्रजायते प्रजाया पशुभिर्य एवं वै वेदः ॥ २ ॥ अथ हैते पौत्रायाश्चनेष्टी
 याश्च चत्वारः सतुयाजाः षट्कृचः साविरा इतिनातद्विराजियतो दक्षिण्या
 प्रतिष्ठापयन्ति प्रतिष्ठापयन्ति ३ उत्तमा प्रतिष्ठात द्वैवंक्षत्रं साम्रास्तदाधि
 पत्यंत द्वध्रस्य विषयंत प्रजापतेरायतनतत्स्वाराज्यम् धोत्येतमेवैता
 भिरेकविंशत्येकविंशत्या ४ दक्षिणा अनुसूत्राण्यसंतिष्ठते वाग्वै
 सूत्राण्यानंदक्षिणानाद्य एव तदा चियत्तमंततः प्रतिष्ठापयन्ति प्र
 तिष्ठापयन्ति ५ ते एते अभ्यन्त्येते अग्नेर्गयि अभवत्सु युग्वेति क
 ल्यते हवा अस्मै योगक्षेम उत्तरोत्तरणी हस्त्रियमश्रुते श्रुते ह प्रजाना
 मेश्वर्यमाधिपत्यं ६ साम्राज्यं भौज्यं स्वाराज्यं वैराज्यं पारमेष्ठ्यं राज्यं
 महाराज्यमाधिपत्यमयं समंतपथाधिपत्या सार्वभौमः सार्वभुषांतादा

पराधात्ययिवा समुद्रपयंताया एकराकिति ७ ध्रुवाधो ध्रुवाध्वयिवा तदस्त
 मित्रावरुणातदग्रे शंयोरस्मभ्यमिदमस्तु शस्तो अशामहिगाधमुत प्रति
 ष्ठा नमो दिवे ब्रह्मते सादनाय ॥ स्मृहर्तमस्तु अनक्षरा परिव्रैतिदंप
 त्योः सूत्रे वेष्टने उपयुक्ताः तान्वो महो मरुत एव यावो विहोरेषस्य प्र
 भये हवामहे ॥ हिरण्यवर्णानि ककहान्यतस्तु चो ब्रह्मण्यंतः शंस्यरा
 धर्ममहे ॥ दशावनिभ्यो दशकक्ष्येभ्यो दशयोत्रेभ्यो दशयोजनेभ्यः ॥ द
 शभाशुभ्यो अर्चताजरेभ्यो दशधुरोदशयुक्तावहभ्यः ॥ ते अष्टयोदश
 यंत्रासः आशवस्तेषामाधानं पर्येति हर्यतं ॥ तं रुसुतस्य सोम्यस्याधसो
 गोः पीयूषं प्रयमस्य भोजिरे ॥ ते सोमादो हरि इन्द्रस्य निंसते शुंडुहंतो अ

चितितिस्रः। त्वमयमित्येकाः प्रजापतेति आज्यहोमः। गृभ्णमितेति वध
 हस्तग्रहणं। अमोहमस्मिन्नोक्ताः। प्रदक्षिणोपयुक्ताः। इममश्मान
 मानमितिस्रः। अश्मारोपणोपयुक्ताः। अयमणनुदेवमितित्रयः स्र
 नोक्ताः। लाजाहोमोपयुक्ताः। प्रत्वामुंचामीति द्वेशिरवाविमोचिन्योः। अ
 न्यस्रत्रेस्फुरंबोध्याः। अथ गृहोप्रवेशहोमो विनियुक्ताः। वाममध्य
 सवितर्वाममुखोदिवेदिवेवाममस्मभ्यंसावीः। वामस्याहि क्षयस्पदे
 वभररेरयाधिया वामभाजस्याम। आनः प्रजापीति चतस्रमिराज्यहो
 मः४ समं जंतु विश्वे देवा इत्यनया दधिप्राशनं। घृतेन हृदयो जनवा
 २६ । अथ चतुर्थिकर्मणितं कोपिविशेषः। लेखनायोस्त्री वस्त्रदानं। तदं २६

गीकृत्वा। तैरिणी त्वमुमा देवीत्याद्याः श्लोकात्मकमंत्राः। अष्टवर्षात्रियंक
 न्यापुत्रवसा कृता मया। इदानीं तव पुत्राय दत्तास्नेहेन पाल्यातां।
 अनेन वरमातुरुत्सः उपवेश्य निवेदोदिति। आत। अथोपासनमंत्राः
 ॐ प्रत्यवरोह जातवेदः पुनस्त्वं देवेभ्यो हव्यं वहनः प्रजानन। प्रजां पुष्टि
 रयिमस्मासुधेद्यथा भवयजमानाय शंयोः। इत्येतेनाग्नौ समिधं क्षिपे
 त्। विश्वानिनो दुर्गहा जातवेदः सिंसचा ३ प्रागे लिखितं। त्वेनार्चनं कृत्वा
 । प्रधानाहुताहुत्वोपस्थानं कुर्यात्। अग्रे त्वन्नोऽमृतमउतत्राता शिवो
 भवा वरुणः। वसु रग्निर्वसुश्चैव वाः। अथानक्षिष्मन्तमरायि
 दाः। सनो वोधिश्च धीहवमुरुष्याणोऽपघायतः समस्मात्। तं

त्वाशोचिष्ठदिवःसन्नायन्नमीमहेसखिभ्यः॥ ओं वमे॥ मानस्तेके॥
 इतिविभूतिवन्दनं॥ कुर्मस्तः॥ आयुरिति राशिषः॥ अयंतेयोनिर्त्तवियोय
 तोजातोऽमरोचथाः॥ तंजानन्नग्रः॥ आसीदाथानोवर्धयागिरः॥ अनेन
 मंत्रेणसमिसमारोपणं॥ अयस्थालीपाकमंत्राः॥ ऊहोदमूनाः॥ अति
 चिदुरोणश्मन्तोयज्ञमुपयाहिविद्वान्॥ विश्वाः॥ अग्रेः॥ अभियुजोविहस्या
 शत्रूयतामाभराभोजनानि॥ एष्टयत्तहोतानिषीदादब्धः॥ सपुरस्ताभ
 वानः॥ अवतांत्वाशेदसीविश्वमिन्वेयजामहेसौमनसायदेवान्॥ २॥ अग्नि
 नाग्निः॥ समिध्येकविर्गृहपतिर्युवा॥ हव्यवाङ्मुक्तास्यः॥ यत्रवेत्यवनस्पते
 देवानां गुह्यानामानि॥ तत्रहव्यानिगमय॥ ४॥ प्रनूनंजातवेदसमश्वंहि

नोतवाजिनं॥ इदंनोबर्हिशसदे॥ अस्यप्रजातवेदसोविप्रवारस्यमीळुषः॥
 महामिषमिस्सृष्टिं॥ यारुचोजातवेदसोदेवत्राहव्यवाहनी॥ तानिर्नोयज्ञ
 मिन्वतु॥ ३॥ ऊर्ध्वोऽग्निः॥ समतिंवस्वो॥ अश्वेत्प्रतीची॥ जग्निर्देवतातिमेति॥ भेजा
 तेऽग्नि॥ ४॥ रथेवयंयामृतं॥ होतानश्वितोयजाति॥ ५॥ विज्योतिषाब्रह्मताभासयि
 राविर्विश्वानिकृणुतेमहिता॥ प्रादेवीर्मायाः॥ सहतेदुरेवाः॥ शिशोतेश्चंगेरक्ष
 सेविनिक्षे॥ ६॥ चत्वारिष्टंगात्रयोऽस्यपादाद्वेशांषेसप्तहस्तासोऽस्य॥ त्रि
 धावधोवृषभोरोरवीतिमहोदेवोमर्त्याः॥ आविवेशा॥ अथाग्निमर्तिवक्ष्या
 मिसर्वाभाष्टप्रदायकं॥ एकदेहं द्विशार्षस्कं॥ जरा मुकुरमंडितं॥ सदासंस्व
 र्णवपुषंशशांकराकलान्वितं॥ चतुश्चोत्रं द्विनासं च षडक्षं पिङ्गळप्रभं॥ आ

स्पृहयं सतां श्रोत्रं सप्तजिह्वा समावृतं । दक्षिणास्ये चतुर्जिह्वास्ति स्त्रोवेवाम
 वक्रके । प्रसन्नं स्फुटं शान्तं सप्तहस्तं समान्वितं । दक्षिणे ~~भू~~ च चतु
 हस्तं वामभागे त्रिहस्तकं । स्कृक् स्कृक् वीराक्तिमिध्मं च धारयं दक्षिणे भु
 जौः । धारयंतो मरं वामे व्यजनं घृतपात्रकं । स्कृक् स्कृक् वीराक्तिमिध्मं । त्रिमे
 खलं त्रिपादं च मेषा रूढं वरप्रदं । यं हस्तं त्रधरं सोम्यं सर्वाभरणभूषि
 तं । रक्तं वरधरं देवं रक्तमाळा विभूषितं । रक्तं चंदनं लिप्तांगं ज्वालाको
 रिसमप्रभं । स्वाहे च दक्षिणे पार्श्वे देवी वामे स्वधा भवेत् । एवं संचित्य म
 नसा वक्त्रि मध्ये समाहूयेत् । सप्तहस्तं चतुःशृंगं सप्तजिह्वं द्विशिर्षकं ।
 त्रिपात्प्रसन्नवदनः सखासीनः शुचिस्मृतः । स्वहांतु दक्षिणे पार्श्वे देवी
 वामे स्वधांतया । बिभ्रद् दक्षिणहस्ते स्तुतिमन्त्रं स्कृक् स्कृक् । तोमरं व्यज

८८

८८

रं वामे घृतपात्रं च धारयं । आत्माभिमुखमासीन एव रूपो हुताशनः । प्रवर्त
 स्वप्रवर्तस्व ब्रह्मपुरुषकपिलजरावेश्वानरशांडिल्यगोत्रमेषा रूढवर
 प्रदप्राप्नुवो देवममसमुखो भव । ब्राह्मणमावाहयामि । एषो हि देवः
 प्रदिशो नु सर्वाः पूर्वो ह जातः स उगर्भे अंतः । स जायमानः स जनिष्यमाणः
 प्रत्यक्षस्वास्ति घृतु विश्वतो मुखः । ब्रह्म न पः प्रणेष्यामि ब्रह्मस्यति ब्रह्मा
 ब्रह्मसदनं आशिष्यते । ब्रह्मस्य ते यज्ञं गोपायसयज्ञं पाहिसयज्ञं पतिं पा
 हिसमं पाहि । ॐ भूर्भुवस्वः ब्रह्मस्यति प्रसूतौ प्रणय । ॐ ब्रह्म न पः प्रणेष्या
 माति पृच्छं प्रणयेत्तपवित्रं मध्यमवर्ति मंत्राः । सवितुश्चाप्रसवउत्पुना
 म्यच्छिरेण पवित्रेण वसोः सूर्यस्परश्मिनिः । अयमाज्योत्यवने विनियुक्तः ।

विश्वानि न इत्यचेन अग्निं अर्चनः। ॐ अयंत इध्माऽ-मात्मा जातवेदस्तेने
 ध्यः स्ववर्धः स्ववेधवर्धयचास्मान्। प्रजापतये र अग्नये स्वाहा। सोमाय स्वाहा। एते चक्षुषीः।
 समिधय स्वाहा। ॐ प्रजापतये र अग्नये स्वाहा। सोमाय स्वाहा। एते चक्षुषीः।
 प्रधानं॥ अग्निं० इन्द्राग्निभ्यो स्वाहा० अग्नये० अग्नीषोमाभ्यो स्वाहा० दशपो
 णिमास्वो॥ यदस्य कर्मणोत्परीरिचं यदा न्यूनमिहाकरं॥ अग्निष्टस्वि
 ष्टकृद्विदात्सर्वं स्विष्टं स कुरुते करोतु मे। अग्नये स्विष्टकृते स कुरुते सर्वं प्रा
 यश्चिन्ता कृतीनां कामानां समर्थयित्री सर्वान्नः कामान् समर्थय स्वाहा। अ
 नेन स्विष्टकृधोमः। रुशय पशुपतये स्वाहा। अनेन इध्मबन्धनमग्नौ
 निक्षिपेत्। अयाश्चाग्नेस्तनमिशस्तीश्च सत्यमित्वमयाः असि। अया

१००

१००

सावयसा कृतो या सन्ध्वमृहिषेयानो धोहि भेषजं स्वाहा। अतो देवाः॥
 इदं विष्णुः॥ व्याहृतयः॥ अनाज्ञातं यदा ज्ञातं यज्ञस्य क्रियतो मिथु। अ
 ग्नेतदस्य कल्पयत्वं हि वेद्ययथा तथं स्वाहा। पुरुषसंमितो यज्ञो यज्ञः
 पुरुषसंमितः। अग्नेतदस्य० यत्पाकत्रामनसा दानदक्षानयज्ञस्य मन्त्र
 ते मर्त्यासः॥ अग्निष्टुतो ताकृतविद्विजानन्यजिष्ठो देवाः सतु शोयजा
 ति। यद्वो देवा जतिपातयानि वाचा च प्रयुती देवहेतुनां। अरायो अस्मा
 अभि दुष्टनाय ते न्यत्रास्मिन्मरुतस्तं निधेत न स्वाहा॥ व्याहृतिभिर्हुत्वा
 पूर्णमसि पूर्णं मे भरयाः सपूर्णमसि पूर्णं मे भरयाः सदसि सन्मे भरयाः
 सर्वमसि सर्वं मे भरयाः॥ अक्षितिरसि मामेक्षेष्वा इत्यथेनां पूर्णपात्रा

अतिदिशमुदकमुदक्षंतीवाचयति प्राच्यांदिशिदेवास्तत्त्वितोमार्जयेतां।
 दक्षिणस्यांदिशिमासाः पितरोमार्जयेतां। प्रतीच्यांदिशिग्रहाः पशवो
 मार्जयेतां। उदाच्यांदिश्यापशोषधयोवनस्पतिर्मार्जयेतां। उर्ध्वाद्यांदि
 शियज्ञः संवत्सरः प्रजापतिर्मार्जयेतां। मार्जयतामिति॥ आपोऽमस्मा
 न्मातरः शुंध्यंतु घृतं तेन नो घृतघः पुनंतु। विश्वं हिरिप्रं प्रवहंति देवा
 रुदिदाभ्यः शुचिरापूत एमि। इदमापः प्रवहतः। स्तुमिऽयानऽमापशोष
 धयः संतु। दुर्मिमास्तस्मै संतु। योस्मान्देष्टुं च वयद्विषः तं दन्मि।
 माहं प्रजोपरासि चंयानः सयावरी स्थन। समुद्देवो नितयानिः स्वपा
 योऽपपीथ। शान्तिः पुष्टिः स्तुष्टिश्चास्तु। सर्वेभ्य इत्यनेन परिस्तरण

१०९

१०९

दभानिऽमग्नौ क्षिपेत्। ॐ चमेस्वरश्चमेयज्ञोपचतेनमश्च। यत्तेन्यूनं
 तस्मै ते उपयत्तेति रिक्तं तस्मै तेनमः। इति संस्त्राजपः। स्वस्ति श्रद्धां मे
 धां यशः प्रज्ञां विद्यां बुद्धिं श्रियं वल्लं। कुर्मस्तु जायुराशिषः। मंत्रहीनं
 क्रियाहीनं भक्तिहीनं हुताशन। यदुतंतु मया देवपरिपूर्णं तदस्तु मे। यस्य सूर
 त्याऽगच्छगच्छस्तरश्रेष्ठस्वस्थाने परमेश्वर। यत्र ब्रह्मादयो देवास्तत्र गच्छ
 हुताशन१ इति स्वात्मीयाकमंत्राः। सज्जर्तुभिः सज्जर्विधाभिः सज्जरिंद
 ग्निभ्यां स्वाहा। सज्जर्तुभिः सज्जर्विधाभिः सज्जर्विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा
 सज्जर्तुभिः सज्जर्विधाभिः सज्जर्धावा एधि वीभ्यां स्वाहा ३ ॐ प्रजापते त्वा
 गृहं गृह्णामि मद्यं श्रियं मद्यं यशसे मद्यमन्नाद्याया। भद्रान्नः श्रेयः समने

इदेवास्त्वयावशे न समशी महिम्नाः स नो मयो भूः पितवावशे ह श नो भव
 द्विपदेशं चतुष्पदेः अनेना न प्राशनं । अमो सि प्राणतदतं ब्रवा म्यमासि स
 वी न सि प्रविष्टः । समै जरां रोगमपनु घशरीरादमा मरुधिमा मरुपा ५३ ।
 अनेन आत्मानो ना भिन्न भते । अकृता य यणे श्रायान्नवान्न यदि । तदा वै श्वा
 नरा य बळिं पूर्णा हुंति वा कुर्यात् । द्वादशवारं आज्यं गृहात्वा स्रुचं पूरये
 दिति पूर्णा हुतिं स्वधूपं । क्वचित् प्रायश्चित्तार्थं महा व्याहृतिभिः अपि हो
 मोपयुक्ताः । भूरग्रे च पृथिव्यै च महते च स्वाहा । भुवो वायवे चां त रिक्ता
 य च महते च स्वाहा । स्वरा दित्याय च दिवे च महते च स्वाहा । भूर्भुव
 स्वश्चंद्रमसे च नक्षत्रेभ्यो दिग्भ्यश्च महते च स्वाहा । अथ श्राद्ध संक

ल्यः समस्त संपत्समवाप्तिहेतवः समुत्थिता पत्कुळ धर्मकेतवः । अपार
 संसार समुद्र सेतवः पुनंतु मां ब्राह्मण पादपांसवः । आपद्दुःखान्त सहस्र
 भानवः समीहितार्थार्पण कामधेनवः । समस्त तीर्थो बृष वित्र मूर्त योर
 क्षंतु मां ब्राह्मण पादपांसवः । विप्रौ घट दर्शना स्ति प्रोक्षियंते पापराशयः ।
 वंदना मंगळा वाप्ति रर्चना दान्युतं पदं । आधि व्याधि हरं नृणां मृत्यु दारि
 द्र नाशनं । श्रीपुष्टिः कीर्ति दं वंदे विप्र श्रा पाद पंकजं । अक्रोध नै शौच पूरै
 सततं ब्रह्म चारिभिः । भवा तव्यं भवा द्रिश्च मया च श्राद्ध कारिणा । एते वि
 प्र प्रार्थना पयुक्ताः । नतं शैलूषिः कुल मल बहिषो वाम देव्यो वा हो मु
 ग्वेश्व देव मु परिष्ठा द्वा हत मं त्या त्रिष्टुप् ॥ नतमं हो न डुरितं देवा सो अ

एमर्त्यः। सजोषसोयमर्यमा मित्रो नयंति वरुणोऽतिद्विषः। तद्विषयं व
 पणीमहे वरुण मित्रार्यमन्। येनानिरंहसोययं पायनेथा चमर्त्यमति
 द्विषः। तेनूनं नोयमृतये वरुणो मित्रोऽर्यमा। नयिषिष्ठाउ नोनेषणि
 पर्विष्ठाउनः पर्वण्यतिद्विषः। यूयं विश्वं परिपाय वरुणो मित्रो अर्यमा
 । युष्माकं शर्मणि प्रिये स्याम स प्रणीतयोतिद्विषः। आदित्या सोऽति
 सिधो वरुणो मित्रो अर्यमा। उग्रं मरुद्भीरुं हुवे मे दं मग्निं स्वस्तयेति
 द्विषः। नेतार ऊषुणास्तिरो वरुणो मित्रोऽर्यमा। अति विश्वानि
 दुरिता राजानश्चर्षणीनामतिद्विषः। शुनमस्मभ्यमृतये वरुणो मित्रो
 अर्यमा। शर्मयस्सु स प्रथजादित्या सोयदामहे अतिद्विषः। यथाह

१०३

१०३

तद्भवो गौर्यं चित्यदिषिताममुंचतायजत्राः। एवोषः सममुंचताय
 हः प्रतार्यये प्रतरं नः मायुः। शुचीवो हव्यामरुतः शुचीनां शुचिंहिनो
 म्यध्वरं शुचिभ्यः। सतेन सत्यमृतसापः मायं शुचिजन्मानः शुचयः पा
 वकाः। अग्निः शुचिब्रततमः शुचिर्विप्रः शुचिः कविः। शुचीरोचतः प्राहु
 तः। उदग्रे शुचयस्तव शुक्राभ्राजंत इरते। तव ज्योतीष्यर्चयः। एतो न्वि
 इस्तवाम शुधं न साम्ना। शुधेरुक्थेर्वा वध्वासं शुधजाशीर्वा नममत्तु।
 इन्द्र शुधो न आगहि शुधः शुधामिरतिभिः। शुधोरयिं निधारय शुधो म
 मधि सोम्यः। इन्द्र शुधो हिनोरयिं शुधोरुत्नानि दा शुधे। शुधो वत्रणि
 जिघ्रसे शुधो वाजं सिपाससि। अपवित्रः पवित्रो वा। इदं सूक्तं तिलो

दके पठंति। ममाग्नेवर्च इत्यपि। शन्नो देवातिमंत्राः। यवोसियवयास्मद्वेषो
 यवयाः परातीः। अनेन नमः। आध्वर्यमोसमीपेयवविकिरणं। जपाहता
 अस्तरारक्षांसि पिशाचाः। येक्षयंति पृथिवीमनु। अन्यत्रेतोगच्छंतु यत्र
 तेषां गतं मनः। अनेन तिळान्विकिरेत्। उदीरतामवरउत्परासः। अनेन
 पितृहस्तेतिलोदकं। ॐ भूर्भुवस्वः तसवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि।
 धियो यो नः प्रचोदयात्। अनेन देवातिके उदकं। प्रसये हरसा हरः शृणा
 हि विश्वतः प्रति। यातुधानस्य रक्षसो बलं विरुजवायं। तिलारक्षां च
 सुरां दभारक्षंतुराक्षसान्। पत्तिर्वै श्रोत्रियो रक्षेदतिथिः सर्वरक्षकः।
 त्रिनिष्ठं देवसवितः ३ देवेभ्य उन्नमं हविः। एवं रवेः पाकप्रोक्षणं। आ

ध्वर्यमो गयंध्यात्वाध्यात्वा देवं गदाधरं। वस्वादींश्च पितृन् ध्यात्वा ततः आ
 ध्वं प्रवर्त्तते। विश्वे देवाः सजागृतशृणुताम इमं हवं। एवं बर्हिर्निषीदत।
 विश्वे देवाः शृणुते मं हवं मेये अंतरिक्षे य उपधविष्ठ। ये अग्नि जिह्वा उ
 तवायजत्राः आसघास्मिन् बर्हिषि मादयध्वं। यादिया आपः पृथिवी संव
 भ्रवुर्यो अंतरिक्ष्या उत पार्थिवीर्याः। हिरण्यवर्णाय जियास्तान आपः श्यं
 स्योना भवंतु। नमोस्त्वनंताय सहस्रमूर्त्तये सहस्रपादाक्षिशिरोरुबा
 हवे। सहस्रनाम्ने पुरुषाय शाश्वते सहस्रकोरीयुगधारिणे नमः। अ
 नेन देवा र्चनं। देवताभ्यः पितृभ्यश्च महायोगीभ्य एव च। नमस्वाहा
 ये स्वधा ये नित्यमेव नमो नमः। यवोसि धान्यराजो वा वारुणो मधुसं

युतः। निर्णोदः सर्वपापानां पवित्रस्य निस्सृतं। इति देवाध्यपात्रचर्चनं। ति
 लोसिसोमदेवयोगोसवेदेवनिर्मितः। प्रत्नवाङ्मिः प्रत्नः स्वधयापितृनि
 मांल्लोकात्प्राणयाहीनः स्वधानमः। इति पित्र्याध्यपात्रचर्चनं। उशंतस्त्वानि
 धामघृशंतः समिधामहि। उशानुशतमावहपितृहविषेजत्तवे। आ
 यंतुनः पितरः सोम्यासोऽग्निः शान्तापायिनिर्देवयानैः। अस्मिन्पितृस्वध
 यामंदंत्वधिब्रुवंतुतेवत्समान्। इदं पितृभ्योनमोऽसस्त्वधयेपूर्वासायउ
 परासईयुः। ये पार्थिवैरजस्यानिषत्तायेवान्नं सवजनासुविक्षु। यथाच
 क्रधरोविष्णुस्त्रैलोक्यं परिरक्षतु। एवं मंडळभस्माकं सर्वभूतानिरक्षतु।
 सर्वेषां पापदृष्टीनां चक्षुर्वध्नातिकेशवः। भस्मनामंडळं कुर्यात्पुनरिदं।

नविद्यते। पिशंगभृष्टिमंभृणं। रक्षाणोऽग्नेरइदं सोमायपितृमतये।
 इदमग्नयेकमवाहनाय। इति भागतिमर्शः। ॐ चमो इति संस्वाजयः।
 ॐ भूर्भुवस्वः तसवितुः पात्राभिधारणं। ॐ मूर्धनि दिवो अरतिं पृथिव्या
 वैश्वानरमृतमाजातमग्निं। कविं संम्राजमतिथिं जनानामासना
 पात्रं जनयंत देवाः। आमासुपक्वमैरयमासूर्यरोहयोदिवि। घर्मनसा
 मंतपतासुवृत्तिभिर्जृष्टं गिर्वणसेरुहत्। उपकृयेत्तुघ्नां धेनुमेतां
 सहस्रो गोधुगुतदोहदेनां। श्रेष्ठं सर्वं सविता साविषन्नोभीधोघर्म
 स्तुषुप्रवोचं। हिं कृण्वती वसुपत्नी वसूनां वत्समिच्छंती मनसाभ्या
 गात्। उहामखिभ्यां पयोऽध्रद्वयेयं सावर्धतां महते सोभगाय।

इंद्रध्यामकोशाभ्रवन्पज्ञायशिक्षणतेसखिभ्यः। दुर्मायवो
 दुरेवामस्यसोनिषंगिणोरिपवोहंत्वासः। वाशामंतःसृष्टिमंतोमनी
 षिणःसुधन्वानइषुमंतोनिषंगिणोः। स्वश्वास्वसरथाःपृश्निमात
 रःस्वायुधामरुतोयातनाशुभं। चतुष्पदयुवतिःसूपेशाघतप्रतीक
 वयुनानिवस्ते। तस्यांसुपर्णावृषणानिषेदतुर्यत्रदेवादधिरेभागधेयः।
 एकःसुपर्णःसमुद्रमाविवेशसुदंविश्वंभुवनंविचष्टे। तं पाकेनमन
 सापश्यमंतितस्तंमातारेऽहिसउरेऽहिसमातरं। सुपर्णविप्राःकवयो
 वाचोभिरेकंसंतंबहुधाकल्पयंति। छंदांसिचदधसौतोअध्वरेषु
 गृहात्सोमस्यमिमतेद्वादश॥ ब्रह्मोद्यं वदंतिकस्विदेकाकीचरतिके

स्विज्ञायतेपुनः। किंस्विष्टिमस्यभेषजंकिंस्विदावपनंमहदितिहोताध्व
 यैरुच्छतिसूर्यएकाकीचरतिचंद्रमाजायतेपुनः। अग्निर्हिमस्यभेष
 जंभूमिरावपनंमहदितिप्रत्याकिंस्विःसूर्यसिमंज्योतिःकिंसमुद्रस
 मंसरः। किंस्वित्पृथिव्यैवर्षीयान्कस्यमात्रानविद्यतइत्यध्वयुहोतारं
 छतिसत्यसूर्यसमंज्योतिर्घोःसमुद्रसमंसरः। इंद्रःपृथिव्यैवर्षीयान्मे
 गोस्तमात्रानविद्यतइतिप्रत्याहृषधामित्वाचितयेदेवसरवयदित्वम
 त्रमनसाजघंथ। केषुविष्णुस्त्रिषुपदेधस्थःकेषुविश्वंभुवनमाविवे
 शेतिब्रह्मोद्गातारंरुच्छत्पितेषुपदेधस्मियेषुविश्वंभुवनमाविवेशः।
 सधःपर्येमिपृथिवीमुतद्यामेकेनागेनदिवोअस्यरुष्टमितिप्रत्याहके

धतः पुरुषा विवेश कान्यतः पुरुष-आर्पितानि। एतद्ब्रह्मन्नुपवल्हामसि
 त्वां किं स्विनः प्रतिवो-चास्पत्रे त्यक्ता ता ब्रह्माणं पृच्छति पंचः स्वतः पुरुषा
 विवेश कान्यतः पुरुष-आर्पितानि। एतत्वात्र प्रतिवन्वानो-अस्मिन्माय
 या भवस्फुत्तरो मदिति प्रत्याह प्रांचमुपनिष्क्रम्यैकैकशो यजमानं पृच्छ
 ति। पृच्छामि त्वापरमंतं पृथिव्याः पृच्छामि यत्र भुवनस्पनाभिः। पृच्छामि
 त्वा वृहो-अश्वस्यरेतः पृच्छामि वाचः परमं व्योम। इयं वेदिः परो-अंतः
 पृथिव्या-अयं यज्ञो भुवनस्पनाभिः। अयं सोमो वृहो-अश्वस्यरेतो ब्रह्म
 यं वाचः परमं व्योमेति प्रत्याह महिम्ना पुरस्तादुपरिष्ठाच्चैव पानां चरन्ति
 स्रग्भः स्वयंभूः प्रथममंतर्महत्पुण्यवे। दधेह गर्भं नृत्वि यं यतो जातः

१७७

१७७

प्रजापतिः। होता यश्च प्रजापतिर्महिम्नो जघतां वेतुपि बतु सोमं होतय
 जेति प्रेषः स्तवे मे लोकाः प्रदिशो दिशश्चैति यात्याश्वो जस्तपरो गोमृ
 ग इति प्रापे जात्या वैश्वदेवी कृत्तिरितरेषां पशूनां प्रचरन्ति पंचमेन पृथ्याः
 कृशस्पं व्यूहस्य १ त्रीणि ह वै यज्ञे क्रियन्ते जग्धं गार्गं वातं तधैतदेव
 जग्धं यदाशं समानमात्विज्यं कारयत उत वामे दद्यादुत वामा वृणीते
 तितधतत्पराडे वयथा जग्धं न हे वतघजमानं भुनक्त्यय हेतदेव गार्गं
 यद्विभ्यदात्विज्यं कारयत उत वामानवाधेतोत वामेन यज्ञवेशं संकुर्या
 दिति तधतत्पराडे वयथा गार्गं न हे वतघजमानं भुनक्त्यय हेतदेव
 वातं यदभिशास्यमानमात्विज्यं कारयते यथा ह वा इदं वातात्मनुष्या

बा न संत एव तस्माद्देवास्त धत त्पराडे वयथा वा तं न हेव त घ ज मानं भु
 नक्ति स एतेषां त्रयाणामाशान्नेया तं यद्येतेषां त्रयाणामेकं चिदकामम
 भ्या भवेत्तस्यास्ति वामदेव्यस्य स्तोत्रे प्रायश्चित्तिरिदं वा इदं वामदेव्यं य
 जमान लोको मृत लोकः स्वर्गो लोकस्तत्रिभिरक्षरैर्न्यूनं तस्य स्तोत्र
 उपसृप्य त्रेधा त्मानं विगृह्णीयात्पुरुष इति स एतेषु लोकेषु त्मानं दधा
 त्यस्मिन् यजमान लोके स्मिन् मृत लोके स्मिन् स्वर्गे लोके सः सर्वो दुर्
 ष्टि मत्ये त्वपि यदिसमृद्धा इव स विजस्पु रिति ह स्मा हा य हेत ज्ञापेदे
 वेति १ चितुस्तु स्तोषं महो धर्माणं त विषी ॥ यस्य त्रितोम्यो जसा वचं वि
 पर्व मर्दयत् ॥ स्वादो पितो मधो पितो वयं चाव वमहे ॥ अस्माकमवि

ता भवः उपनः पितवा चर शिवः शिवाभि रतिभिः मयो भुरद्विषेण्यः
 सखा सखे वो अद्वयाः ॥ तव त्वे पितो रसारजां स्पनु विच्छिताः ॥ दिवि वाता
 इव श्रिताः ॥ तव त्वे पितो ददत स्यै स्तव स्वादिष्ठे पितो ॥ प्रस्वाघानो र
 सानां तु विग्रीवा इवे रते ॥ १ ॥ त्वे पितो महानां देवानां मनो हितं ॥ अकारि
 चारु केतुना तवा हि मवसा वधीत् ॥ यददो पितो अजगन्निव स्वपर्व
 तानां ॥ अत्राचिन्तो मधो पितो रं भक्षाय गम्याः ॥ यदयामोषधीनां परि
 शमारि शा महे ॥ वातापेपी व इद्रव ॥ यत्ते सोम गवा शिरो यवा शिरो भजा
 महे ॥ वातापेपी करं भः ॥ ओषधे भवपी वो व द्ध उदारयिः ॥ वातापि ॥ तं वा

वयंपितोवचोभिर्गावोनहव्यासूपूदिम। देवेभ्यस्त्वासधमादमसमभं
 त्वासधमादं। २ कयानश्चित्राभुवदतीसदावधःसखा। कयाश
 विष्टयावता। कस्त्वासत्योमदानांमंहिषोमसदंधसः। द०हाचिदा
 रुजेवसु। अभाषुणःसखीनामविताजरिहणां। शतंभवास्यूतिभिः।
 स्वदेरभक्षिवयसःसमेधाःस्वाध्यावरिवोवित्तरस्य। विश्वेयंदेवा
 तमर्त्यासोमधुबुवंतोअभिसंचरेति। अंतश्चप्रागाअदितिर्भवास्प
 वपाताहरसोदैवस्य। इंदविंदस्यसख्यंजषाणःश्रौशिवधरमनुराय
 सध्याः। अपामसोमममृताअभ्रमागन्मज्योतिरविदामदेवान्। किं
 नूनमस्मान्कृणवदरातिःकिमुधूर्तिरमृतमर्त्यस्य। शनोभवहृदःआ

१०५

१०५

पीतइंदोपितेवसोममृनवेसुशेवः। सखेवसख्यउरुशंसधीरःप्र
 णआधुजरवसेसोमतारीः। इमेमापीतायशसउरुष्यवोरचन्तगावः
 समनाहपर्वसु। तेमारक्षंतुविस्त्रसश्चरित्राउतमास्त्रामाधवयोचि
 दवः। १ अग्निंनमामयितंसेदिदीपःप्रचक्षयक्ष्णहिवस्यसोनः।
 अप्याहितेमदःआसोममन्येरेवाः। इवप्रचरापुष्टिमच्छः। इषिरेणतेम
 नसाकृतस्यभक्षामहिपिअस्येवरायः। सोमराजन्मणआयूपिता
 रारहातीवसूयोवासराणि। सोमराजन्मळयानःस्वस्तितवस्मसिब्रत्या
 स्तरुस्यविधिः। अलर्तिदक्षउतमान्युरिंदोमानोअयोअनुकामंप
 रादाः। त्वंहिनस्तन्वःसोमगोपागात्रेगात्रेनिषसत्यान्चक्षाः। यत्तेवयं

प्रमिनामव्रतानि सनो मरुतः सखा देववस्यः । सददरेण सखा सचेय
 योमानरिषेद्वयश्च पातः । अयं यः सोमो न्यधाप्यसेतस्मा इन्द्रप्रतिरमे
 म्यायुः २ अपत्या अस्त्रुरनिरा अमीवानिरत्र संतमिषी चारभैषुः । आसो मो
 अस्मा उं अरुहद्विहाया अगन्मयत्र प्रतिरंत आयुः । योन इन्द्रः पितरो हव्यं
 सखा तोमर्त्यो मर्त्या आविवेशा । तस्मै सोमाय हविषा विधेम मरुती के अ
 स्य समतो स्याम । त्वं सोम पितृभिः संविदानो नुद्यावा एधि वीजात तं य । त
 स्मै त इन्द्रो हविषा विधेम वयं स्याम पतयोरयाणां । आता रो देवा अधिवो
 चतानो मानो निश इशत मोत जल्पिः । वयं सोमस्य विश्वाह प्रियासः सुवी
 रा सो विदधमा वदेम । त्वं नः सोम विश्वतो वयोधास्त्वं स्वविदा विशान् च

११६

क्षाः । त्वं न इन्द्र उतिभिः सजोषाः पाहि पश्चात्ताडत वा पुरस्तात् । ३ देवताभ्यः
 पितृभ्याश्च नवा उदेवाः क्षुधमिद्वधं दुरुता शितमुपगच्छति मर्त्यवः ।
 उत्तोरयिः पृणतो नो पदस्य त्यक्ता पृणमार्डितारं न विदते । य आधाय च
 कमानाय पित्वो नवात्सना फिता यो पजाग्मुषे । स्त्रिरं मनः कृणुते सेवते
 पुरोतो चि समार्डितारं न विदते । स इन्द्रो ज्यो यो गृहवे ददात्यन्नं कामाय च
 रते कृशाय । अरमस्मै भवतिया महुता उता पराषु कृणुते सखा य । न
 स सखा योन ददाति सख्ये सचा भुवै स च मानाय पित्वः । अपास्मात्प्रेयो
 नत दोको अस्ति पृणंतमा न्यमरणं चिदिच्छेत् । पृणीयादिना धमाना
 यत व्यान्द्वाधीयो समानुपश्येत पंथो । ओहि वत्तं ते रथ्ये वचक्रान् यमन्य

मुपतिष्ठतरायः ॥१॥ मोघमन्त्रं विंदते अप्रवेताः सत्यं ब्रवीमि वध इत्स
तस्या नार्यमणं पुष्पतिनो सखायं केवलाद्यो भवति केवलादी ॥ क
षिन्ति फाल्गुना शितं कृणोति यन्त्रध्वानमपवृत्ते जरित्रैः ॥ वद
ब्रह्मा वदतो वनीयान्यनन्ता पिरपुणं तमभिष्यात् ॥ एकपादूया
द्विपदो विचक्रमे द्विपात्रिपादमभ्येति पश्चात् ॥ चतुष्पादेति
द्विपदामभिस्वरे संपश्यन्ती रूपतिष्ठमानः ॥ समोचिच्छस्तौ न समं
विविष्टः संमातरा चिन्तसमं दुहाते ॥ यमयोश्चिनसमा वीर्याणि ह
ती चित्संतौ न समं पृणीतः ॥ २ ॥ इदमन्तस्तुतिः अथ राक्षोघ्नकानि
निरख्यते ॥ नासदासीना सदासी तदानीनासी इजो नो व्योमाप

१क रोयत् ॥ किमावरीवः कुहं स्पशमन्त्रं भः किमासीद्गहनं गभीरं ॥ नमस्तु
रासीदमन्त्रं तर्हि नरा आ जक्रमासीत्प्रकेतः ॥ आनीदवा तं स्वधया
तदेकं तस्माद्धान्यं न परः किंच नास ॥ तमज्ञासी तमसा गृह्णमग्रे
प्रकेतं सन्ति तं सर्वमा इदं ॥ तु ध्येना भवपिहितं यदासीत्पसस्तन्म
हिना जायते कं ॥ कामस्तदग्रे समवत्तं ताधि मनसो रेतः प्रथमं यदासी
त् ॥ सतो बंधुमसति निरविन्ददि प्रतीष्या क्वयो मनीषा ॥ तिरश्चीनो वि
ततार स्मिरेषामधस्विदासी दुपरिस्विदासीत् ॥ रेतो धाः आसन्महिमा
नः आसन्स्वधाः आवस्तात्प्रयतिः परस्तात् ॥ कोऽधो वेदक इह प्रवा
चकत आजाता कुत इयं विमृष्टिः ॥ अवाग्देवा अस्य विसर्जने नाथा को वे

दयत-भाबभूव । इयंविस्सुखित-भावभूवयदिवादधेयदिवान । योऽ
 स्याध्वक्षः परमेवोमन्तो-अंगवेदयदिवानवेद । योयज्ञोविश्वतस्तु
 निस्तत एकंशतं देवकर्मभिरायतः । इमेवयंतिपितरोय आययुः प्रव
 यापवयेत्यासतेतते । पुमां एनंतनुत उत्सृणन्तिपुमान् न्वितत्वेअधि
 नाके-प्रस्मिन् । इमेमयूरवाउपसेदुरसदः सामानिचक्रुस्तसमोराण्या
 तवे । कासीत्प्रमाप्रतिमाकिंनिदानमाज्यंकिमासीत्परिधिः क-आसीत्
 । छंदः किमासीत्प्रउगंकिमुक्येयदेवादेवमयजंतविश्वे । अग्नेर्गाय
 त्रभवत्सयुमिज्वाहिरयासवितासंवभूव । अनुष्टुभासोमउक्येर्म
 हस्वान्धहस्पतेर्बृहतीवाचमावत् । विराणिमत्रावरुणयोरभिआरि

इत्यत्रिष्टुमिहभागो-अङ्कः । विश्वान्देवाऽंगत्माविवेशतेनचाकूप्रक्त
 पयोमनुष्याः । चाकूप्रतेनक्षपयोमनुष्यायज्ञेजातेपितरोनःपुरा
 णे । पश्यन्मन्येमतसाचक्षसातायइमयज्ञमयजंतपूर्वाः सहस्तोमाः
 सहछंदस-आवृतः सहप्रमाक्षपयःसप्तदेव्याः । पूर्वेषोपंथा मनुद
 श्यधाश-अन्वालेभिरेरथ्योइनरश्मीत् । रुणुषपाजः प्रसितिंन
 एय्वीयाहिराजेवामवोइतेन । एधीमनुप्रसितिंइणानोस्तासिवि
 ध्यरक्षसस्तापिधैः । तवभ्रमास-आश्रुयापतंत्यनुस्यशध्रषताशोशु
 चानः । तपूंष्यमेज्ञक्षपतंगानसंदितोविस्सजविघ्नगुल्काः । प्रतिस्प
 शोविस्सजतर्णितमोभवापायुर्विशो-अस्या-अदब्धः । योनोदरेअघ

शंसो यो अंत्यग्रे माकि ष्वे व्यधिरा दधर्षत । उदयेति च प्रत्या तनु धन्यमि
 त्रोऽप्रोषतात्तिग्महेते । योनोऽपराति समिधान च केनी चातं धर्षयत सं
 नशुर्ध्वं । ऊर्ध्वो भवप्रतिविध्या स्मदा विष्णु ष्वदेव्या न्यग्रे । जवस्त्रिरा
 तनु हिया तुजूनी जामिम जामिं प्रमृणा हि शत्रून् । १ सते जानानि
 समतिं यविष्ठय ईवते ब्रह्मणे गा तु मे रत् । विश्वान्यस्मै सुदिना
 निरायो धन्ना न्ययो विदुरो अभिद्यौत् । सेदग्रे अस्तु स भगः सदा
 नुर्यस्त्वानित्ये नो हि विषाय उक्थेः । पिप्रा षतिस्व आयुषि दुरोणे वि
 श्वेदस्मै सुदिना सा सदिष्टिः । अर्चामिते समतिं घोष्यर्वा कृतं ते वा
 वाता जरांता मियंगीः । स्वश्वास्त्वा सूरयाम ऊयिमा सक्षत्राणि धा

र्ये रन धून् । इहत्वा भर्या चरे दुपत्सन्दोषावस्तु धी दी दिवां समनु धून् ।
 क्रीळंतस्त्वा समनसः सपेमा मिधु म्नात स्त्रिवां सो जनानां । यस्त्वा स्व
 श्वः स हिरण्योऽग्न उपयाति वसु म तारथेन । तस्य त्राता भवसित
 स्प सखायस्त आतिथ्यमा नुषयुजोषत् । २ महोरु जामि बंधुता व
 चो मिस्तन्मा पितुर्गोतमा दन्विया य । त्वन्नो अस्पवच सश्चि किं हि
 होतर्पा विष्ठसु क्रतो दमृताः । अस्व प्रज स्तरणयः सशो वा अतं रा सो
 वकाः अश्रमिष्ठाः । ते पायवः सध्र्यं चो निषद्या ग्रेतवनः पांत्वमूर । ये पा
 यवो मामतेयंते अग्रे पश्यंतो अंधं दुरिता दरक्षन् । ररक्षता त्सु क
 तो विश्ववेदादि श्रंत इति पवो नाह देभुः । त्वयो यावयं सधन्य । स्त्वोता

स्तवप्रणीत्यश्यामवाजान्। उभाशंसास्तदयसत्यतातेनुद्युयाकणुद्य
 रुयण। अयातेअग्नेसमिधाविधेमप्रतिस्तामंशस्यमानं गभाय। दह
 शसोरक्षसपाह्य। स्माहुहोनिदोमित्रमहोऽप्रवधात्। ३ इन्द्रासोमा
 तपतरक्षउततन्यर्षयतं वषणातमोवधः। पराशृणातमचितोम्यो
 षतंहतनुदेयांनिशिशातमत्रिणः। इन्द्रासोमासमघशंसमभ्यधं
 तपुय्यस्तुचरुरग्निवाऽइव। ब्रह्मदिषेऽक्रव्यादेघोरचक्षसेद्वेषोध
 तमनवायंकिमीदिने। इन्द्रासोमाउकृतोवचेअंतरनारंभणेतमसि
 प्रविध्यतं। यथानातःपुनरेकश्चनोदयतद्वामस्तुसहसेमन्युमघ
 वः। इन्द्रासोमावर्तयतंदिबोवधंसंप्रथिष्यामघशंसायतहणं। उत्त

क्षतंस्वयं। पर्वतेभ्योयेनरक्षोवावधानंनिजूर्वयः। इन्द्रासोमावर्तयतेदि
 वस्ययचितस्तेभिर्कवमश्महन्मभिः। तपुर्वधेमिरजरेभिरत्रिणोनिप
 शानेविध्यतंयंतुनिस्वरं। इन्द्रासोमापरिवोभस्तुविश्वतइयंमतिःकक्षा
 श्वेववाजिना। योवांहोत्रांपरिहिनोमिमेधयेमाब्रह्माणितपतीवजि
 न्वतं। प्रतिस्मरेथांतुजयद्भिरेवैहंतंहुहोरक्षसोभंगुरावतः। इन्द्रासो
 माउकृतेमासृगंभ्रघोनःकदाचिदसिदासतिहुहा। योमापाकेनमनसच
 रंतमनिचक्षेअनृतेभिर्वचोभिः। आपइवकाशिनासंगृभीताअसंन
 स्वासतइइवक्ता। येपाकशंसंविहरंतएवैर्वेवाभद्रूपयंतिस्वधाभिः। अ
 हयेवाताअददातुसोमआवादधातुनिर्जतेरुपस्ते। योनोरसंदिष्मति
 पित्वोअग्नेयोअश्वानांयोगवांयस्तनूनां। रिपुस्तेनस्तेनस्तेयकुरुभ्रमे

तु निषहीयतां तन्वा ३ तन च न चार परः सोऽस्तु तन्वा ३ तना च तिस्रः पृथि
 वारधोऽस्तु विश्वाः १ प्रतिशुष्यतु यशोऽस्तु देवा योनो दिवादिस्तु तिस्रः
 नक्तं १ सुविज्ञानं चिकितुषे जनाय सञ्जीव सञ्जव च सी पस्थधाते १ तयो य
 त्सयं यतरदजीयस्तदित्सोमो वातिहं स्या सत् १ न वा उ सोमो वृजिनं हिनोति
 नक्षत्रियं मिथुयाधारयंतं १ हंति रक्षो हं स्या सद्दंतमुभा विंदस्य प्रसितो
 शयाते १ या दिवा ह म नृ त देव आस मो घं वा देवां अपूरहेऽग्ने १ किमस्मभ्यं
 जात वे दो ह णा वै शे घ वा च स्ते नि र्क्षयं स चंतां १ अघा मू रा य य दिया तु धानो
 अस्मि य दिवा युस्तत पूरुषस्य १ अधा स वी रै र्दश मिर्विधूया यो मा मो
 घं या तु धाने त्याह १ ३ यो मा या तुं या तु धाने त्याह यो वारक्षाः शुचिर

त्याह १ इन्द्रस्तं हंतु महता वधेन विश्वस्य जंतोरधमस्य दीष्ट १ प्रयाजिगातिरव
 र्गत्वेनैकं मपद्रु हातन्वं १ ग्रहमाना १ वज्राऽमनंतां जवसा पदाष्टग्रावाणो प्र
 तुरक्षस उपवैः १ वितिष्ठध्वं मरुतो विध्वी १ छतगभा यतरक्षसः संपिन
 ष्ण १ वयो ये भूत्वा पवैतयंति नक्तमिये वारिपो दधिरे देवे अध्वरे १ प्रव
 र्त्तय दिवो जश्मानमिन्द्र सोम शितं मघवत्सं शिशाधि १ प्राक्ता दपाक्ता दध
 रा दुदक्ता दभिज हिरक्षसः पर्वतेन १ एत उ त्पेतयंति श्वपातव इन्द्रं दिशं
 ति दिशो दाभ्यं १ शिशा तेशक्तः पिशुनेभ्यो वधं नूनं स ज दशानि वा तु म
 ष्यः ४ इन्द्रो यातृनाम भवत्सराशरो हविर्मथानामभ्या १ विवासतां १ अभा दु
 शक्रः पपशु र्ययावनं पात्रे वा निदत्सत एतिरक्षसः १ उत्कृकया तुं शुशुलू

कयातुं जहि खयातुमुतको कयातुं। सपर्णयातुमुतगध्रयातुं दषदेव प्रमण
 रक्षइंद्र। मोनोरक्षोऽभिनइयातुमावतामपोधतुमिधुनायाकिमादिना।
 पचिवीनः पार्थिवात्मात्वंहसोतारिक्षंदिमात्मात्वंस्मान्। इंद्रजहिपुसंयातु
 धानमुतस्त्रियंमाययाशाशदानां। वियावा सोमरदेवाभदंतुमातेदशन्स
 र्यमुच्चरंतं। प्रतिवक्ष्विवक्ष्वेइश्वसोमजागृतं। रक्षोभ्योवधमश्यतम
 शनिंयातुमइन्द्रः॥५॥ रक्षोहणंशातिसूक्तमध्ये प्रागेवनिखितं॥ अथपि
 तसूक्तं॥ उदीरतामवरउत्पराह्वेषु सउन्मध्यमाः पितरः सोम्यासः। अ
 भसंयईयुरवकासतज्ञास्तेनोभवंतुपितरोह्वेषु। इदं पितृभ्योमन
 मोऽस्तवघयेपूर्वा सोयउपरासईयुः। ये पार्थिवे रजस्यानिषत्तायेवा

नूनं सवजनासविक्ष। आहं पितृत्सविदत्रां अविस्मिनरपातंचविक्र
 मणंचविहोः। बर्हिषदोयेस्वधयासूतस्यभजंतपितृस्तइहागमीछाः।
 बर्हिषदः पितरुंस। वाजिमावोहव्याचक्रमाजुषध्वं। तआगतावसा
 शंतमेनाथानः शंयोररपोदधात। उपहृताः पितरः सोम्यासो बर्हिषे
 षुनिधिषुप्रियेषु। तआगमंतुतइहश्रुवंचधिब्रुवंतुतेवंत्वस्मान्। ११
 आ-व्याजान्दक्षिणतोनिषधेमंयज्ञमनिगृणीतविश्वे। माहिंस्विष्ट
 पितरः केनचिन्नोयद्वआगः परुषताकराम। आसीनासोऽभरुणी
 नामुपस्थेरयिंधत्तदाशुषेमस्यापि। पुत्रेभ्यः पितरस्तस्यवस्वः प्रय
 छततइहोर्जंदधात। येनः पूर्वेपितरः सोम्यासो नृहिरे सोमपीयंव

मिष्टाः। तेभिर्यमः संरराणो हवीश्वशंनुशाद्रिः प्रतिकाममनु। येततषु
 देवत्रा जेहमाना होत्रा विदस्तो मतस्तसो अकैः॥ आग्नेया हि सविद
 त्रेभिरवा इ सत्यैः कव्यैः पितृभिर्घर्मसद्भिः। ये सत्या सो हविरदो हविष्वा
 इ इणदेवैः सरथंदधानाः॥ आग्नेया हि स हस्त्रंदेववंदैः परैर्पूर्वैः पि
 तृभिर्घर्मसद्भिः॥ २ अग्निघाताः पितर एह गच्छत सदः सदः सदतस्त
 प्रणीतयाः॥ अत्ता हवींषि प्रयत्ना ता निबहिष्य पारयि सर्ववारंदधात
 न। त्वमग्र ईळितो जात वेदो वद्व्यानि स्मर २१ भीणि कृत्वा। प्रादाः पि
 तृभ्यः स्वधया ते अक्ष न धित्वं देव प्रयता हवींषि। ये चेह पितरो
 ये च नेह यांश्च विपयां उचन प्रविम। त्वं वेथ यति ते जात वेद स्वधा

११७

११७

निर्यज्ञं स कृतं ऊषस्व। ये अग्निदग्धा ये अनग्निदग्धा मध्ये दिव स्वधया
 मादयंते। तेभिः स्वरा वृत्तनाति मेतां यथा वशं तन्वं कल्यायस्व। ३ जी
 मृतस्येव भवति प्रताकं यद्वमश्याति समदामुपस्थे। मना विद्वयात
 न्वा जयत्वं सत्वा वर्मणो माहिमा पिपतु। धन्वना गा धन्वना जिं जयेम
 धन्वना तात्राः समदो जयेम। धनुः शत्रोरप कामं कृणोति धन्वना स
 र्वः प्रदिशो जयेम। वक्ष्यंती वेदा गनी गंतिकर्णं प्रियं सरवायं परिषस्व
 जाना। योषे वशिष्ठः के वितताधि धन्वंत्या इयं समने पारयंती। ते आ
 चरंती समने वयोषामा ते वपुत्रं बिभृतामुपस्थे। अपशत्रून् विध्यतां सं
 विदाने जाली इमे विष्कुरंती अमित्रान्। बह्वानां पिता बहुरस्य पुत्रश्च

श्वाकृणोतिसमनावगत्य । इषुधिः संकाः पतनाश्च सर्वाः पृच्छेन्ननधो जय
 ति प्रसूतः । १ रथेति छेन्नयति वाजिनः पुरोयत्रयत्रकामयते स्रुषारथिः ।
 अभिाश्नो महिमानं पनायतमनः पश्चादनुयच्छंति रश्मयः । तीव्रान्धो
 षान्कृण्वते वृषपाणयोश्चारथेभिः सह वाजयंतः । अवक्रामंतः प्रपदैर
 मित्रान् रक्षिणंति शत्रून् न पश्यंतः । रथवाहनं हविरस्य नाम यत्रायुधं
 न हितमस्य वर्म । तत्रारथमुपशमं गमंसदेम विश्वाहा वयं समनस्यमा
 नाः । स्वादुषंसदः पितरो वयोधाः कृच्छ्रे श्रितः शक्तीवंतोगभाराः । चित्रसे
 नाः । इषुबलामृधाः सतो वीरा उरवो ब्रातसाहाः । ब्रह्मणा सः पितरः सोम्या
 सः शिवे नो घावा पृथिवी जने हसा । पूषानः पातु दुर्गिता दृता वृधोरक्षा

माकिने अघशंस ईशत । २ सूपर्णवस्ते मगो अस्यादंतो गोभिः संन
 धापतति प्रसूता । यत्रानरः संचविच ईवंति तत्रास्मभ्यमिषवः
 शर्मयंसन् । रुजीते परिवृं ग्धिनोश्मा भवतु नस्तन्तः । सोमो अ
 धिब्रवातु नोदितिः शर्मयच्छतु । आजघंति सान्वेषां जघना उप
 जिघ्रते । अश्वाजनि प्रचेतसो श्वान्समत्सु चोदय । अहिरिवभो
 जैः पर्येति बाहुं ज्यायाहेति परिवोधमानः । हस्तघ्नो विश्वावयु
 नाननिविद्वान्युमान् पुमांसं परिपरितु विश्वतः । आलाक्तायारुतश
 र्छयो यस्या अयो मखं । इदं पर्जन्यरेतस इष्टै देवै रहनमः । ३ अवसृ
 क्षापरापतशरव्ये ब्रह्मसंशिते । गच्छामित्रान् प्रपद्यस्व मामीषां क

चनोच्छिषः। यत्र बाणाः संपतंतिकुमारा विशिखा इव। तत्रानो ब्रह्म
णस्पतिरदितिः शर्मयच्छतु विश्वाहा शर्मयच्छतु। मर्मापितेवर्म
णाद्यामिसोमस्त्वा राजामतेनानुवस्तो। उरोर्वशयोवरुण
स्तेकृणोतुजयंतानुदेवामदेतु। योनः स्वे अरणो यश्च निष्ठ्यो
जिघोसति। देवास्तं सर्वे ध्रुवंतु ब्रह्मवर्मममांतरं। ४ ब्रह्मणा यि
संविदानोरक्षोहा बाधतामितः। अमी वायस्ते गर्भं दुर्णामा योनि
माशये। यस्ते गर्भममी वा दुर्णामा योनिमाशये। अग्निं ब्रह्मणा
सह निष्क्रव्यादमनीनशत्रु। यस्ते हंति पतयंतं निषस्ते त्रुयः
सरोसपां जातं यस्ते जिघोसति तमितो नाशयामसि। यस्तु

रूविहरत्यंतरादंपतीशये। योनियो अंतरारेष्ठितमितो नाशयाम
सि। यस्त्वाभ्रातापतिर्भूत्वा जारोभूत्वा निपद्यते। प्रजां यस्ते। यस्त्वा
स्वप्नेन तमसामोहयित्वा निपद्यते। प्रजां यस्ते। ११ अक्षाभ्यां तेनासि
काभ्यां ध्रुवकादधि। यक्षं शर्षण्यं मस्तिष्काज्जिह्वाया विब्रह्मामिते।
ग्रीवाभ्यस्तद्विह्वाभ्याः काकसाभ्यो अन्तक्यात्। यक्षं दोषण्यं भंसाभ्या
बाहुभ्यां विवहा० आं त्रेभ्यस्ते गुदाभ्यो वनिष्ठो हृदयादधि। यक्षं मत
स्त्राभ्यां यक्षः पूशभ्यो विव०। ऊरुभ्यां ते अश्वीव० ध्यापाहिभ्यां प्रपदा
भ्यां। यक्षं श्रोणिभ्यां भाससादाइंससो विव०। मेहनाहनं करणाः
मभ्यस्तेन खेभ्यः। यक्षं सर्वस्मादात्मनस्तमिदं विव०। अंगादंगा

लोमो लोमो जातं पर्वणि पर्वणि । वक्षसं सर्वस्मादात्मनस्तमिदं विव
 ढामिते । २ अग्रे हंसिन्यत्रिणं दाघन्मत्येषा । स्वक्षये शुचि व्रत । उति
 छसि स्वओक्तो घृतानि प्रतिमोदसे । यत्वा स्क्रवः समस्विरन् । स आ
 हुतो विरोचते गिरी के न्योगिरा । स्क्रवा प्रताकमज्यसे । घृतेनाग्निः स
 मज्यते मधुप्रतीक आहुतः । रोचमानो विभावसु । जरमाणः समिध्य
 से देवेभ्यो हव्यवाहन । तं वाहवंतमर्त्याः । १ तं मर्ता अमर्त्यं घृतेनाग्नि
 सपर्यत । अदाभ्यंगरुपति । अदाभ्येन शोचिषाग्रे रक्षस्त्वं दह । गो
 पाततस्य दादिहि । सत्वमग्रे प्रताकेन प्रत्योषयातु धान्यः । उरुक्षयेष
 दाघत । तं वागाभिर्हिरक्षया हव्यवाहं समाधिरै । यजिषं मानुषे जने । २

इति वा इति मे मनो गमस्व सनुयामिति । कुवित्सोमस्यापामिति ।
 प्रवाता इव दोधत उन्मापाता अयंसत । कुवित् । उन्मापाताऽ-अ
 यंसतरथ मश्वा इवाशवः । कुवित् । उपमामतिरश्चितवाश्रा
 पुत्रमिव प्रियं । कुवित् । अहेतस्ते वंधुरं पर्यवामि हृदामिति ।
 कुवित् । नहि मे अक्षिप च्छनाष्ठाः स्तः पंचकृष्यः । कुवित् । ३ न
 च हिमरोदसी उभे अन्यं पक्षं प्रति । कुवित् । अभिघांमहिनाभु
 वमभा ३ मां पृथिवीमहां । कुवित् । हंता हं पृथिवीमिमां निदधा
 ना हवे हवा । कुवित् । आपामित्यपि वीमहं तं घनानां हवे हवा । कु
 वित् । दिवि मे अन्यः पक्षो ३ धो अन्यमचीरुषं । कुवित् । अह

मस्मिन्महामहोत्तिनभ्यमुदापितः। कुवित्०। गृहोयाम्परं कृतो
 देवेभ्यो हव्यवाहनः। कुवित्०। ४ अग्निमन्त्रे इत्यादि प्रागेव लि
 खितं २१ देवानां पत्नीः शंसत्यनूचाराग्रिगृहपतितस्मादनूचा
 पत्नीगार्हपत्यमास्तेतदाहुराकां पूर्वां शंसे जाम्यै वै पूर्वपेयमि
 तितत्तेनाहृत्यं देवानामेव पत्नीः पूर्वाः शंसे देषहवा एतत्पत्नीपुर
 तोदधाति यदग्निगार्हपत्यो अग्निने वासुतद्गार्हपत्येन पत्नीषु प्र
 त्यक्षादेतोदधाति प्रजात्यै प्रजायते प्रजया पशुभिर्य एवं वेदत
 स्मा समानोदर्याः स्वसान्योदर्या यै जायाया अनुजा विना जीव
 तिराकां हंवां ए शंसति राका हवा एतो पुरुषः स्य सेवनी सीवति

येषां शिष्येधिपुमांसोस्य पुत्रा जायंते य एवं वेद पावी रवी शंसति वाग्वै
 सरस्वती पावी रवी वाच्येव तद्वाचं दधाति तदाहुर्यामी पूर्वां शंसे इत्
 पित्रा इति यामी मेव पूर्वां शंसे दिमं यमप्रस्तरमाहि सीदेति राज्ञो वै पू
 र्वपेयं तस्माद्यामी मेव पूर्वां शंसे मातलीकमेयं मोअंगिरोभिरिति का
 व्यानामनूची शंसत्यवरेणैव वै देवाः काव्याः परेणैव पिहंस्तस्मात्काव्याना
 मनूची शंसत्युदारतामव ईरुत्परास इति पित्राः शंसत्युन्मध्यमाः
 पितरः सोम्यास इति ये चैवावमाये च परमाये च मध्यामास्ताः सर्वाननं
 तरायं प्रीणात्याहं पिन्द्रत्सु विदत्रां अवितीति द्वितीयां शंसति बर्हिषदो
 ये स्वधयासूतस्येतत्प्रवाण्यां प्रियंधाम यद्वहर्षद इति प्रियेणैव न

स्तधाम्नासमर्धयतिप्रियेणधाम्नासमर्धयतेयएवंवेदेदंपितृभ्योन
 मोऽमस्त्वघेतिनमस्कारवतीमंततःशंसतितस्मादेततःपितृभ्योनम
 स्क्रियतेतदाहुर्वाहवंपिमाःशंसेऽतस्तेऽमव्याहावाऽइति। व्याहाव
 मेवशंसेदसंस्थितंवैपितृयज्ञस्यसाध्वसेस्थितंवाएषपितृयज्ञसं
 स्थापयतियोव्याहावंशंसतितस्माद्व्याहावमेवशंसत्यं१ स्वाडुष्टि
 लायंमधुमांडतायसितोदस्येद्रीरनुपानीयाःशंसत्येताभिर्वाइदु
 स्ततीयसवनमन्वपिवत्तदनुपानीयानामनुपानीयात्वमाद्यंतीववे
 तर्हिदेवैतायदेताहोतासशंसतितस्मादेतासमद्वत्प्रतिगायंययो
 रोजसास्कमितारजांसातिवैष्णुवारुणीमृचंशंसतिविष्णुवैषज्ञस्य

इरिष्टंपातिवरुणःस्विष्टंतयोरुभयोरैवशंस्यैविष्णोर्नुकंवीर्याणिप्र
 वोचमितिवैष्णवंशंसतियथावैमत्स्यमंवेयज्ञस्यविष्णुःस्तघथाइष्ट
 षंडर्मतीकृतंस्फुटंस्फुटंस्फुटंस्फुटंस्फुटंस्फुटंस्फुटंस्फुटंस्फुटंस्फुटं
 तंइःशस्तंस्फुटंस्फुटंस्फुटंस्फुटंस्फुटंस्फुटंस्फुटंस्फुटंस्फुटंस्फुटं
 जसोभानुमन्विहातिप्राजापत्योशंसतिप्रजावैतंतुःप्रजामेवास्मा
 त्संतनोतिज्योतिष्मतःपथोरक्षधियाकृतानितिदेवयानावैज्यो
 तिष्मतःपंथानस्तानेवास्मात्तद्वितनोत्यनुल्बणंवयतजोगुवाम
 पोमनुर्भवजनयादेमंजनमित्येवैतंतमनोःप्रजयासंतनोतिप्र
 जात्येप्रजायतेप्रजयापशुप्रियएवंवेदेवानेइरोमघवाविरष्णीत्यु

तमयापरिदधातायंवाइंशोमघवाविश्रीकरत्सत्यावर्षणाधदनर्वेता
 यंवेसत्यावर्षणाधदनर्वा। त्वंराजाजनुषाधेघसमेइतीयंवेराजा
 जनुषामधिप्रवोमाहिनंयज्जतिरेइतीयंवेमाहिनंयदश्रवोयज
 मानोजरितायजमानायैवैतामाशिषमाशास्तेतडपस्तरान्भूमि
 परिदध्यातघस्यामेवयंज्ञंभरति तस्यामेवैतदंततःप्रतिष्ठाप
 यत्यग्नेमरुद्भिः शुभयद्भिर्नैकभिरित्याग्निमारुतमुक्थंशस्त्याग्निमा
 रुत्यायजतियथाभागंतद्देवताः प्रीणातिप्रीणाति। २ विदामघव
 न्विदागतुमनुशंसिषोदिशः। शिक्षाशचीनांपतेपूर्वशणांपुपूर्व
 सो। अमिष्टूममिष्टिभिः। प्रचेतनप्रचेतय। इंदधन्नायन पल्वा

१२३

१२३

हिशक्रः। रायेवाजायवज्रवः। शविष्ठवाज्जिनंजसे। मंहिष्ठवज्जिनंजस
 आयाहिपिवमत्स्व। विदारायःसुवीयंभुवोवाजानांपतिर्वशांजनु।
 मंहिष्ठवज्जिनंजसेयःशविष्ठःश्रराणां। योमंहिष्ठोमद्योनांचिकित्वा
 अमिनोनयाइंद्रोविदेतमुस्तपेवशाहिशक्रः॥ तमृतयेहवामहेजेता
 रमपराजितं। सनःपर्षदतिद्विषःसनःपर्षदः क्रतुश्छंदःक्रतुंरहते।
 इंदधनस्पसातयेहवामहेजेतारमपराजितं। सनःपर्षदतिद्विषःस
 नःपर्षदतिस्त्रिधः। पूर्वस्पयत्तेअद्रिवःसुम्रजाधेहिनोवसो। पूर्तिः
 शविष्ठशस्यतइंशोहिशक्रः। नूनंतनव्यंसमसेप्रभोजनस्पवत्रहन्।
 समन्येषुववावहैश्ररोयोगोषुगच्छतिसखासुशोवोअद्वयाः। एवा

धैवेवाद्यन्ता ३५ । एवा धैवेवाहं ३५ । एवा धैवेवो हिविष्ठा ३ । एवा धै
 वेवाहिपूषन् । एवा धैवेवाहिदेवाः । एवा हि शक्रो वशा हि शक्रो वशा
 अनु । आ यो मन्पा यमन्यव उपो मन्पा यमन्यवे । उपे हि विश्वध । विदा
 मघवान्चिदोम् । एतानि सूक्तानि च खं उ नि च श्रा ध स मये ब्राह्म
 णान् श्रावयेत् । प्राणाग्नि होत्रं । इति हासः । सोमो त्यत्तिः । चरणमूहः ।
 अग्निप्रदक्षिणः । अग्ने नयस्य पथारये अस्मान् विश्वानि देववयुना
 नि विद्वान् । युयोध्या । स्मः कुरु राणमेनो भूयिष्ठा ते नम उक्तिं विधेम ।
 अग्ने त्वं पारयानमो अस्मात्स्वस्ति निरति दुर्गणि । विश्वा । पूश्च य
 ध्वी बहू लान उव श भवा तो का यत न या यशं योः । अग्ने त्वमस्य यो

१२४

१२४

धमवा अनग्निचा अभ्यमंत हृष्टीः । पुनरस्मभ्यं सुविता य देवक्षां वि
 श्वे निरमृते मिर्यजत्र । पाहि नो अग्ने पाय निरजस्त्रैरुत प्रिये सदन
 आशु शुक्लम् । माते भयं जरितारं य विष्णून् विदन्मा परसहस्वः । मानो
 अग्ने वस जो अघाया विष्णवे रिपवे दुधुना यो । मादत्त ते दश ते माद
 ते नो मारा षते सहसा वन्यरादाः । अथ सरस्वति सूक्तं लिख्यते ।
 पावकानः सरस्वती वाजे निर्वाजिनीवती । यज्ञं बहु धिया वसुः । चो
 दयित्री सूनृता नाचे तं ता समतीनां । यज्ञं दधे सरस्वती । महो अर्ण
 सरस्वती प्रचेतयति केतुना । धियो विश्वा विराजति । अंबितमे नदी
 तमे देवितमे सरस्वति । अप्रशस्ता इव स्मसि प्रशसि मं वनस्कृधि ।

त्वेविश्वासरस्वतिप्रितायूंषिदेव्यां। शुनहोत्रेषुमस्वप्रजां देविदिदि
 दिनः। इमा ब्रह्मसरस्वतिजुषस्वर्वाजिनीवति। यातेमन्मगत्समदा
 सतावरिप्रियां देवेषु जङ्गति। प्रेतां यज्ञस्य शंभुवायुवामिदावृणा
 महे। अग्निं वहव्यवाहनं। धावानः पृथिवी इमं सिध्ममघादिविस्प
 शं। यज्ञं देवेषु यच्छतां। आवा मुपस्वमद्रुहा देवाः। सीदंतु यज्ञियाः।
 इहा घसोमपीतये। १ इयमददा इभसमृण्व्युतं दिवो दासंवध्य
 श्वायदाशुषे। याशश्वंतमाचखादावसंपणिं तांतेदात्राणितविषा
 सरस्वति। इयं शुष्मेभिर्बिसखा इवारुजत्सानुगिरीणां तविषेभिर्नू
 र्भिभिः। पारावतघ्नीमवसेस्रवृत्तिभिः सरस्वतीमाविवासेमधा

तिभिः। सरस्वतिदेवनिदो निबर्हयप्रजां विश्वस्य वसयस्य मायिनः।
 उतक्षितिभ्यो वनीरविंदो विषमेभ्यो अस्त्रवो वाजिनीवति। प्रणो देवा
 सरस्वतीवाजेभिर्वाजिनीवती। धीनामविभवतु। यस्त्वा देवि सरस्व
 मुपब्रूते धनेहिते। इदं न वृत्रतूर्ये। त्वं देवि सरस्वत्यवावाजेषु वाजि
 नि। रदा पूषे वतः सनि। उतस्यानः सरस्वती घोराहिरण्यवर्तनि।
 वृत्रघ्नी वक्षि सृष्टि। यस्या अमनंतो अकृतस्त्वेषश्चरिष्णुरण्विः।
 अमश्चरतिरोरुवत्। सानो विश्वाभूतिद्विषः स्वस्व रन्या सतावरा।
 अतन्न हवसूर्यः। उतनः प्रिया प्रिया सप्तस्वसा सज्जहा। सरस्वती
 स्तोम्याभूत्। २ आपपुषी पार्थिवान्पुरु रजो अंतरिक्षं। सरस्वतीनि

दस्पातु। त्रिषधस्त्रासप्तधातुः पंचजातावर्धयंती। वाजेवाजेहव्या
भूतः। प्रयामहिन्नामहितासुचोकितेकभिरन्या उपसामपस्तमा
। रथद्रववहताविश्वनेकृतोपस्तत्याचिकितुषासरस्वती। सर
स्वत्यभिनीनेषिवस्योमापस्फरीः पयसामानआधकः। ऋषस्वनः
सरव्यावेश्यावमावक्षेत्राण्यरणानिगन्म। ३ प्रक्षोदसाधायसा
सस्त्रएषासरस्वतीधरुणमायसीपूः। प्रबावधानारथ्येवयातिवि
श्वाअपोमहिनासिधुरन्याः। एकाचेतसरस्वतीनदीनांशुचिर्य
तागिरिभ्यआसमुद्रात्। रायश्चेतंतीभुवनस्यभूरेर्धेतंपयोदुड
हेनाहुषय। सवावधेनयौयोषणासुवृषाशिशुर्वषभोयज्ञियासु।

ती। गणानाजमदग्निवत्सुवानाववसिष्ठवत्। जनीयंतो न्वग्रवः पु
त्रीयंतः सुदानवः। सरस्वतंहवामहे। येतेसरस्वतुर्मयोमधमेतोष्ट
तश्चुतः। तेभिर्नोविताभव। पापिवांसं सरस्वतस्तनयो विश्वदर्श
तः। भक्षीमहिप्रजामिषं। २ अथलक्ष्मीसू। हिरण्यवर्णंहरिणीसु
वर्णंरजतस्रजां। चंद्रां हिरण्मयीं लक्ष्मीं जातवेदो ममावह। तामआ
वहजातवेदो लक्ष्मीमनपगामिनीं। यस्यां हिरण्यं विंदेयं गमश्च
पुरुषानहं। अश्वपूणां रथमध्याहस्तिनादप्रमोदिनीं। श्रियं देवी
मुपकृष्येश्वरीमां देवीर्जुषतां। कां सोस्मितां हिरण्यप्राकाशमाद्रं ज्व
लंतीं रक्षां तर्पयंतीं। पद्मे स्थितां पद्मवर्णां तामिहोपकृष्येश्रियं। चंद्रां

सवाजिनं मद्यवद्रोदधातिविसातयेत न्वं मामजात। उतस्यानः
 सरस्वतीकृष्णोपश्रवत्सपै भगायज्ञेऽस्मिन्। मितरुभिर्नमस्ये
 रियाना रायायुजाचिदुत्तरासाखिभ्यः। इमा जुह्वानायुषमदानमोभिः
 प्रतिस्तोमं सरस्वति कृषस्व। तव शर्मन्प्रियतमे दधाना उपस्थेयाम्
 शरणं न वक्षं। अयमुते सरस्वतिवसिष्ठो द्वा राव तस्य सुभगेऽमावः।
 वर्धश्चुभ्रेस्तव ते रासिवाजा न्ययं० ११ बहदुगायिषेव चोसूर्यानिदानां
 सरस्वतीमिह महासवृत्तिं किं निस्तोमैवी सिधरोदसी। उभेयत्ते महि
 नाश्चुभ्रेऽंधसी अधिक्षियंति पूरवः। सानो बोध्यवित्रामरुसखाचो
 दराधोमघोनां। भद्रमिद्राकृणव सरस्वत्य कवाराचेततिवाजिनीव

प्रभासो यशसा ज्वलन्ती श्रियं लोके देवकृष्णामुदरां। तां पद्मिनेमिं
 शरणमहं प्रपद्येऽमलक्ष्मीमेति श्यतां वां वणोमि। १ आदित्यवर्णेतप
 सोधिजातो वनस्पतिस्तव वक्षोयविल्वः। तस्य फलानि तपसानुदेतु
 मायोतरायाश्च बाघाऽमलक्ष्मीः। उपेतुमां देवसखः कीर्तिश्च मणि
 नासह। प्रादुर्भूतो मेराष्ट्रेऽस्मिन् कीर्तिं वक्षिं वै ददातु मे। क्षुत्तिपासा
 मलाज्येष्ठाऽमलक्ष्मीर्नाशयाम्यहं। अभूतिमसमृद्धिं च सर्वानिर्गु
 दमेगहात्। गंधद्वारां दुराधर्षानि तपुष्ठां करीषिणी। ईश्वरीं सर्वभू
 तानां तामिहोपकृत्यो श्रियं। मनसः काममाकूतिं वाचः सत्यमशीमहि
 पशूनां रूपमन्यस्य मायि श्रयतां यशः। २ कर्दमेन प्रजाभूताम

विसंभ्रमकर्म। श्रियंवासयमेकुलेमातरं पद्ममालिनो। आपः स्वजं
 तुस्त्रिधा निचिक्रीतवसमेगहे। त्रिजदेवीमातरं श्रियंवासयमेकु
 लो। आर्क्षः करिणीयष्टीसूवर्णहिममालिनी। सूर्यो हिरण्ययोनक्ष्मी
 जातवेदोममावह। आर्क्षपुष्करिणीपुष्टीपिंगलोपद्ममालिनी॥ चंद्रो
 हिरण्ययोनक्ष्मीजातवेदोममावह। तामजावहजातवेदो नक्ष्मीम
 नपगामिनी। यस्यां हिरण्यं प्रभृतिं गावोदास्योश्वा निदेयं पुरुषानहं।
 यः शुचिः प्रयतो भूत्वा जुहुयादाज्यमन्वहं। श्रियः पंचदशर्चं वश्रा
 कामः सततं जपेत्। अश्वदायै गोदायै धनदायै महाधने। धनं मे
 लभतां देवी सर्वकामांश्च देहि मे। पुत्रपौत्रधनं धान्यं हस्त्यश्वादिग